

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra společenských věd

Diplomová práce

Jiří Moláček

Žili jsme v olomouckém jazykovém ostrově - vzpomínky německých obyvatel na období 20. století.

Olomouc 2020

Vedoucí práce: Mgr. Gabriela Cingelová, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 13. května 2020

.....

Tímto bych chtěl poděkovat paní Mgr. Gabriele Cingelové, Ph.D. za vedení této práce a za připomínky k jejímu zpracování. Můj dík patří také všem pamětníkům, kteří mi byli ochotni sdělit své vzpomínky vážící se k jednotlivým obcím bývalého olomouckého jazykového ostrova. Bez nich by tato práce nevznikla.

Obsah

1	Úvod.....	6
2	Olomouc.....	16
2.1	Demografický vývoj obyvatelstva.....	27
2.2	Vzpomínky olomouckých pamětníků.....	28
2.2.1	Alfred Jureczek	28
2.2.2	Ilse Wille	34
3	Hněvotín.....	37
3.1	Demografický vývoj obyvatelstva.....	43
3.2	Vzpomínky hněvotínských pamětníků	44
3.2.1	Erika Zahradnicek	44
3.2.2	Leonhard Kreuzer.....	48
3.3	Vzpomínky publikované v časopise Olmützer Blätter	50
4	Nemilany.....	54
4.1	Demografický vývoj obyvatelstva.....	61
4.2	Vzpomínky publikované v časopise Olmützer Blätter	61
4.3	Válečný příběh.....	64
5	Slavonín	67
5.1	Demografický vývoj obyvatelstva.....	72
5.2	Vzpomínky slavonínských pamětníků.....	73
5.2.1	Oswald Krätschmer	73
5.3	Vzpomínky publikované v časopise Olmützer Blätter	75
6	Povel	81
6.1	Demografický vývoj obyvatelstva.....	83
6.2	Vzpomínky povelských pamětníků	84
6.2.1	Johann S.	84
6.3	Vzpomínky publikované v časopise Olmützer Blätter	87
7	Nová Ulice	88
7.1	Demografický vývoj obyvatelstva.....	93
7.2	Vzpomínky pamětníků z Nové Ulice	94
7.2.1	Ernst Rost	94
8	Metodologie	97
8.1	Využití orální historie v hodinách dějepisu.....	98
	Závěr.....	101
	Summary	103

Literatura	105
Obrazová příloha	108

1 Úvod

Zase místa nikdy neviděná

obrazy vystávající

v síťoví jmen

Byl to kdysi domov

říkají mi a navždy

je ztracen...

(Johanna Anderka – Shledání s Moravou)¹

Již od období vrcholného středověku se naše země stávala vyhledávaným cílem německých kolonistů odcházejících ze své přelidněné vlasti za lepším životem v cizích krajích. Noví osadníci se s vervou pustili do zakládání vísek v nepřístupných horách, které do té doby zely prázdnotou. Vznikl tak souvislý prostor kopírující velkou část historické hranice našeho státu, který byl obýván osobami mluvícími převážně německou řečí. Jako příklad lze uvést Šumavu (Böhmerwald), Krušné hory (Erzgebirge), Krkonoše (Riesengebirge), Jeseníky (Altvatergebirge) a další. Mimo tyto oblasti se Němci usadili i na místech, která byla obývána slovanským obyvatelstvem. Vznikly tak uzavřené německé jazykové ostrovy se svými specifickými dialekty, kulturou a způsobem života. K těmto územím se řadil i olomoucký jazykový ostrov, o kterém pojednává tato práce.

Cílem práce je v šesti kapitolách popsat stručně historii vybraných obcí jazykového ostrova (Olomouc, Hněvotín, Nová Ulice, Slavonín, Povel, Nemilany) a vyhledat vzpomínky, které se k těmto místům vážou. Právě k dějinám výše zmíněných obcí se podařilo nalézt dostatečné množství literatury, výpovědí a také osob, které v těchto lokalitách před rokem 1946 žily. Doposud publikovaná literatura se soustředila převážně na politické dějiny těchto míst, které však málo vystihují tehdejší kolorit. Nedozvíme se prakticky nic o životě obyčejných lidí, který je v odborné literatuře často opomíjen. Přidat k dějinám těchto obcí osobní charakter je další cíl této práce.

Právě skutečnost, že byla většina původních obyvatel z tohoto území po událostech 2. světové války vysídlena, vedla k tomu, že se přetrhaly dávné tradice a vazby, které noví

¹ MOTYČKA, Lukáš a Veronika OPLETALOVÁ, ed: *Literární procházky německou Olomoucí: Literarische Wanderungen durch das deutsche Olmütz*. Olomouc 2012. S. 15.

obyvatelé již nechtěli. Když dnes navštívíme tato místa, zjistíme, že žijí zcela jiným životem, než jak tomu bylo v první polovině 20. století. Vesnice jako Slavonín, Neředín, Nové Sady a další byly prakticky pohlceny stále se rozvíjející Olomoucí. Ztratily tak svůj dávný vesnický charakter, který si po staletí uchovávaly. Z některých obcí, jako příklad můžeme uvést Povel, nezbylo kromě kaple a několik původních domů prakticky nic. Velká část byla v období normalizace asanována v souvislosti se stavbou nových panelových domů, další díl pak zničila povodeň v roce 1997. Podobný osud čekal i Novou Ulici, z které zbylo pár domů a kostel Panny Marie, obklopený sídlištěm. O Olomouci, která byla do roku 1918 centrem německví v regionu, bylo popsáno již mnoho stran. Tato část je primárně zaměřena na výpovědi rodáků žijících kdysi ve vnitřním městě.

V poslední době roste zájem o studium a literaturu spojenou s problematikou každodenního života našich předků. Proto jsem se snažil zjistit co nejvíce informací o všedních dnech obyvatel zmíněných obcí v období před rokem 1946. Využil jsem k tomu krajský časopis *Olmützer Blätter* (Olomoucké listy), který odsunutí Němci z Olomoucka vydávají od roku 1953. Z našeho pohledu cenný, ale i problémový zdroj informací, s kterým se musí zacházet velmi kriticky. Nachází se v něm však i celá řada vzpomínek, které mohly být zařazeny do této práce. Právě oblasti zachycující zážitky všedních dnů jsou podle mě nejméně zasaženy kolektivní pamětí a tudíž i hodné použití.

Skutečnost, že do několika let nebudou žádní pamětníci, kteří by nám popsali život před rokem 1946, mne vedlo k pátrání po dosud žijících rodácích z jednotlivých obcí a k zaznamenání jejich životních příběhů a vzpomínek pro další generace. Najít a kontaktovat pamětníky po více než 70 letech od opuštění jejich vlasti představovalo nelehký úkol. Stejně tak bylo náročné vyhledat ty, kteří v Československu mohli po válce zůstat. Práce se zaměřuje na události od středověku až po odsun Němců po 2. světové válce. Důraz je však kladen převážně na období od poloviny 19. století po rok 1946.

Literatura

Doposud jediné souhrnné dílo věnující se olomouckému jazykovému ostrovu sepsal archivář města Olomouce dr. Johan Kux. V knize *Die deutschen Siedlungen um Olmütz*, vydané roku 1943, se detailně zabývá dějinami německých osad v nejbližším okolí Olomouce. Kniha je studnicí cenných informací, které autor získal pečlivým zkoumáním primárních zdrojů. Pozitivum představuje i skutečnost, že některé prameny zmíněné v knize se do dnešních dní už nedochovaly. Unikátem jsou rovněž seznamy majitelů domů většiny vesnic, a to již od 16.

století až do doby vydání. Kniha samozřejmě nese odkaz doby, ve které byla vydána a celkově se snaží dokázat, že německé obyvatelstvo bylo na našem území usazeno od nepaměti. Pozornost dalších autorů se zaměřovala především na dějiny jednotlivých městských částí nebo vesnic.

Hněvotín

První detailnější informace o historii Hněvotína můžeme nalézt v již zmiňovaném díle *Die deutschen Siedlungen um Olmütz*. Autor Johann Kux se vesnici věnuje na stranách 361–466 a detailně se zabývá její historií od nejstarších pramenů až po rok 1918.² V roce 1971 vznikla v tehdy západním Německu práce, sepsaná rukou bývalého hněvotínského rodáka Johanna Reznicka, s názvem *Nebotein-Geschichte eines deutschen Dorfes*. Reznicek z větší části čerpal z Kuxovy knihy. Dílo, jež čítá s obrazovým materiálem celkem 71 stran, obsahuje vzpomínky autora na život v Hněvotíně před rokem 1945, věnuje se spolkům a také hospodářským podmínkám. Rovněž si lze povšimnout velmi úzkého a vřelého vztahu autora ke svému rodišti, který nevymizel ani po mnoha letech v nové vlasti.³ V roce 2008 byla vydána útlá publikace *Vertreibung aus dem Sudetenland* autorů Adolfa Kozenyho a Gerdy Gutberlet-Zerbe. Jelikož se Kozeny narodil v roce 1939, sesbíral výpovědi pamětníků, jež doplnil svými postřehy. Vznikl tak ne příliš kvalitní a věrohodný text, který nemá prakticky žádný význam.⁴ Velmi vzácnou a takřka nedostupnou je kniha druhého českého starosty Richarda Fischera *České snahy a česká škola v Hněvotíně*, která byla vydána soukromě v malém počtu v roce 1939. Fischer pracoval na počátku minulého století v advokátní kanceláři Antonína Geislera, který zastupoval českou stranu v procesu se stavbou české školy v Hněvotíně, a tak disponoval mnohými postřehy a vlastními zážitky. Jeho text čerpá z novinových článků a školní kroniky. Čtenář se tak může vcítit do atmosféry, která na počátku minulého století panovala v obci.⁵ První dostupná česká publikace, *Paměti obce Hněvotína*, vznikla v roce 1998, a to z pera Vlasty Kauerové. Práce čítá celkem 47 stran, neobsahuje poznámkový aparát, dokonce ani některé prameny a vyskytují se v ní některé závažné nepřesnosti a chyby. Věnuje se stroze dějinám obce od pravěku až po události konce 20. století. V roce 2017 se vedení obce rozhodlo nechat zpracovat novou publikaci. Úkolu se chopili zkušení historikové L. Novotný a D. Papajík, díky jejichž úsilí mohla být široké veřejnosti představena nová kniha *Dějiny Hněvotína*. Jedná se

² KUX, Johann: *Die deutschen Siedlungen um Olmütz*. Olmütz 1943.

³ REZNICEK, Johann: *Nebotein. Geschichte eines deutschen Dorfes*. Esslingen am Neckar 1971.

⁴ KOZENY, Adolf-GUTBERLET-ZERBE, Gerda: *Vetreibung aus dem Sudetenland*. Ein Prozess ohne Richter. Berlin-Münster 2008. Pamětník Leo Melzer sám popřel hodnověrnost některých informací. S Kozenym se několikrát setkal.

⁵ FISCHER, Richard: *České snahy a česká škola v Hněvotíně*. Olomouc 1939.

o kvalitní práci, která komplexně mapuje dějiny této vesnice, a to i s obrazovým materiálem na 410 stranách.⁶ Česko-německému soužití jsem se věnoval bakalářské práci s názvem *Das deutsch-tschechisches Zusammenleben in Hněvotín in Aussagen der Zeitzeugen und Dokumenten im Kontext des 19. und 20. Jahrhunderts* v roce 2017. Do textu byly zařazeny i výpovědi a vzpomínky německých a českých rodáků.

Olomouc

Německá problematika a německé dějiny se po 2. světové válce všeobecně ocitly na periferii zájmu historické obce. V roce 2001 shrnul ve vlastivědné revue *Střední Morava* dosavadní výsledky bádání historik Josef Bieberle. Ve svém článku uvádí, že tematika není doposud detailně zpracována. Tvrdí rovněž, že se snažil po roce 1989 vzbudit zájem o výzkum mezi historiky, bohužel se mu to nepodařilo. V roce 1997 sepsal rovněž hodnotný článek o vývoji česko-německých vztahů. Na 11 stranách shrnuje události po konci 2. světové války, zabývá se otázkou odsuvných a internačních táborů, smíšených manželství, rozdílů mezi Němci a dalším vývojem německé komunity z Olomouce a střední Moravy v nové vlasti. Jedná se o velmi zajímavou a objektivní práci, ve které autor rovněž nastiňuje témata vhodná k dalšímu zpracování.⁷

V 60. letech se začaly objevovat první pasáže zabývající se činností antifašistů z Olomouce a okolí, v období 30. let a za 2. světové války. Bieberle v období Pražského jara zavítal několikrát do západního Německa, kde mohl mimo jiné poprvé prozkoumat ústřední list německé komunity z Olomouce a střední Moravy, *Olmützer Blätter*. Své zápisky a materiály kvůli zdravotním problémům předal k dalšímu zpracování prof. Františku Mezihorákovi.⁸

Z pera Františka Mezihoráka vzešla roku 2008 52stránková česko-německá publikace *Olomoučtí Němci po druhé světové válce. Olmützer Deutsche nach dem zweiten Weltkrieg*. Mezihorák v útlé knížce shrnuje cestu, kterou Němci urazili za 50 let života v nové vlasti. Zaměřuje se především na činnost spolku *Heimatverband Olmütz und Mittelmähren* (Svaz Němců z Olomouce a Střední Moravy). Popisuje vznik stolových společností, spolupráci s partnerským městem Nördlingen, významné činitele spolku aj. Jedním z cílů bylo přispět k poznání vzájemné historie a tím, jako i v nadcházející práci, přispět ke zlepšení vzájemných

⁶ PAPAJÍK, David a Lubomír NOVOTNÝ: *Dějiny Hněvotína*. Hněvotín 2018.

⁷ BIEBERLE, Josef: *Olomoučtí Němci*. *Střední Morava*, 4, 1997. S 4–15.

⁸ BIEBERLE, Josef: *K novodobé historii Němců na Olomoucku*. Kritický komentář k regionální historiografii včetně autoreflexe. *Střední Morava*, 7, 2001, č. 12, s. 124–130.

vztahů obou národností.⁹ V roce 2010 publikoval František Mezihorák spolu s Alenou Nelešovskou práci shrnující německou literaturu vydanou převážně německými vysídlenci. *Bibliografie německé krajanské literatury o Olomouci a Olomoučanech: Bibliographie der deutschen landmannschaftlichen Literatur über Olmütz und Olmützer*, je rozdělena do mnoha částí podle jednotlivých témat. Najdeme v ní také odkazy na zajímavé články zveřejněné v Olomouckých listech, které případnému badateli usnadní zdlouhavé hledání.¹⁰

Na dalším projektu spolupracoval František Mezihorák společně s Milanem Hořínkem.¹¹ Jejich dílko s názvem *Padesát německých Olomoučanů. Fünfzig Deutsche Olmützer*, které se objevilo na pultech v roce 2004, obsahuje celkem 50 medailonků významných rodáků z Olomouce a okolí. Mezi osobnostmi najdeme literáty, vědce, lékaře, politiky. Nutno podotknout, že do seznamu nemohli být zařazeni všichni významní Olomoučané. Jelikož autoři čerpali primárně z archivu Svazu Němců z Olomouce a Střední Moravy, můžeme se domnívat, že na mnoho významných osob bylo opomenuto. Z mnoha tisíc vysídlených se po válce do svazu zapojilo přibližně 700 osob. Autoři jsou si vědomi úskalí své práce, a proto hned v úvodu prosí čtenáře o ohleduplnost.¹²

Vzpomínky na první dvě dekády svého života v Olomouci zaznamenal v publikaci *Němec v Československu a v Protektorátu Čechy a Morava* rodák Friedrich Nather. Autor v memoárové publikaci zachycuje především dění ve své rodině v období od 30. do počátku 40. let. Jedná se o směsici vlastních vzpomínek, doplněnou politickými událostmi dané doby, ve kterých je Olomouc zmíněna spíše okrajově. Konec války v Olomouci Nathter neprožil,

⁹ MEZIHORÁK, František: *Olomoučtí Němci po druhé světové válce*. Olmützer Deutsche nach dem zweiten Weltkrieg. Olomouc 2008.

¹⁰ MEZIHORÁK, František a Alena NELEŠOVSKÁ. *Bibliografie německé krajanské literatury o Olomouci a Olomoučanech: Bibliographie der deutschen landmannschaftlichen Literatur über Olmütz und Olmützer*. Olomouc 2010.

¹¹ Prof. PhDr. František Mezihorák, CsC. Narozen roku 1937 ve Vracově. Je český historik, pedagog a politik. Na Filozofické fakultě UP založil první katedru evropských studií v Československu. Ve své odborné práci se věnuje především problematice soudobých dějin, zvláště vztahům mezi národy střední Evropy, a dějinám evropanství. Mezinárodní ohlas vzbudila zvláště anglická a francouzská verze jeho monografie *Galerie velkých Evropanů*. Působil jako senátor Senátu Parlamentu České republiky, kde pracoval ve Výboru pro evropskou integraci a v Komisi pro zahraniční krajany. Byl předsedou Výboru pro vzdělávání, vědu, kulturu a lidská práva.

Mgr. Milan Hořínek, Ph.D. (1937–2014) byl disident, politik, pedagog a především první polistopadový primátor Olomouce. Milan Hořínek byl signatářem prohlášení Charta 77 a před listopadem 1989 se podílel na protirežimních aktivitách.

¹² MEZIHORÁK, František, HOŘÍNEK, Milan: *Padesát německých Olomoučanů. Fünfzig deutsche Olmützer*. Olomouc 2004.

neboť byl povolán do německé armády. Svým dílem, které můžeme zařadit do populárně naučné literatury, se snaží přispět k usmíření česko-německých vztahů.¹³

V posledních letech se olomouckým Němcům věnovalo také několik studentů ve svých závěrečných pracích. V roce 2018 obhájil na Katedře historie UP svou disertační práci na téma *Olomoučtí Němci v letech 1880–1918* Ivan Puš. Ve spisu nás seznamuje především s politickým vývojem v Olomouci, dále pak s činností spolků, škol atd.¹⁴ Od stejného autora pochází diplomová práce z roku 2013 obhájená pod názvem *Starosta Karl Brandhuber a národní život v Olomouci za jeho úřadu (1896–1918)*. Jak titul napovídá, práce má za cíl seznámit čtenáře s posledním německým starostou Olomouce a s česko-německými problémy, které se objevily v Olomouci na přelomu 19. a 20. století. Obě díla byla vypracována precizně pod dohledem zkušených historiků.¹⁵ V roce 2012 byla na Masarykově univerzitě obhájena další zajímavá práce uveřejněná pod názvem *Odsun Němců z Olomouce*. Její autor Martin Hájek popisuje poválečné dění v Olomouci a osudy německé komunity. Důraz je především kladen na roli internačních táborů, mimořádného soudu, postavení Němců po konci války a na samotný průběh odsunu.¹⁶ Autor v bádání pokračoval dále na Katedře historie UP, na které v roce 2018 zakončil své studium disertací *Olomoučtí Němci 1918–1938*. Hájek se zde zaměřil především na politiku německé menšiny, na činnost spolků, tisku, školství a překvapivě také na působení německé veřejné knihovny. Své výzkumy konzultoval také s již zmíněným historikem Josefem Bieberlem.¹⁷

Dějiny moravské německy psané literatury se dlouhá léta tradičně zabývají pracovníci Katedry germanistiky UP, kteří v roce 2012 mimo jiné publikovali studii *Literární procházky německou Olomoucí. Literarische Wanderungen durch das deutsche Olmütz*. Kniha pojednává o řadě německých autorů, kteří ve svých spisech určitým způsobem reflektovali svou přítomnost v Olomouci. Při listování narazíme na četné ukázky básní a různých textů, vztahujících se k Olomouci.¹⁸ S německou literaturou a dějinami německého divadla se

¹³ NATHER, Friedrich: *Němec v Československu a v Protektorátu Čechy a Morava*. Olomouc 2008.

¹⁴ PUŠ, Ivan: *Olomoučtí Němci v letech 1880–1918*. Olomouc 2018. 230 S. Dizertační práce obhájená na katedře Historie UP.

¹⁵ PUŠ, Ivan: *Starosta Karl Brandhuber a národní život v Olomouci za jeho úřadu (1896–1918)*. Olomouc 2013. Magisterská diplomová práce obhájená na katedře Historie UP.

¹⁶ HÁJEK, Martin: *Odsun Němců z Olomouce*. Brno 2011. Diplomová práce obhájená na Historickém ústavu filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně.

¹⁷ HÁJEK, Martin: *Olomoučtí Němci 1918–1938*. Olomouc 2018. Dizertační práce obhájená na Katedře historie UP.

¹⁸ MOTYČKA, Lukáš a Veronika OPLETALOVÁ, ed: *Literární procházky německou Olomoucí: Literarische Wanderungen durch das deutsche Olmütz*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012.

můžeme také setkat v nejnovějších Dějinách Olomouce z roku 2009, kde jsou jim věnovány samostatné kapitoly.

Jak můžeme vidět, za posledních 20 let se značně zvýšil zájem o studium německé problematiky spjaté s Olomoucí. Vyšlo několik odborných i laických prací, které zaplnily bílá místa v dějinách tohoto neobyčejného města.

Nemilany

První delší pasáž o historii Nemilan můžeme objevit v již zmíněném díle Johanna Kuxe *Die deutschen Siedlungen um Olmütz* z roku 1943. Jelikož se jednalo o poměrně vzácnou knihu, která byla kvůli svému nacionalismu v odsuvných táborech často zabavována, rozhodlo se sdružení Němců Olomouce a Střední Moravy Kuxovu pasáž o Nemilanech přepsat a doplnit novodobým a historickým fotografickým materiálem. Roku 1973 tak byla v nakladatelství Bruno Langer Verlag vydána kniha s názvem *Nimlau. Dorf in Olmützer Ländchen*. Dílo čítající celkem 104 stran je doplněno pasáží dr. Richarda Zimpricha o životě autora Johanna Kuxe. Kniha seznamuje čtenáře především s historií Nemilan, hojně cituje středověké a novověké prameny v archaické němčině, obsahuje část o historických památkách, robotních povinnostech, prebendálním dvoře, škole, pastvinách a důležitých událostech do roku 1918.¹⁹

Stejně nakladatelství publikovalo v roce 1979 další knihu o Nemilanech s názvem *Nimlau. Schicksal eines deutschen Dorfes und seiner Bewohner*.²⁰ Tentokrát se nelehkého úkolu sepsat vzpomínkovou publikaci chopil nemilanský rodák Richard Kluger. Jeho hlavním cílem bylo zaznamenat události, tradice a obraz krajiny pro potomky rodáků, kteří se v Československu již nenarodili a také dokázat, na jak vysoké úrovni tehdy Němci žili. Pamětníci nad knihou pak mohli zavzpomínat na dávné ztracené časy a oživit své vzpomínky. Na 140 stranách se nachází celá řada historických fotografií zachycujících z velké části obyvatelstvo při různých kulturních akcích. Záměrem bezpochyby bylo, aby na obrázcích každý našel alespoň jednoho člena své rodiny. Kniha je rozdělena na několik kapitol, které se věnují dějinám po roce 1918, poloze obce, zvykům, spolkům, dialektu atd. Obsahuje rovněž seznam majitelů domů před rokem 1945. Z faktografického hlediska je dílo velmi protičeské a nacionální, přičemž Kluger svádí viny za poválečné události na Masaryka a Beneše. Češi jsou často vyobrazeni jako velcí násilníci a tvůrci všech „zlořádů“. Velkým negativem je rovněž absence uvedení použité literatury a pramenů. Na druhou stranu Kluger dobře zpracoval část týkající se sociálního života

¹⁹ KUX, Johann: *Nimlau. Dorf im Olmützer Ländchen*. Esslingen am Neckar 1973.

²⁰ V překladu název zní: Nemilany, osud jedné německé vesnice a jejích obyvatel.

Nemilanských a díky tomu si můžeme udělat dobrou představu o kulturním a náboženském životě v obci v dobách první republiky.

Z iniciativy komise městské části Nemilany byla v roce 2011 vydána první česká publikace nesoucí název *Dějiny Nemilan*. Úkolu se ujala trojice historiků Jakub Huška, Marek Kalábek a Marek Urbánek. Hlavním záměrem nebylo vytvářet odbornou studii, jak autoři uvádějí, ale podat co nejucelenější historické vyprávění od nejstarších dob po současnost.²¹ Práce i s přílohami čítá celkem 122 stran a je rozdělena do několika kapitol. Poprvé se tak můžeme detailněji seznámit i s pravěkými dějinami a nálezy objevenými na katastru městské části. Úkolu se historici chopili poměrně dobře, neboť pracovali s celou řadou archivních pramenů, které byly kriticky hodnoceny. Nesnažili se taktéž vzbuzovat ve čtenářích velké emoce, jak tomu bylo v případě Klugerovy práce. Negativním aspektem je poměrně strohá část věnující se moderním dějinám. Práce je obohacena o zajímavou obrazovou přílohu a nechybí ani seznam použité literatury.

Historie Nemilan je na 6 stranách stručně a výstižně popsána ve znovu vydané knize Milana Ticháka *Vzpomínky na starou Olomouc a její předměstí* z roku 2013. Tichák bohužel nikde neuvádí, s jakými zdroji pracoval, což je velké negativum jeho jinak velmi atraktivně sepsaného díla.²² Pokud bychom se chtěli dozvědět více o pravěkých dějinách a nálezech objevených na území Nemilan, poslouží nám dobře *Dějiny Olomouce 1*, z roku 2009. Archeologové a historici v nich městskou část v různých pasážích zmiňují velmi často.²³

Slavonín

Dějínám Slavonína se na stranách 631–705 podrobně věnoval historik J. Kux ve svém díle o německých obcích kolem Olomouce. Autor detailně studoval středověké listiny, které se vážou k prvotním zmínkám o obci, a často je také cituje. Celkově se jedná o chronologické zpracování dějin až do počátku 20. let 20. století. Velký důraz autor klade na studium robotních povinností poddaných, přičemž často uvádí seznamy jmen vlastníků usedlostí a osob, které se určitým způsobem vepsaly do historie vesnice. Čtenáři si tak v době 2. světové války, kdy byla kniha vydána, mohli ověřit svůj původ a rodinnou kontinuitu ve Slavoníně.²⁴

Roku 1972 byla v tehdejším západním Německu vydána kniha s názvem *Schnobolin*. Slavonínský rodák Anton Fillak se v ní rozhodl zachytit především vzpomínky a příběhy se

²¹ HUŠKA, Jakub, Marek KALÁBEK a Oldřich URBÁNEK. *Dějiny Nemilan*. Olomouc 2011. S. 4.

²² TICHÁK, Milan. *Vzpomínky na starou Olomouc a její předměstí*. Olomouc 2018. S. 272–277.

²³ *Dějiny Olomouce*. Olomouc 2009. Svazek 1 s. 14–86.

²⁴ KUX, Johann: *Die deutschen Siedlungen um Olmütz*. Olmütz 1943. S. 631–705.

vztahem ke známým osobám ze Slavonína z období po roce 1900, např. pasáže o ponocném Gustavovi nebo o „otci Sefovi“. V úvodu publikace jsou stručně shrnuty dějiny obce, které tvůrce přejal z Kuxova díla. Z faktografického hlediska nás kniha bohužel moc neobohatí, na druhou stranu je nutno vyzdvihnout části, které jsou psány dnes již téměř zapomenutým slavonínským dialektem. Kniha byla určena zejména slavonínským pamětníkům.²⁵

První české dílo vydané pod názvem *Paměti obce Slavonína*, vyšlo v roce 2002. Nelehké úlohy zpracovat dějiny obce se ujala dvojice historiků Mojmir Bém, Miroslav Koudela a spisovatelka Irena Šindlářová. Jedná se o první ucelenou práci popisující historii Slavonína od doby pravěké až po přelom milénia. Publikace i s obrazovou přílohou čítá celkem 120 stran, ty jsou rozděleny dle tematických celků do jednotlivých kapitol. Stručně jsou popsány i osudy Kyselova, který byl dříve součástí obce.²⁶

Povel

O dějiny Povlu se již ve 30. letech 20. století zajímal historik Johann Kux, který v knize *Die deutschen Siedlungen um Olmütz* zpracoval historii vesnice od prvních písemných zmínek až po rok 1918.²⁷ První české odborné dílo *Dějiny a přítomnost městských částí Nové Sady a Povel* zpracoval v roce 2012 historik Jindřich Schulz. Publikace o 45 stranách se věnuje oběma městským částem od pravěku až do přelomu tisíciletí. Knížka je doplněna o celou řadu zajímavých fotografií, ilustrací a plánů, které doplňují výstižný text. Historie vedle sebe ležících městských částí se v kapitolách vzájemně prolíná, což není na škodu, neboť bývalé vesnice byly velmi úzce propojeny. Celkově je dílo poutavé a obohatí zainteresované čtenáře o plno poznatků.²⁸ V roce 2016 vyšla další práce věnující se nyní kostelu sv. Filipa a Jakuba na Nových Sadech a kapli Neposkrvněného početí Panny Marie na Povelu. Publikace mapuje stavební historii zmíněných památek, popisuje také detailně jejich vybavení a stručně nás seznamuje s místními kaplany. Při listování narazíme také na zajímavé ilustrace a historické fotografie.²⁹

Nová Ulice

Prvním českým objektivním a svým způsobem přelomovým dílem o Nové Ulici je rigorózní práce Mgr. Silvie Sýkorové *Česká menšina v německé obci na příkladu Nové Ulice u Olomouce*

²⁵ FILLAK, Anton: *Schnobolin*. Esslingen am Neckar 1972.

²⁶ BÉM, Mojmir, MIROSLAV KOUDELA a IRENA ŠINDLÁŘOVÁ: *Paměti obce Slavonína*. Olomouc 2002.

²⁷ KUX, Johann: *Die deutschen Siedlungen um Olmütz*. Olmütz 1943. S. 467–532.

²⁸ SCHULZ, Jindřich: *Dějiny a přítomnost městských částí Nové Sady a Povel*. Olomouc 2012.

²⁹ HORÁK, Jaroslav: *Kostel sv. Filipa a Jakuba v Olomouci-Nových Sadech a kaple Neposkrvněného Početí Panny Marie v Olomouci-Povelu*. Olomouc 2016. 39 S.

na konci 19. a počátku 20. století. Sýkorová na 164 stranách objasňuje vývoj původního středověkého předměstí, vznik dnešní Nové Ulice a vztahy Němců s Čechy v 19. a 20. století. Zejména národnostní problematice je věnována v díle významná část. Díky studiu primárních pramenů získala autorka plno cenných informací mapujících složité vztahy mezi německou a českou komunitou do počátku 20. let 20. století. Nechybí pasáže o zřízení české školy, významných českých a německých osobnostech a českých a německých spolcích a společných národnostních zápasech. Jedná se o velmi dobře zpracovanou studii, která dokresluje atmosféru v národnostně smíšené obci v dobách Rakouska-Uherska.³⁰

Při příležitosti Slavností Černého orla byla roku 2013 vydaná tenká publikace sledující urbanisticko-historický vývoj Nové Ulice. Hlavním záměrem 23stránkového spisu je poskytnout inspiraci badatelům při podrobném výzkumu vývoje architektury v Nové Ulici. Letmo se v díle můžeme seznámit se vznikem některých ulic a jejich architekty.³¹ V knize *Die deutschen Siedlungen um Olmütz* nalezneme pasáž věnovanou Nové Ulici na stranách 65–130. Johann Kux se v ní nejprve zabývá vznikem olomouckých předměstí ležících před městskými hradbami, následně popisuje vznik dnešní Nové Ulice v 18. století. Nechybí rovněž seznamy majitelů domů.³²

Olomoucký jazykový ostrov zanikl vysídlením německého obyvatelstva po 2. světové válce a nebude trvat dlouho a odejdou i poslední přímí účastníci, kteří na tomto území žili. Které obce, společně s Olomoucí, vlastně do tohoto území spadaly? Byl to Neředín, Hněvotín, Nedvězí, Slavonín, Kyselov, Nová Ulice, Povel, Pavlovičky, Nemilany, Novosady a Nový Svět.³³

³⁰ SÝKOROVÁ, Silvie: *Česká menšina v německé obci na příkladu Nové Ulice u Olomouce na konci 19. a počátku 20. století*. Olomouc 2015. Rigorózní práce obhájená na Katedře historie FF UP.

³¹ ŠVEC, Vilém: *Nová Ulice*. Urbanisticko-historický vývoj olomoucké čtvrti vydaný u příležitosti Slavností Černého orla r. 2013. Olomouc. 2013.

³² KUX, Johann: *Die deutschen Siedlungen um Olmütz*. Olmütz 1943. S. 65–130.

³³ KUX, Johann: *Die deutschen Siedlungen um Olmütz*. Olmütz 1943. S. X–XXVIII.

2 Olomouc

Jedno z nejvýznamnějších českých sídel, ležící uprostřed úrodné Hané a na úpatí Nízkého Jeseníku se po několik staletí mohlo pyšnit označením hlavního města Moravy. Již od pravěkých dob se na území dnešního města usazovali první lidé, kteří osídlili skalnatá návrší nad řekou Moravou a blízké okolí. Od přelomu letopočtu se tu postupně vystřídaly kmeny Markomanů, Kvádů, Keltů a Germánů, o čemž svědčí početné archeologické nálezy. Od 7. století přicházejí postupně Slované.³⁴ Především výhodná poloha s křižovatkami obchodních cest zapříčinila postupný růst významu této lokality. Již za dob Velké Moravy se v Olomouci objevilo první opevněné slovanské hradisko s možným církevním centrem, k tomu však chybí přímé důkazy.³⁵ První písemná zmínka o Olomouci je uvedena v Kosmově kronice a vztahuje se k roku 1055, kdy tu vládla údělná přemyslovská knížata.³⁶

Lze se domnívat, že pradávni obyvatelé byli českého původu. Této skutečnosti napovídají jména českých měšťanů zmíněných v listinách 13. století. V této době probíhala v českém království tzv. německá kolonizace, která měla za následek poněmčení mnoha měst a vesnic. Olomouc v tomto pohledu nezůstala pozadu a německé obyvatelstvo si brzo získalo převahu. Dle specifického dialektu, který je zaznamenán v městských knihách lze usuzovat, že němečtí osadníci pocházeli z území dnešního Bavorska.³⁷ Dokladem může být i německý středobavorský dialekt z blízkého Hněvotína, který zůstal od středověku do roku 1946 prakticky nezměněn. Svě nemectví si Olomoučané rovněž utužovali díky hospodářským a politickým kontaktům v poněmčeném Slezsku.³⁸ I v 15. století převládá v Olomouci německé obyvatelstvo a to zhruba ze dvou třetin. Ve městě se vyskytuje pouze 1 český cech oproti 23 německým.³⁹

Třicetiletá válka představovala obrovskou pohromu v dějinách města. Po porážce české stavovské armády následovalo v zemi zatýkání, konfiskace a postupná rekatolizace. Olomouc byla neustále ohrožována cizími vojsky, která přecházela přes území Moravy. V červnu roku 1642 po 4denním obléhání dobývají město Švédové, kteří si zde na několik let vytváří své

³⁴ *Dějiny Olomouce*. Redaktor Jiří ŠMERAL, redaktor Jana BUREŠOVÁ, redaktor Jindřich SCHULZ. V Olomouci: Univerzita Palackého, 2009. S. 67 a 63.

³⁵ Tamtéž

³⁶ NEŠPOR, Václav: *Dějiny Olomouce*. Olomouc 1998. S. 1.

³⁷ *Dějiny Olomouce*. Redaktor Jiří ŠMERAL, redaktor Jana BUREŠOVÁ, redaktor Jindřich SCHULZ. V Olomouci: Univerzita Palackého, 2009. S. 142.

³⁸ NEŠPOR, Václav: *Dějiny Olomouce*. Olomouc 1998. S. 66. a 70.

³⁹ Tamtéž s. 90 a 94.

hlavní sídlo. Pro Olomoučany nastává nesmírně náročné období, jehož konce se mnozí nedočkají. Švédí vybírají od obyvatel mimořádné dávky, rabují, ničí domy a kostely. Ve městě se šíří nemoci a mor. Nešťastná politická a hospodářská situace přispívá k postupnému odchodu původního obyvatelstva do bezpečnějších míst země.⁴⁰

Po odchodu Švédů v roce 1650 zůstalo v Olomouci, dle místních kronikářů, z původních 30 tisíc přibližně 1650 obyvatel.⁴¹ Tyto údaje však musíme brát s velkou rezervou. V dalších desetiletích se město jen pomalu zotavuje z válečné katastrofy. Noví osídlenci přicházejí především z poněmčeného Slezska, Moravy a dalších zemí monarchie. Českého obyvatelstva přibývá jen velmi pomalu.⁴² Skutečnost, že Olomouc je vyhlášena pevnostním městem, ovlivní životy místních na několik století dopředu.

Dle matrik měšťanů a průzkumu jejich příjmení můžeme zjistit, že se v druhé polovině 17. století mezi 20 novými osídlenci objevují přibližně 2–3 česká jména. O sto let později je to již jedna třetina a kolem roku 1848 dokonce polovina.⁴³ V tom, aby se Češi ve městě prosadili, bránily centralizační snahy panovníků o jednotnou říši, ale i postupující germanizace, která je spjata s reformami Marie Terezie a jejího syna Josefa II.

Za prvního významnějšího olomouckého národního buditele prvních desetiletí 19. století je považován Alois Vojtěch Šembera (1807–1882). Jeho zásluhou byla vydávána česká poezie olomouckých autorů a zřízena knihovna pro žáky Stavovské akademie. Z jeho pera pak vzešly práce o dějinách české řeči, českém pravopisu a dokonce i první české pojednání o historii Olomouce, pojmenované *Paměti a znamenitosti města Olomouce*.⁴⁴ Díky Šemberovi se v městském divadle začala hrát znova i česká představení, jež se pravidelně začala objevovat na programu kolem roku 1830. Jeho byt byl pak často svědkem různých kulturních akcí. V této době se v Olomouci nacházely pouze německé školy. Totéž platilo i o českém tisku, který v Olomouci nevycházel. Šemberovy snahy o český časopis vyzněly roku 1842 naprázdno.⁴⁵ Postupně tak začíná pomalá emancipace českého národa, s kterou se místní Němci budou po několik desetiletí střetávat

⁴⁰ *Malé dějiny Olomouce*. Ostrava, 1972. S. 69 a 70.

⁴¹ NEŠPOR, Václav: *Dějiny Olomouce*. Olomouc 1998. S. 116 a 167.

⁴² *Dějiny Olomouce*. Redaktor Jiří ŠMERAL, redaktor Jana BUREŠOVÁ, redaktor Jindřich SCHULZ. V Olomouci: Univerzita Palackého, 2009. S. 371. a NEŠPOR, Václav: *Dějiny Olomouce*. Olomouc 1998. S. 166.

⁴³ NEŠPOR, Václav: *Dějiny Olomouce*. Olomouc 1998. S. 221.

⁴⁴ *Dějiny Olomouce*. Redaktor Jiří ŠMERAL, redaktor Jana BUREŠOVÁ, redaktor Jindřich SCHULZ. V Olomouci: Univerzita Palackého, 2009. S. 541.

⁴⁵ NEŠPOR, Václav: *Dějiny Olomouce*. Olomouc 1998. S. 220.

Události revolučního roku 1848 dolehly i za hradby pevnosti. V Olomouci se objevili němečtí přívrženci velkoněmecké myšlenky sjednocení pod taktovkou Německa. Na druhou stranu se postavili zastánci tzv. austroslavismu, opírající se o nově vzniklé české *Selské a Holomoucké noviny*. V dubnu téhož roku vzniká spolek *Slovanská lípa*, jenž aktivně podporuje český živel ve městě. Jsou obnovena česká představení v divadle, zavedena výuka českého jazyka na univerzitě a utužuje se kontakt s dalšími českými spolky v Čechách. Někteří členové se účastní i Slovanského sjezdu konaného v Praze.⁴⁶

Poklidný život v hradbami uzavřeném městě byl narušen na podzim, kdy se do Olomouce přesunul vídeňský císařský dvůr spolu s panovníkem Ferdinandem. Hotely a domy praskaly pod náporům úředníků a cizích delegací, směřujících do hanácké metropole, ve švech. Po naléhání se dosavadní panovník vzdal trůnu ve prospěch Františka Josefa, který se v arcibiskupském paláci 2. prosince slavnostně ujal vlády nad celým Rakouskem.⁴⁷ Naděje v mladého panovníka a velké změny brzy uhasly, neboť již na jaře 1849 byl obnovený starý absolutismus a poměry se vrátily do doby předbřeznové. Jedinými výdobytky se stalo zrušení roboty a zavedení obecní samosprávy. Císařský dvůr s Františkem Josefem se pak na jaře vrátil zpět do Vídně, čímž se život ve městě vrátil do starých kolejí. Prvním starostou Olomouce se v roce 1851 stal německý obchodník František Kreiml, který svou funkci vykonával až do své smrti v roce 1865.

Olomouc, považovaná v polovině 19. století za významnou pevnost, chránila sever monarchie před nebezpečným Pruskem. Dokonce byl nově vybudován prstenec malých pevnůstek na obranu vnitřních hradeb města. Za zhoršené politické situace mezi Rakouskem a Pruskem v roce 1866 se Olomouc chystala na nový válečný konflikt. Byly nakupovány a hromaděny zásoby, opravovány hradby, a tak dále. Po prohrané bitvě u Hradce Králové se ukázalo, že pevnost pozbývá svého původního účelu. Pruská armáda nepovažovala pevnost za důležitou a při pochodu na Vídeň ji obešla.⁴⁸ Trvalo dalších 20 let, než začalo pomalé rozebírání nenáviděných cihlových valů, které bránily ekonomickému rozvoji města. V tuto dobu žily v Olomouci 2/3 Němců a 1/3 Čechů.⁴⁹

Po roce 1867 nastává postupná emancipace a rozvoj české menšiny. Již od roku 1860 je při německém gymnáziu otevřeno oddělení s výukou převážně v českém jazyce. Velkou událostí

⁴⁶ NEŠPOR, Václav: *Dějiny Olomouce*. Olomouc 1998. S. 225 a 227.

⁴⁷ Tamtéž s. 227.

⁴⁸ *Malé dějiny Olomouce*. Ostrava, 1972. S. 97.

⁴⁹ Tamtéž s. 106.

se pak v roce 1867 stalo založení Slovanského gymnázia, které se muselo těsnit v nevyhovující budově v Purkrabské ulici.⁵⁰ Počátky výuky byly komplikovány nedostatkem pomůcek, prostoru a pedagogů. Německé vedení města o nové školní budově nechtělo nic slyšet, a proto si žáci a pedagogové, na nové sídlo v dnešní Kosinově ulici museli počkat až do roku 1884.⁵¹ V roce 1869 se objevuje první český politický list s názvem *Našinec*, o 10 let později pak hospodářsky zaměřený *Pozor*. Ve stejnou dobu vzniká spolek *Občanská beseda*, původně sloužící ke čtení novin a časopisů, *Sokol*, *Hospodářská jednota*, *Spolek paní a dívek* a další. Velmi záslužná byla činnost *Matice školské*, která ze svých sbírek financovala roku 1873 otevření první české soukromé národní školy. Němci tento čin snášeli velmi nelibě, neboť v něm viděli počátky počestění německé Olomouce.⁵² Radnice se také všemožnými prostředky snažila zamezit Čechům v přístupu k nemovitostem. Domy nebo stavební parcely určené ke koupi, tak raději několikrát přeplatila, než aby se dostaly do českých rukou.⁵³ Zastupitelstvo v této době prosazovalo heslo „*město raději malé, ale německé*.“⁵⁴ Mezi významné německé organizace patřily Svaz Němců severní Moravy, spolek hasičský, divadelní, náboženský, tělovýchovný a další.⁵⁵ I tak nepřestávali Češi z venkova pozvolna proudit do Olomouce a usazovat se zde. Nutno podotknout, že někteří se často přiklonili k německé většině a nechávali si poněmčovat svá česká jména.⁵⁶

Růst průmyslu před a po pádu hradeb, byl velmi pomalý. Ve vnitřním městě fungovalo jen několik větších podniků například 2 pivovary, Passingerův mlýn nebo Nietschova strojárna. Menších živností bylo na druhou stranu bezpočet. K dispozici bylo kolem 100 hostinců, 6 hotelů, množství obchodníků a dalších. V blízkém okolí se koncentrovaly větší provozy-znamé sladovny, cukrovary a železárny. V roce 1910 se z 324 živností nacházelo 99 v českém vlastnictví. Oporu českému podnikání představovala roku 1870 založená Ústřední rolnická záložna.⁵⁷ Tvář města byla ovlivněna vojenskou posádkou, mnohými úřady a sídly firem, ale také blízkými vesničany, kteří město pravidelně navštěvovali.

Po starostovi K. Schrötterovi nastoupil roku 1872 do funkce Josef von Engel, jehož práce se zaměřovala především na zrušení hradeb a rozvoj města. V roce 1896 se radnice ujal továrník

⁵⁰ KUX, Johann: *Geschichte von Olmütz*. Reichenberg und Olmütz 1937. S. 374.

⁵¹ DVOŘÁK, Jaromír. *Pocta Slovanskému gymnasiu v Olomouci. 1867–1967*. Olomouc 1967. S. 20.

⁵² KUX, Johann: *Geschichte von Olmütz*. Reichenberg und Olmütz 1937. S. 374.

⁵³ *Malé dějiny Olomouce*. Ostrava, 1972. S. 99. a NEŠPOR, Václav: *Dějiny Olomouce*. Olomouc 1998. S. 257.

⁵⁴ Tamtéž s. 103.

⁵⁵ BARTOŠ, Josef a kol.: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960*. Ostrava 1972. S. 48.

⁵⁶ FISCHER, Richard. *Cesta mého života*. Olomouc 1934 S. 99.

⁵⁷ Tamtéž s. 101.

Karl Brandhuber. Stejně jako jeho předchůdci i on se negativně stavěl vůči české menšině, které se za jeho úřadu podařilo do 8členného zastupitelstva prosadit svého prvního zástupce Františka Stejskala.⁵⁸ Pronikání Čechů do městských podniků či organizací bylo nesmírně těžké. Není překvapivé, že až do roku 1918 se významných pozic držela mnoha svazky propojená a spřízněná městská „smetánka“, která výrazně ovlivňovala „ráz života“ v Olomouci. K této elitě patřili (pro ilustraci) výše zmínění starostové a také významná rodina Primavesi.⁵⁹

V národnostním zápase probíhajícím ke konci 19. století se Češi opírali především o Matici školskou, Sokol a další uskupení. Díky výzvě F. L. Riegera vznikla také nová budova Národního domu, jenž se stal centrem kulturního dění celé menšiny. Německá radnice házela Čechům „klacky pod nohy“ všude, kde to jen šlo. Postupně tak Čechům zapověděla české hry v městském divadle, průvody, odepírala prodej stavebních parcel a činila příkoří v přijímání dětí do české školy. Došlo i k národnostním srážkám při otevření českého Ústavu hrabě Pöttinga pro výchovu dívek roku 1905, při sokolském sletě v roce 1900 nebo českém dni v roce 1908.⁶⁰ I přes značné potíže nepřestávala česká menšina na přelomu století sílit. Objevovalo se čím dál více českých úředníků, lékařů, prodejen a hostinců. Roku 1902 byla podporou Matice školské otevřena česká reálka. Za 50 let urazila česká menšina obrovský kus cesty, a to především díky podpoře českého venkova.

Řadu vzpomínek na druhou polovinu 19. století zaznamenal ve své knize *Cesta mého života*, druhý český starosta, dr. Richard Fischer, rodák z Loštic, který od roku 1883 navštěvoval olomoucké Slovanské gymnázium. V almanachu gymnázia z roku 1927 je uvedeno, že ihned po otevření školy se rozhořely národnostní boje mezi nedospělými českými a německými žáky. Němci Čechy často uráželi výrazy jako „*Böhmischer Copak*“ (česká pakáž) nebo „*Verfluchte Hanaken*“ (zatracení Hanáci). Druhá strana si to nenechala často líbit, a často pak docházelo k pranicím a slovním urážkám.⁶¹ Sám Fischer vzpomíná, že nikdy jeho spolužáci žádné konflikty nevyhledávali a že mladí Němci často útočili s myšlenkou hájit německou Olomouc. Jejich nenávisť mnohdy pramenila ze štvavých novinových článků a běžných denních rozhovorů. Ve školní kronice lze o těchto událostech najít mnoho záznamů.⁶² Fischer svůj pobyt v Olomouci shrnul následující pasáží „*Rád jsem opouštěl Olomouc, kde viděli a poznali jsme*

⁵⁸ *Dějiny Olomouce*. Olomouc 2009. Svazek 2 s. 52.

⁵⁹ NEŠPOR, Václav: *Dějiny Olomouce*. Olomouc 1998. S. 267.

⁶⁰ Tamtéž s. 288.

⁶¹ FISCHER, Richard. *Cesta mého života*. Olomouc 1934. S. 87.

⁶² Tamtéž s. 88–89.

*tolik nelásky k svému národu, kde český student byl předmětem sprostých nadávek a opovržení...“.*⁶³

První světová válka citelně zasáhla všechny vrstvy obyvatelstva ve městě. Německá radnice věrně stála za habsburskou monarchií a jejími spojenci, stejně jako většina německé populace. Město se po vyhlášení mobilizace hemžilo vojáky, kteří postupně začali odcházet na válečná bojiště. Všeobecné nadšení Čechů bojovat proti svým slovanským „bratrům“ nebylo veliké. Do roku 1916 byl také zakázán veškerý spolkový život a u mnoha Čechů byly konány domovní prohlídky, hledající důkazy protistátní činnosti. Veškeré noviny byly důkladně cenzurovány a Národní dům byl v hledáčku policie, která rozhodla o odstranění českých symbolů a dalších odkazů na český stát.⁶⁴ Problémy se zásobováním a rostoucí drahotou nedokázalo město aktivně řešit. S vývojem událostí na frontě se střídavě měnila nálada obyvatelstva. Od roku 1917 znovu ožívá zakřiknutý český kulturní život. Konají se akce podporující českou samostatnost—besedy, divadla atd.

Všichni čekali na osudný den převratu, nikdo však nedokázal odhadnout, kdy nastane. O aktivitách českých politiků v zahraničí neměli Olomoučtí ani ponětí. Manifest císaře Karla z 16. října 1918 o novém uspořádání říše přišel příliš pozdě, neboť všude již vznikaly národní výbory připravující se k převzetí moci. V Olomouci se této aktivitu ujal Richard Fischer, který 26. října s ostatními členy politických stran vytvořil Národní výbor. Zpráva o vzniku republiky dorazila na Hanou až 28. října večer. Další ráno již převratnou zprávu rozšířil mezi obyvatelstvo tisk. Na domech se objevily národní prapory, lid jásal a shromažďoval se v ulicích, především před budovu Národního domu, kde svůj projev přednesl dr. Fischer. Starosta Brandhuber zatím na radnici vyčkával na oficiální vyjádření od místodržitelství. I v dalších dnech se v ulicích konaly manifestace oslavující vznik republiky. Historickým momentem se stal 17. listopad, kdy moc ve městě převzala správní komise ustanovená z národního výboru. Pevná nedobytná německá „tvrz“⁶⁵ konečně padla a po mnoha staletích se v radnici ozvala česká řeč. První úkoly nové komise v čele s Fischerem byly spjaté se zajištěním pořádku a s vyřešením zásobovací krize panující ve městě. Čeští a němečtí členové, kteří v ní byli zastoupeni, pracovali až do prvních řádných voleb zastupitelstva v červnu 1919.

Skutečnost, že se Olomouc bez připojení k sousedním městům a vesnicím nemohla dále rozvíjet, vedla komisaře k myšlence utvoření tzv. „Velkého Olomouce“. Jelikož stanovisko

⁶³ FISCHER, Richard. *Cesta mého života*. Olomouc 1934. S. 143.

⁶⁴ NEŠPOR, Václav: *Dějiny Olomouce*. Olomouc 1998. S. 299–303.

⁶⁵ DRLÍK, Jan: *Deset let práce na olomoucké radnici: 1918–1928*. Olomouc 1928. S. 9–10.

dotčených komisí a rad bylo kladné, byl slučovací zákon o připojení 13 obcí vydán vládou 19. dubna 1920.⁶⁶ K Olomouci byly připojeny tyto části: Hodolany a Nová Ulice, Bělidla, Černovír, Hejčín, Chválkovice, Lazce, Neředín, Nové Sady, Nový Svět, Pavlovičky, Povel a Řepčín.⁶⁷ Razantně se tak proměnila národnostní situace ve městě, kde Češi získali podstatnou převahu. Důležité je zmínit, že při sčítání obyvatelstva byla do roku 1918 v dotaznících zjišťována tzv. obcovací řeč, která byla u mnoha Čechů německá, neboť ji například užívali v zaměstnání. Teprve po vzniku republiky se nově uváděla národnost.

První zastupitelské volby přinesly úspěch sociální demokracii, z jejíhož čela vzešel první český starosta dr. Karel Mareš, který měl k dispozici jednoho německého a jednoho českého náměstka. Při dalších volbách v roce 1923 byl uveden do čela města národní demokrat dr. Richard Fischer, který funkci zastával až do roku 1939.⁶⁸

Jedním z hlavních úkolů, kterým se nové osazenstvo radnice muselo vypořádat, byla otázka českého školství. Až do roku 1918 nebyla ve městě státní česká mateřská škola. O deset let později jich bylo v provozu již 10. Zatímco do roku 1918 nefungovala ve městě státní česká mateřská škola, o deset let později jich bylo přes 10. Prosazením alespoň jedné školy obecné stálo českou menšinu v poslední třetině 19. století mnoho sil. 21 obecných a 12 měšťanských škol v roce 1928 svědčí o zásadním obratu ve vzdělání. U německých institucí to bylo 9 obecných a 4 měšťanské školy.⁶⁹ Vznikla také první česká městská knihovna a v divadle se započalo hrát převážně česky. Němci měli pro svá představení vyhrazeny zpravidla pondělky a pátky.⁷⁰ Pokusy o znovuoobnovení univerzity, o zřízení Vysoké školy obchodní, o zajištění armádního zemského velitelství a o vzniku olomoucké župy vyzněly na prázdno.

Skladba olomouckého průmyslu nezaznamenala po vzniku republiky velkých změn. Mezi nejvýznamnější závody patřily železárny v Řepčíně a Hodolanech, firma Kosmos produkující domácí potřeby, Letecké dílny na Šibeníku, cementárna v Hodolanech a další. Mezi tradiční odvětví se řadilo potravinářství. Ve městě fungovala celá řada cukrovarů, lihovarů, sladoven, dále firma MILO závody a továrna na výrobu cukrovinek Zora.

Následky krachu na newyorské burze ze závěru roku 1929 se na počátku 30. let pomalu dostávaly do střední Evropy. Ušetřena nebyla ani Olomouc, kde krize započala v roce 1932

⁶⁶ DRLÍK, Jan: *Deset let práce na olomoucké radnici: 1918–1928*. Olomouc 1928. S. 15.

⁶⁷ *Dějiny Olomouce*. Olomouc 2009. Svazek 2 s. 143. a 150.

⁶⁸ Tamtéž s. 146.

⁶⁹ DRLÍK, Jan: *Deset let práce na olomoucké radnici: 1918–1928*. Olomouc 1928. S. 73–75.

⁷⁰ Tamtéž s. 84.

a svého vrcholu dosáhla o tři léta později. Ve městě rapidně rostla nezaměstnanost, zastavovala se výroba v továrnách a některé podniky dokonce zanikly. Největší problémy zaznamenala kovovýroba a stavebnictví. Až v roce 1938 se počet osob bez práce vrátil do stavu před krizí.⁷¹

Poslední předválečné parlamentní volby v roce 1935 přinesly i v Olomouci překvapivý výsledek. Na prvním místě se umístila sociální demokracie a hned za ní Henleinova Sudetoněmecká strana.⁷² Atmosféra v republice i ve městě započala postupně houstnout. Do Olomouce bylo přesunuto velitelství 4. armádního sboru, jež dbalo o ochranu severní moravské a slezské hranice. Začala se také konat četná protiletectká, branná a civilní cvičení, pro případ vojenského konfliktu s Německem. Sudetoněmecká strana se v dalších letech chovala poměrně nevybojně a nečinila žádné závažné problémy. Na podzim 1938 docházelo ve městě k velkým protifašistickým manifestacím, kterých se účastnili i někteří němečtí odpůrci Hitlerova režimu. Výsledkem zářijového jednání v Mnichově měl přímý dopad na Olomouc, která se v mžiku stala pohraničním městem. Německá hranice se ocitla ani ne 10 kilometrů od centra a zabrány byly i nedaleké vesnice Hlubočky, Pohořany a Mariánské Údolí. V Olomouci se objevilo velké množství zejména českých uprchlíků, utíkajících ze zabraných oblastí.⁷³ Vláda tzv. druhé republiky krůček po krůčku omezovala demokratické principy a začala se postupně orientovat na politiku a dění v sousední Říši.

Dne 14. března, několik hodin před samotnou německou okupací, se v některých obcích jazykového ostrova objevily první protičeské provokace a výtržnosti. Jakmile do Olomouce dorazily zprávy, že německá armáda obsadila večer Ostravu, uspořádalo přibližně 2000 německých nacionalistů za zvuků píšťal a bubnů slavnostní průvod městem. Ještě v noci se o zabrání zbytku republiky dozvěděl starosta Fischer, který okamžitě svolal schůzi městské rady. Kolem poledne již moc nad městem převzala nová německá správa, načež byla radnice okamžitě vyzdobena německými prapory. Na náměstí pak armáda uskutečnila vojenskou přehlídku a nabízela pohoštění. Ve večerních hodinách vzplála židovská synagoga, jejíž zbytky na místě zůstaly až do následujícího roku.⁷⁴

Pro český národ nastaly složité časy plné obav a všudypřítomného strachu. Vzpomeňme, kolik let jen trvalo, než se Češi mohli ujmout vedení města a po 20 letech práce se své pozice museli vzdát. Městské zastupitelstvo bylo ještě na jaře rozpuštěno a na radnici usedl německý

⁷¹ *Malé dějiny Olomouce*. Ostrava, 1972. S. 122.

⁷² *Dějiny Olomouce*. Olomouc 2009. Svazek 2 s. 154.

⁷³ Tamtéž s. 155–157.

⁷⁴ *Dějiny Olomouce*. Olomouc 2009. Svazek 2 s. 217.

správní komisař Fritz Czermak, který vykonával funkci do roku 1942, následoval ho pak Julius Schreitter. Netrvalo dlouho a veškeré připomínky starého státu a demokratického zřízení byly postupně nahrazovány. Byly přejmenovány ulice, například z Masarykova náměstí se stal Adolf Hitler Platz, rušeny české spolky, zbylé politické strany a kontrolován tisk. Olomoucký průmysl se musel přeorientovat na válečnou výrobu a mnoho obyvatel bylo vysláno na nucené práce do Říše. Většina velkých podniků a závodů byla již tradičně vlastněna židovskými majiteli, kteří nyní o svůj majetek přišli. Perzekucím byla vystavena postupně celá přibližně dvoutisícová židovská komunita, jejíž nepatrný zlomek se mohl po válce vrátit do svého rodiště.⁷⁵

Ušetřeno nezůstalo i české školství. Snížil se počet obecných a měšťanských škol, přičemž počet německých vzrostl. Na podzim roku 1939 byla v Olomouci uzavřena teologická fakulta a mnoho školních budov bylo dáno k dispozici armádě. V důsledku snižujících se potravinových přidělů a astronomických cen obživy na černém trhu muselo mnoho rodin zápasit s hladem. Podobná situace se objevila i u paliva, oblečení a dalšího zboží.⁷⁶ Nespokojenost obyvatelstva s nacistickou nadvládou se brzy projevila ve formování různých odbojových skupin. K nejvýznamnějším patřila Obrana národa, která se účastnila mimo jiné na vysílání vojáků do zahraničí, Petiční výbor Věrní zůstaneme, Komunistická strana nebo Sokol. S nástupem zastupujícího říšského protektora Heydricha byla však téměř veškerá protistátní činnost ve městě rozbita. Zbylí členové se nyní především zaměřili na akce malého rozměru, jakými byli časté sabotáže v dopravě a ve výrobních podnicích. Ve větší míře se odboj začal obnovovat po německých neúspěších na východní frontě, kdy bylo jasné, že se válka pomalu chýlí ke svému konci. Německé velitelství rozhodlo, že se z města stane pevnost bránící postup Rudé armády, a tak se na počátku roku 1945 započalo s kopáním obranných valů. Území mezi Olomoucí a Ostravou ještě na jaře střežilo kolem 200 000 německých vojáků, kteří měli zamezit postupu Rudé armády. K závěrečným bojům o město došlo nakonec až 7. a 8. května. V tento okamžik byla již většina kolaborantů, předních nacistů, část německých obyvatel a příslušníci gestapa na úprku. Rudoarmějci se postupně prokousávali barikádami do vnitřního centra a houževnatě se bránili posledním nacistickým snahám o obranu. O den později se Češi konečně mohli nadechnout vytoužené svobody.⁷⁷

Válka za sebou zanechala velké množství škod ve formě zničených domů, mostů a památek. Hned po převratu byl v Olomouci zřízen Národní výbor hlavního města Olomouce, jehož

⁷⁵ *Malé dějiny Olomouce*. Ostrava, 1972. S. 133–135.

⁷⁶ *Dějiny Olomouce*. Olomouc 2009. Svazek 2 S. 225.

⁷⁷ *Malé dějiny Olomouce*. Ostrava, 1972. S. 137–140.

předsedou byl zvolen komunista Václav Stibor-Kladenský. I přes společné cíle související převážně s poválečnou obnovou města se brzy naplno projevil rozdíl mezi politickými stranami.⁷⁸ Jeden z mnoha problémů, kterým se osvobozený stát musel akutně zabývat, souvisel s postavením německých obyvatel. Živé vzpomínky na období útlaku, řádění nacistů a nepřátelská vyjádření politiků a médií vedli k čím dál větší averzi vůči příslušníkům německé národnosti.

Již na jednom z prvních zasedání národního výboru bylo rozhodnuto o zřízení internačního tábora pro všechny olomoucké Němce v Nových Hodolanech. Tento návrh byl však nerealistický, neboť nebylo možné zajistit tolik ubytovacích míst, a tak mnoho Němců zůstalo ve svých původních domovech.⁷⁹ Do tábora měli být původně zařazeni všichni muži ve věku od 10–60 let a členky NSDAP. Osoby německé národnosti musely nově povinně vykonávat pomocné práce v zemědělství, uklízet válečné škody, pomáhat ve firmách atd. Rovněž musely dodržovat nařízení, která se velmi podobala těm, jež byla vydávána nacistickými orgány proti židovské menšině.⁸⁰ O definitivním vysídlení německého obyvatelstva bylo rozhodnuto na postupimské konferenci v létě 1945.

Němci, internovaní v hodolanském táboře, byli často vystaveni nelidským podmínkám ze strany dozorců, kteří se nezdálo chovali velmi brutálně. Zprávy o nelidských podmínkách se dokonce dostaly až k Zemskému národnímu výboru do Brna, který celou záležitost musel řešit.⁸¹ Mezi zadrženými osobami se mnohdy ocitli nevinní lidé z celého okolí, kteří se do prostoru dostali omylem. Teprve na podzim došlo ke zlepšení poměrů a do „lágru“ byly dopraveno základní vybavení. Zlepšilo se i stravování a chování dozorců. I tak kvůli epidemii úplavice, nedostatku potravin, špatné hygieně a násilným činům zahynulo v táboře přibližně 500 osob.⁸²

Organizovaný odsun Němců se začal připravovat v prvních měsících roku 1946. Hlavní stanicí určenou k vysídlení německého obyvatelstva byl zvolen tábor Lutín-Olšany, ležící mezi zmíněnými obcemi. Nespornou výhodou tohoto místa bylo železniční spojení, které zajišťovalo provoz v závodech v Lutíně. Z tábora byla nakonec vysídlena skoro celá německá komunita

⁷⁸ HÁJEK, Martin. *Odsun Němců z Olomouce*. Vrahovice 2013. S. 48.

⁷⁹ Tamtéž s. 55.

⁸⁰ Tamtéž s. 58.

⁸¹ *Dějiny Olomouce*. Olomouc 2009. Svazek 2 s. 278.

⁸² Tamtéž s. 278.

z Olomouce a z dalších německých obcí okresu Olomouc-venkov. Tábořem však prošli lidé i ze vzdálenějších míst, jako byl Šternberk, Litovel, Zlín, Prostějov a další.⁸³

Dle posledního sčítání obyvatel z roku 1930 se k německé národnosti přihlásilo 15 017 osob. V roce 1946 bylo ze střediska Lutín-Olšany celkem vystěhováno 6224 olomouckých Němců, dalších 2000 mohlo z různých důvodů ve městě zůstat, přibližně 2000 mužů odešlo bojovat na frontu. Ostatní Němci se buď přestěhovali, utekli nebo byli vysídlení z táborů ležících v místech, kde pobývali na nucených pracích.⁸⁴ Přesná čísla se dnes již asi zjistit nepodaří. O nepřehledné situaci, která panovala u části olomouckých Němců, se můžeme přesvědčit v rozhovoru s rodákem A. Jureczkou. Při sčítání obyvatelstva v roce 1950 se v Olomouci k německé národnosti 665 osob.⁸⁵

Novým domovem se pro Němce z Olomouce stalo Bavorsko, Bádensko-Württembersko a Hessensko. Celá německá komunita tak byla rozptýlena daleko od sebe. Nutno podotknout, že tomu bylo činěno účelně, neboť se německá vláda bála vzniku různých subkultur. První léta strávená v cizí zemi byla pro mnohé velmi náročná. Objevily se problémy se začleněním se do společnosti, s hledáním obydlí, práce a nedostatkem potravin. Díky snaze a pílí byly však tyto potíže postupně překonány a většina Němců se se svou novou vlastí sžila. V roce 1957 olomoučtí Němci založili „*Svaz domoviny Olomouce a střední Moravy*“, který pořádal četná setkání bývalých rodáků, o tři léta dříve pak vznikl časopis *Olomoucké listy*. Významným mezníkem se stal rok 1976, kdy bylo bavorské město Nördlingen zvoleno patronátním městem olomouckých a středomoravských Němců. Přispěla k tomu skutečnost, že v daném okrese žila velká skupina rodáků z okresu Olomouc.⁸⁶ Akce pořádané spolkem byly pro mnohé rodáky významným dnem a příležitostí zavzpomínat si s ostatními na svou milovanou a nezapomenutelnou vlast.

⁸³ HÁJEK, Martin. *Odsun Němců z Olomouce*. S. 58.

⁸⁴ Tamtéž s. 58–59.

⁸⁵ Tamtéž s. 67.

⁸⁶ MEZIHORÁK, František: *Olomoučtí Němci po druhé světové válce. Olmützer Deutsche nach dem zweiten Weltkrieg*. Olomouc 2008. S. 30 a 42.

2.1 Demografický vývoj obyvatelstva

Rok	Počet obyvatel	česká národnost	německá národnost	jiná	cizinci
1880	19706	6123	12879	704	-
1900	21268	6798	13982	488	-
1910	22245	8030	13253	616	346
1921	57206	39213	15818	1012	1163
1930	66440	47861	15017	2613	949

Zdroj: BARTOŠ, Josef a kol.: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960*. Ostrava 1972.
S. 30.

2.2 Vzpomínky olomouckých pamětníků

2.2.1 Alfred Jureczek⁸⁷

Město Pirmasens, ležící v německé spolkové zemi Porýní-Falc, je již řadu let domovem pana Jurezky. I přes vysoký věk se tento vitální muž velmi rád vrací do svého rodiště, ve kterém strávil 17 let svého života. Naposledy navštívil Olomouc se svou rodinou v létě 2019, ve svých neuvěřitelných 91 letech. Pan Jureczek byl přímým účastníkem mnoha přelomových událostí, v kterých šlo nejednou o život.

Rodina a dětství v Olomouci

Narodil jsem se roku 1928. Zprvu jsme bydleli ve velkém bytě v Bezručově ulici. Kolem roku 1932 získali mi rodiče malý řadový domek na Blažejském náměstí (něm. Blasius Platz), kam jsme se přestěhovali. Byla to stará dvoupatrová budova s valenými klenbami. Ve sklepě byla dokonce prohlubeň, v níž se neustále držela voda. Jednou jsme tam našli starou dělovou kouli. Bylo to vše takové dobrodružné, protože tam nebyl zaveden ani elektrický proud. Na dvoře se nacházela toaleta a pak také dílna mého otce Alfreda, který pracoval jako instalatér. Zabýval se vodovodními, plynovými a výčepními zařízeními. Jeho kancelář se pak nacházela přímo vedle vstupu do budovy. Dům jsme získali spolu s nájemníky, kteří tam do ukončení nájemní smlouvy s námi žili. V prvním poschodí se směrem na náměstí nacházel obývací pokoj a místnost pro mne a mého bratra. Do dvora měli rodiče ložnici, tam spala i má malá sestra. Skoro všude byla k dispozici krásná kachlová kamna. Již za mého dětství pořídili rodiče rádio. Během války poslouchal otec pravidelně švýcarskou stanici Beromünster, kde se vždy dozvěděl pravdivé informace o stavu na bojištích. Samozřejmě, že to bylo zakázané.

Byli jsme 3 sourozenci. Můj nejstarší bratr Alois nar., 1923, přezdívali jsme mu Lollo, padl na frontě roku 1943. Sestra Alice nar., 1932, žije dodnes nedaleko Augsburgu.

Nejdříve jsem chodil do mateřské školy přímo na Blažejském náměstí, stojící na místě dnešní restaurace Michalský výpad, pak do školy u kostela sv. Mořice. Bratr navštěvoval německé gymnázium vedle bývalé synagogy.

Můj otec byl nemanželského původu. Jeho matka byla Češka z vesnice Svrčov u Přerova a pracovala v Olomouci jako služka. Jako dítě byl táta poslán do německé školy. Proč nechodil

⁸⁷ Zpracováno podle korespondence z ledna 2018, března 2018, prosince 2019 a rozhovoru 28. 6. 2018. Viz fotopříloha od strany 125.

do české? Na tuto otázku nemám stoprocentně doloženou odpověď. Od strýce jsem se dozvěděl, že prý v německých školách bylo o chudé děti vždy dobře postaráno, a tak tam byl otec kvůli stravě poslán. S německou kulturou velmi srostl, vypomáhal v německém divadle a pořídil domů dokonce křídlo, na které hrávali mí sourozenci. Všichni jsme doma mluvili dobře česky, neboť se tátova nevlastní sestra provdala za Čecha Rudolfa Kadlece, s kterým vychovala 2 děti. Jejich syn Rudolf navštěvoval také německé školy, přestože byl z ryze české rodiny. Později se stal plukovníkem v Československé armádě. Bydleli nedaleko dómu.

Moje matka Adelheid, roz. Kovař, pocházela z německé rodiny z Brna. Po absolvování studia na obchodní škole odešla do Olomouce, kde získala pozici u firmy ASO. Pracovala jako asistentka v kanceláři a byla velmi spřátelena s vedoucím firmy panem Andrem mladším, který se stal dokonce kmotrem mého bratra. Všech 6 jejích sourozenců navštěvovalo německé školy a je zajímavé, že nejmladší z nich Oskar se celkem třikrát oženil za české ženy a přijal českou národnost, stejně jako jeho děti. Jak je vidno, byli jsme velmi národnostně smíšená rodina.

Rodiče uzavřeli sňatek v roce 1923.

Všední den

S mým bratrem jsme byli činní ve sportovním spolku, tzv. Turnverein. Chodili jsme pravidelně plavat na bazén, v zimě pak bruslit. Byli jsme oba hodně dobří v ledním hokeji a snili jsme o tom, že ho jednou společně odejdeme hrát do Kanady.

V našem domě jsme chovali jen drobná zvířata, neměli jsme ani žádné pole. Rodině se dařilo vcelku dobře. Nebylo to zpočátku však lehké, neboť rodiče nepocházeli z bohatých poměrů. Díky pílì se však postupně vypracovali. Vzpomínám si však na období před válkou, kdy měl otec problémy získat u Čechů práci, neboť ho jako Němce někteří bojkotovali. Nějaký čas jsme se živili velmi skromně a k obědu byl třeba jenom chléb s bílou kávou.

Blažejské náměstí bylo tenkrát vydlážděno tzv. kočičími hlavami, mezi kterými rostly hojně nejrůznější byliny, třeba i heřmánek. Pod dvěma lipami, které rostly uprostřed, se za hezkých večerů scházeli místní ke společnému hovoru. Na rozloučenou a dobrou noc vždy zpívali lidovou píseň „Kein schöner Land in dieser Zeit“. Na náměstí žila převážně jenom německá mládež. Pod hradbami zase česká, a tak jsme často mezi sebou válčili. Kaštany z nedaleké aleje byly vynikající zbraní pro naše bojůvky. Různé potyčky byly docela běžné. Jednou jsem šel s bratrem v zimě přes Dolní náměstí domů. Lollo byl o něco napřed, když ho najednou přepadli čeští kluci a začali ho mlátit. Hned jsem však zareagoval a vrhl se na ně a bratra vysvobodil. Znal jsem i hodně českých vrstevníků, ale kamarádil jsem se hlavně s německými kluky.

Olomouc jsem tehdy vnímal jako město, kde měli Češi převahu. Otec také často spolupracoval s jedním židovským architektem, kterému se za války podařilo ukryvat před gestapem. Rodiče

měli později i jeho adresu, proto jsem ho v roce 1971 při mé první poválečné návštěvě Československa v Praze navštívil. Neřešili jsme, jestli půjdeme nakupovat do českého nebo německého obchodu. Každou neděli jsme chodili na německé mše do kostela sv. Mořice a nějakou dobu jsem byl i ministrantem. Kvůli mým problémům s brzkým vstáváním jsem toho musel však nechat. Velmi rád vzpomínám na Vánoce. Ozdobila se krásná jedle, k večeři se podával kapr a dárky vždy rozdával po svém proslovu otec.

Vznik protektorátu a válečná doba

Pamatuji si, jak na náměstí dorazila německá armáda. Dostali jsme v ten den poukázky do centrálního kina na film o olympijských hrách v Berlíně roku 1936. Hned v prvních dnech byla zapálena židovská synagoga. I přesto, že jsem její zkázu neviděl, poznal jsem podle zápachu ve vzduchu, že něco hoří. Pod mým oknem se nacházela cedule se jménem našeho náměstí. Po vzniku protektorátu přišli pracovníci a ceduli vyměnili. Nově byl v horní části uveden německý název a pod ním teprve český. Byl jsem zrovna u toho, když jeden z dělníků poměrně hlasitě a posměšně pronesl: „Dlouho to tady určitě viset nebude.“ Postupně se začali vytrácet také první Židé. Například pekař Mainl, který bydlel kousek od nás. Znal jsem se s jeho synem. Zmizel i veterinář, který pracoval u kostela sv. Kateřiny, a můj dětský lékař dr. Sonnenschein se svými krásnými dcerami.

Z německého tělocvičného spolku jsme byli automaticky přeřazeni do Hitlerjugend. Tato organizace se dělila na 2 skupiny, a sice ve věku od 10–14 a od 15–18 let. Ke konci mé služby jsem dosáhl hodnosti tzv. „Fähnleinführer“, což znamenalo být velitelem zhruba 100 osob. Díky mému sportovnímu nadání jsem reprezentoval olomoucký obvod na různých státních soutěžích v ledním hokeji, házené, fotbalu, plavání a lehké atletice. Při jedné cestě vlakem jsem se dostal do konfliktu s jedním Němcem. Měl jsem na sobě zimní uniformu, a jak to tak bývá, dostal jsem se do hovoru s Čechem, který se mnou cestoval. Česky jsem mluvil velmi solidně, a rozhovory mi nedělaly žádné problémy. Němec mne za chvíli velmi pokáral, neboť prý není vhodné, abych ve stejnokroji německé mládeže mluvil česky. Vedení Hitlerjugend nás později neustále nabádalo, abychom vstoupili do jednotek SS. S kamarádem jsme vždy odmítali.

Němci v roce 1939 dostali znovu své divadlo a na radnici byl dosazen německý starosta. Hned po složení maturitní zkoušky v roce 1942 byl můj bratr povolán na východní frontu. Dostal se až k Leningradu k řece Volchov, kde bojoval někde v zákopech, jak nám psával. Padl 23. ledna 1943. Lollo měl po otci převzít živnost, nyní jsem byl na řadě já. Všemožně jsem se otci bránil, neboť jsem chtěl studovat historii. Nebylo to však platné a musel jsem se nechat zapsat do Brna na technickou školu. Mým novým domovem měl být byt mého strýce z matčiny strany. Osud však zasáhl jinak. Na podzim 1944 jsem byl poslán na Slovensko kopat zákopy.

Učili jsme se také střílet ze zbraní, orientovat se podle mapy a házet granáty. Jelikož jsem mezi ostatními vynikal, byl jsem poslán do německého města Gießen na vzdělávací kurz. Mým úkolem bylo vyučovat zbylé schopné muže v různých dovednostech potřebných při nasazení na frontě. V březnu 1945 jsem působil jako školitel v táboře na sv. Kopečku, který byl později přeložen do Čáslavi. Tam jsem byl v květnu přidělen k Wehrmachtu do výcvikového prostoru v Milovicích. Zde začala další má životní etapa. Naše heslo v té době znělo: „Užívej válku, mír bude děsivý.“

Závěr války a osvobození

O konci války jsme se dozvěděli od velitele jednotky. 8. května nám oznámil, že Německo kapitulovalo. Stůj co stůj jsme se snažili dostat na západ k Američanům. Jelikož byly uniformy Wehrmachtu příliš nápadné, oblékli jsme si staré modré stejnokroje Hitlerjugend a přitom doufali, že jako nezletilí budeme mít větší šanci dostat se bez problémů do zajetí. Vydali jsme se směrem na Plzeň. Cesta však netrvala dlouho, neboť jsme po dvou dnech byli zadrženi, odzbrojeni a přiděleni k zajaté německé jednotce. Novým cílem našeho putování byla Praha. Během postupu českým územím jsme byli často násilně napadáni a všemožně uráženi, a to z toho důvodu, že se někteří Češi kvůli našim tmavým uniformám domnívali, že jsme příslušníci oddílů SS. Trápila nás ohromná žízeň a neskutečný hlad, byl jsem proto vděčný, když jsem se nepozorovaně vplížil do zahradnictví, které jsme mijeli, a poprosil jsem česky o vodu. Ještě než jsem ji stačil dopít, objevili se dozorcí a vyčínili zahradníkovi za jeho ochotnou pomoc. „Však je také člověk,“ odvětil zahradník. „Člověk?, ne to je Germán!“

V Praze jsme byli vehnáni do stadionu, v kterém jsem ještě nedávno reprezentoval Olomouc při sportovních akcích. Bylo nás tam pěkných pár tisíc. Jednoho dne jsem byl přidělen ke skupině, která měla jít odklízet barikády. Čekali jsme na odchod ve sklepení stadionu, když nám bylo sděleno, že můžeme jít nazpět, že již další není potřeba. Později se ke mně doneslo, že prý byli nasazení různě mláceni a lynčováni. Z Prahy jsme pokračovali s ozbrojeným doprovodem směrem na Drážďany. Byla pro nás ohromná úleva dostat se na území bývalých Sudet. Místní nám podávali vodu a jídlo a konečně jsme se mohli cítit trochu bezpečněji. Pár dní jsme pobýli v Teplicích, kde mi došlo, že bez dokladů, které jsem při cestě ztratil, to budu mít složité. Proto jsem šel za velitelem, aby mi vystavil nějaké potvrzení. Následně jsem obdržel dokument, do kterého jsem záměrně uvedl rok narození 1929, tedy o rok míň. V Drážďanech jsme procházeli kolem zásobovacího skladu, který byl zrovna místními vyklízen. Někteří měli to štěstí, že chytli chléb, který byl do našeho davu hozen. Já se smířil, že budu o hladu, když mi však náhle jeden bochník hodila průvodčí z právě projíždějící tramvaje. Opravdový zázrak! Znovu se na mne usmálo štěstí. V Drážďanech jsme pobýli několik měsíců. 24. srpna 1945 jsem byl jako nedospělý propuštěn na svobodu. Ročník 1928 skončil v pracovních táborech na Sibíři. Hlavou

se mi honilo, kam mám dále jít. Zpátky domů do Olomouce? V Německu jsem poprvé narazil na uprchlíky ze Sudet. Jaké zděšení, když mi sdělili, že prý mají být Němci z Československa vysídleni. Možnost vrátit se do mého rodiště nepřicházela tedy v úvahu. Zvítězila myšlenka, odejít ze sovětské okupační zóny k Američanům nebo Britům.

Začalo další dobrodružství. Prístřeší nad hlavou mi poskytlo mnoho dobrých lidí. Jeden sedlák mne u sebe neobyčejně dobře pohostil. Jeho dobrosrdečnost se mi však vymstila, neboť můj žaludek nebyl zvyklý po tolika měsících na domácí stravu. Zotavování trvalo několik dní. Pár týdnů jsem pobyl u rodiny blízko hranic sovětsko-americké zóny. Přechod na západ nebyl možný. Až jednoho dne v září se rozneslo, že je to možné u města Nordhausen v okrese Eichsfeld. Na tomto místě se střetávala sovětská, britská a americká sféra vlivu. Ukryli jsme se spolu s dalšími bývalými vojáky v jedné dřevěné chýši nedaleko pomezí a čekali, až padne noc. Bylo nás přibližně 15 osob. Měsíc v tu noc neobyčejně zářil, ostatní usnuli. Při průzkumu okolí jsem odpoledne potkal muže, který byl velmi ochotný a ukázal mi, jak se nejsnadněji dostaneme k Američanům. Přechod byl velmi riskantní, vše se nám však podařilo a ještě za tmy jsme se dostali na druhou stranu.

Dalším zastávkou v mém putování se stalo město Göttingen, které zůstalo ušetřeno válečného bombardování. Mým cílem bylo najít rodinu mého spolužáka a dobrého kamaráda Karlheinze, který přišel do Olomouce právě z Göttingenu. Jeho rodiče se před koncem války vrátili zpět do svého původního bydliště v Řiši. Napadlo mne, že jediná možnost, jak získat adresu bude informovat se na poště. Vše se vydařilo a netrvalo dlouho a objevil jsem jejich dům. S nervozitou jsem u dveří zazvonil. Rodina se mne hned uchopila a poskytla mi azyl. Za nějakou dobu mi byly přiděleny také potravinové lístky a první zaměstnání. Mou prací bylo opravovat staré autobaterie. O své rodině jsem po celou dobu neměl žádné zprávy. Až v dubnu roku 1946 byl v Německu povolen mezinárodní poštovní styk a já jsem ihned napsal moji české sestřenci, bydlící v Olomouci, jestli neví nějaké zprávy o mých blízkých. Zanedlouho mi přišla jejich adresa do nového bydliště v Bavorsku. Setkali jsme se v květnu 1946. Naším novým společným domovem se stal statek ve vesnici Ostendorf nedaleko Augsburgu. Počátky byly velmi náročné, neboť kromě rodiny sedláka s námi bydlely ještě další 2 rodiny. Jako „měšťáci“ jsme také neměli žádné zkušenosti se zemědělstvím, a tak nám polní práce nešly příliš dobře. Otec později získal místo u městských služeb v Augsburgu, kde zpočátku rozsvěcoval a zhasínal plynové pouliční lampy. Já složil maturitní zkoušku v Dounawörthu a odešel studovat do Mnichova podnikovou ekonomiku. Ještě v roce 1951 bylo město v troskách. Celý život jsem pak pracoval v různých bankovních institucích. Po válce bylo dbáno na to, aby mezi sudetskými Němci nevznikla nějaká subkultura, proto byli lidé rozesláni do všemožných částí Německa.

Rodiče později postavili svůj vlastní dům v nedaleké vesnici Westendorf, kde jsem poznal i svoji nynější ženu.

2.2.2 Ilse Wille⁸⁸

Německé město Lörrach, ležící nedaleko švýcarské hranice, je již po mnoho let domovem olomoucké rodačky paní Ilse Wille roz. Gödrich, která spatřila světlo světa v Ostružnické ulici č. 13. v roce 1927. I ve svém vysokém věku je velmi aktivní a s láskou vzpomíná na svůj život v Olomouci.

Rodina a dětství

Po 3 generace jsme vlastnili a zároveň bydleli v úzkém historickém domě v Ostružnické ulici. Můj otec Karl Gödrich, německé národnosti, který se zde také narodil, zdědil po svém otci hodinářskou dílnu, ve které až do roku 1945 pracoval. Vedle oprav hodinek také prodával různé klenoty a všemožné hodiny. Měli jsme jak českou, tak německou a židovskou klientelu. Moje maminka, roz. Dosoudilová, pocházela z Dolan z české rodiny a pracovala jako účetní. Vyrostla však u německých adoptivních rodičů a byla německy vychována. Proč tomu tak bylo? Její otec zemřel velmi brzy a matka na výchovu 7 dětí nestačila, a tak bylo pro ni úlevou svěřit jedno dítě pěstounům. Měla jsem ještě mladšího bratra Wolfganga, r. 1934, který již zemřel. Naše rodina patřila mezi dobře situované, s kulturními a hudebními zájmy. Hráli jsme na klavír, housle, citeru, harmoniku a mandolínu. Díky našemu českému příbuzenstvu z matčiny strany jsme všichni dobře ovládali český jazyk. Obývali jsme tehdy celý dům. V přízemí stál obchod, v 1. patře byt prarodičů a v 2. teprve náš domov. Byl docela malý. Skládal se z ložnice rodičů, obývacího pokoje, kuchyně a pokoje pro mne. Koupelna k dispozici nebyla. Voda na koupání se musela ohřát na kamnech a pak vylít do velké vany v kuchyni

Všední život

Mé vzdělání započalo na základní škole v Kateřinské ulici a pokračovalo až do roku 1945 na reálném gymnáziu nedaleko Terežské brány. Rodiče velice dbali na to, abych se dobře učila a cvičila na hudební nástroje. Babička Auguste roz. Jankowsky, byla úžasná klavíristka a vlastnila v obývacím pokoji křídlo, na kterém mne vyučovala. Byla to právě ona, kdo mne v životě nejvíce kulturně ovlivnil. Byla velmi vzdělaná, četla mnoho knih a vlastnila hodně různých not. Z tohoto důvodu jsem nemusela zastávat žádné domácí práce. Má výchova byla však tvrdá, přísná a cílevědomá. S mými německými kamarády jsem si po většinu času hrávala ve Smetanových sadech, neboť v centru města to nebylo moc možné. Stejně tak jako mít hospodářská zvířata nebo malý pozemek. Rodiče z tohoto důvodu alespoň pořídili velkou

⁸⁸ Zpracováno podle korespondence z ledna, února a června 2018.

zahradu v nedalekém Povlu. V létě jsme často vyráželi do Hrubé Vody (Grosswasser), kde jsme měli prázdninový byt, nebo k adoptivním rodičům mé matky do Razové u Bruntálu.

Německá okupace a válečná léta

Byl to pro nás nezapomenutelný den. Sněžilo a my jsme na ulicích jásali. Docela dost se toho poté změnilo. Všude visely prapory, v ulicích zněly nacistické písně a pochody. Dobře si pamatuji na zničení židovské synagogy, která stála vedle naší gymnaziální budovy. Neminula mne ani nacistická výchova, neboť jsem byla okamžitě začleněna do povinného Svazu německých dívek. V uniformách jsme se pak povinně scházeli na různých schůzích. Příšerné! Naštěstí jsem byla osvobozena kvůli problémům se srdcem ze sportovních akcí a večerní „Heimatabende“ mi často připadaly nudné, a tak mne rodiče omlouvali. Byli jsme v té době ale hrdí. Často jsem musela při různých příležitostech hrát na klavír nebo housle různé nacistické písně. Smrt Heydricha nám byla vykládána jako ztráta obrovského hrdiny! Zpočátku války byl na trhu dostatek potravin, později byl zaveden přidělový systém. Protože otec občas tajně vyměnil šperky za potraviny, nestrádali jsme. Kolem roku 1942 byla z gymnázia vyloučena má napůl židovská spolužačka, se kterou jsem dodnes v kontaktu. Ještě v lednu 1945 s námi učitel na gymnáziu nacvičoval německé pochodové písně, vůbec nás nenapadlo, že válka je již prohraná. Pak nastal zvrát a výuka byla ukončena. Za války bylo na frontu posláno mnoho učitelů, a tak nás vyučovalo hodně vysloužilých pedagogů, kteří nebyli moc přísní. Kluci byli povoláni do Wehrmachtu, holky pomáhaly na nádraží a spravovaly uniformy. Jelikož jsme v našem domě neměli protiletectký úkryt, museli jsme se ve sklepení probourat k sousedům, abychom měli přístup do jejich útočiště. Otec byl v této době činný u protiletectké obrany (Luftschutzpolizei).

Závěr války a následná doba

Na začátku května 1945 jsme ze strachu odjeli k české tetě do Hluboček, u které jsme pobýli zhruba 3 týdny. Naštěstí se nikomu nic nestalo, občas nás jen navštívili Rusové, hledající něco k snědku. Jakmile se situace uklidnila, nasedli jsme na vlak a vrátili se do Olomouce. Na zpáteční cestě z nádraží směrem domů nás však zastavila hlídka, zatkla a dopravila do sběrného tábora v Hodolanech. Naštěstí nám po 2 dnech byla nabídnuta práce ve městě, a tak jsme mohli zařízení opustit. Pomáhali jsme jako služky u českých partyzánů, později v knihtiskárně Valihrach, kde se nám dařilo velmi dobře. Otec byl mezitím zatčen a za svoje působení v NSDAP uvězněn na 6 let na Mírově. Vazbu již nikdy neopustil, neboť po 7 měsících zemřel. Naposledy jsme se viděli před vysídlením v červnu roku 1946. Náš dům byl mezitím obsazen naším českým domovníkem panem Zvěřinou, který nám uvolnil svůj skromný byt na dvoře a nastěhoval se k nám do druhého poschodí, kde mu po nás zůstalo veškeré vybavení.

K našemu vysídlení z Olomouce v červnu 1946. Do kufrů jsme si sbalili oblečení, peřiny a já si vzala své housle. Ráno pro nás přijelo před dům nákladní auto, které nás dopravilo do tábora, z kterého jsme pak pokračovali dobytčími vlaky do neznáma. Přibližně po 9 dnech jsme dorazili do Nördlingenu v Bavorsku, kde nám bylo přiděleno ubytování. Místní se k nám chovali velmi odmítavě, neboť jsme narušili jejich životní prostor. I přesto jsme byli šťastní, že můžeme konečně volně dýchat a chodit znovu do školy. Ve třídě nás bylo hodně osob z Československa, jeden spolužák dokonce i z Olomouce. V roce 1948 jsem v Nördlingenu úspěšně dokončila maturitu, pak se vdala a přestěhovala do Bádenska, kde jsem absolvovala pedagogickou školu a poté vyučovala na základní škole v Lörrachu hudební výchovu. Z manželství se nám narodily 3 děti. Nejstarší dcera je profesorkou na Salzburšské univerzitě, další je vychovatelkou a nejmladší syn byl nástrojařem.

Olomouc jsem navštívila celkem třikrát. Z toho dvakrát, když má nejstarší dcera reprezentovala Německo na mezinárodním varhanním festivalu v kostele sv. Mořice. Vždy jsem při té příležitosti navštívila mou bývalou spolužačku a sestřenicí v Hlubočkách.

3 Hněvotín

Výpravu na bývalý česko–německý venkov zahájíme ve vesnici, která byla od pradávna spjatá s výrobou hanácké speciality, jejíž vůně kdysi zaplavovala nejednu domácnost za hranicemi rakouské monarchie. Hněvotín, neboli „tvarůžkové doly“, jak bývala tato obec označována, leží 3 km jihozápadním směrem od Olomouce. První zmínka v historických pramenech pochází z nedatované listiny, snad z roku 1141.⁸⁹ Je prokázáno, že první obyvatelé byli slovanského původu a jejich obydlí byla vystavěna kolem návsi. Tento půdorys se dochoval až do dnešních dnů. Někdy v průběhu 13. století došlo k významné přeměně skladby místního obyvatelstva související s příchodem nových německých osadníků.⁹⁰ Tato událost měla vliv na dění až hluboko do 20. století, částečně dokonce do současnosti. Pravděpodobně ve 13. století se obec stala majetkem města Olomouce, které nad ní formálně vykonávalo moc až do zrušení poddanství v roce 1848. Hněvotín již od počátku náležel k významnému hodnotnému majetku, z kterého městu plynuly pravidelné renty, jejichž výše patřila k nejvyšším z dalších držených osad.⁹¹

Ve středověkých listinách se můžeme setkat s mnoha názvy, které byly používány k označení vesnice. Nejstarší dochované jméno je *Gneuotin* z 12. století. První německá podoba se dochovala ve znění *Nebetein* o 2 století později. Až do roku 1945 bylo úředně používáno pojmenování *Nebotein*, které rodáci žijící v Německu používají dosud.⁹²

Nejvýznamnější stavbou v obci je od nepaměti kostel zasvěcený svatému Leonardovi, patronovi sedláků a čeledínů. Uctívání tohoto světce bylo již ve středověku oblíbené zejména v Bavorsku, odkud s velkou pravděpodobností přišli němečtí kolonisté. Písemnosti z 15. století dokládají, že mu byla ve vesnici projevována úcta. Kdy první hněvotínský chrám vznikl, se neví, první důkazy najdeme až v 16. století. Do dnešní barokní podoby byl vystavěn mezi léty 1774–1776.⁹³ Kostel hrál ve vesnici až do poloviny 20. století významnou roli, a to i v období národnostních bojů. Po odsunu německého obyvatelstva a příchodu nových osídlenců dochází k úpadku religiozity, který vyvrcholil mezi lety 1963–1994, kdy nebyla fara trvale obsazena

⁸⁹ PAPAJÍK, David a Lubomír NOVOTNÝ: *Dějiny Hněvotína*. Hněvotín 2018, s. 25.

⁹⁰ Tamtéž s. 27.

⁹¹ KUX, Johann: *Die deutschen Siedlungen um Olmütz*. Olmütz 1943, s. 38.

⁹² PAPAJÍK, David a Lubomír NOVOTNÝ: *Dějiny Hněvotína*. Hněvotín 2018, s. 9.

⁹³ Tamtéž s. 46.

a byla přiřazena ke kostelu ve Slavoníně.⁹⁴ Nutno zmínit skutečnost, že k farnosti patří od pradávna sousední ves Topolany.

Významné události do konce 19. století

Již jsme se dozvěděli, že Hněvotín byl od 13. století lukrativním majetkem královského města Olomouce. Během období reformace se ze zdejšího kostela šířil Lutherův nový výklad Bible. Kvůli své blízké poloze k bývalému hlavnímu sídlu Moravy obec nejednou trpěla nájezdy cizích armád, které Hněvotín zpustošily. Drastické následky měl i 30letý konflikt mezi lety 1618–1648. V důsledku poklesu obyvatelstva po zmíněné válce rostl nadmíru rozsah robotních povinností, kterými byli Hněvotínští zatíženi. Společně s Nemilany a Kyselovem si na svou vrchnost nejednou stěžovali u císaře. V roce 1731 se za ním dokonce troufale vypravili do Vídně, kde se snažili vysvětlit své nelehké povinnosti. Vládce měl však pro své poddané málo pochopení a rozhodl ve prospěch Olomouce. Obávaným nepřítelem, kterým byli naši předkové často sužováni, byl požár, jenž v letech 1680, 1783 a 1820 proměnil značnou část obce v popel. Události roku 1758, který se nesl ve znamení 3. slezské války, dolehly i na obyvatele Hněvotína, kteří byli při obléhání Olomouce často navštěvováni pruskými vojáky. Dle dnes nedostupné obecní kroniky se ve vsi zastavil i pruský král Fridrich II. Švédové, Prusové a po bitvě u Slavkova roku 1805 ještě Francouzi našli cestu do Hněvotína a požadovali výpalné a potraviny. Jakoby nešťastné události nebraly konce. Píše se zlomový rok 1848 a lidé se po mnoha staletích stávají nezávislými a svobodnými členy společnosti. O dvě léta později se vesnice stává součástí politického a soudního okresu Olomouc-venkov.⁹⁵

Nářečí hněvotínských Němců

Němečtí obyvatelé obce se na pohled od svých soukmenovců z okolních vesnic ničím zvláštním nelišili. Jakmile však promluvili, věděl hned každý, s kým má čest. Jaké potíže měli se svým dialektem někteří Hněvotínští po odsunu v Německu, si můžeme představit v následující příhodě. Sofie Melzer byla se svými blízkými vysídlena do malé vsky Schwarzbach nedaleko Fuldy v Hesensku. Trvalo to dlouho, než rodina bydlela ve svém, a tak si zatím musela vystačit s malou komůrkou u místních sedláků, která jim byla úředně přidělena. Jednoho krásného dne se Sofie vydala do blízkého lesa na sběr lesních plodů, netrvalo však dlouho a v neznámém prostředí se zatoulala. Zakrátko se však dostala k polím, na nichž pracovali místní sedláci. S velkou úlevou k nim dorazila a svým rodným jazykem vysvětlovala

⁹⁴ PAPAŽÍK, David a Lubomír NOVOTNÝ: *Dějiny Hněvotína*. Hněvotín 2018, s. 207.

⁹⁵ Tamtéž s. 260-263.

svou nemilou situaci. Se zděšením však zjistila, že jí vesničané skoro nerozumí. Nakonec se s nimi přece nějak domluvila, byl to pro ni ale velký šok, na který dlouho vzpomínala.⁹⁶

Při detailním studiu nejstarší hněvotínské gruntovní knihy z 16. století si vedle záznamů týkajících se převodů hospodářství aj. můžeme povšimnout i stylu, jakým je celé dílo sepsáno. Veškeré důležité úkony byly v té době projednávány před místním soudem, jehož usnesení byla zaznamenávána místními písaři. Ti nevědomky zanesli a pro další generace uchovali mluvu a výrazy dávných obyvatel vesnice.⁹⁷ Jednalo se o středobavorské nářečí, které místní po generace používali až do vysídlení a které se v dané době v Olomouci a okolí nevyskytovalo.⁹⁸ Němci si později dokonce tvořili i svá nová originální pojmenování pro rozličné předměty, které používali při soukromém hovoru. Až v době po 1. světové válce bylo v mnoha rodinách od nářečí opuštěno. Tón němčiny však zůstával odlišný.⁹⁹

Národnostní problémy

První zmínku o třenicích mezi Čechy a Němci najdeme již v roce 1525, kdy byl jistý Wenczl z Topolan obžalován za slovní napadení Tayschla z Hněvotína. V pozdějších staletích farníci z výše jmenované obce často nelibě nesli bohoslužby a kázání konané v německém jazyce. Tyto problémy musela řešit dokonce i biskupská konzistoř v Olomouci.¹⁰⁰ Ze záznamů však nemůžeme usuzovat, že vztahy mezi oběma skupinami byly vždy problematické. Obyčejní lidé byli až přespříliš zahlceni starostmi o obživu a plněním svých závazků vůči vrchnosti, natož aby se ještě zabývali pro život nedůležitými malichernostmi. Razantní obrat nastal až ve zlomovém 19. století. Se zrušením poddanství a velkým přílivem obyvatel do měst vyvstala nová otázka spjatá s trávením volného času. Nelze se proto divit, že se zanedlouho objevilo velké množství různorodých spolků a seskupení.

Obyvatelé Hněvotína byli velice družní, o čemž svědčí počet německých spolků, kterých bylo na počátku minulého století neuvěřitelných 17. Mezi nejvýznamnější můžeme řadit tělovýchovný spolek *Deutscher Turnverein* (německý tělovýchovný spolek), *Die Freiwillige Feuerwehr* (sbor dobrovolných hasičů) a *Landwirtschaftlicher Vorschussverien* (rolnická záložna), která měla své sídlo na Horním náměstí v Olomouci a patřila mezi nejvýznamnější

⁹⁶ Ze vzpomínek Leonharda Melzera nar. 1929 v č. 32 v Hněvotíně. Archiv autora.

⁹⁷ KUX, Johann: *Die deutschen Siedlungen um Olmütz*. Olmütz 1943, s. 373.

⁹⁸ MASAŘÍK, Zdeněk: *Středobavorská enkláva u Olomouce*. IN: Slezský sborník. Opava: Slezské zemské muzeum, 1971, S. 290–295.

⁹⁹ MOLÁČEK, Jiří: *Deutsch-tschechises Zusammenleben in Hněvotín in Aussagen der Zeitzeugen und Dokumenten im Kontext des 19. und 20. Jahrhunderts*. Olomouc 2017, s. 13. Bakalářská práce obhájená na Pdf UP.

¹⁰⁰ Tamtéž s. 16.

v regionu.¹⁰¹ Pozadu v dění nechtěla být ani česká menšina se dvěma sty obyvateli, což nemůžeme považovat za nezanedbatelný počet. Situace, že se ve starobylé německé obci usadí český spolek, který bude narušovat místní kolorit a ohrožovat ustálené pozice, nedávala mnoha místním Němcům spát. V první polovině roku 1892 byl slavnostně založen český *Čtenářský spolek Václav a Česká rolnická záložna*. Obě seskupení byla významně podporována i obyvateli z okolních českých obcí. Nevšedním dnem se stala neděle 18. září, kdy byla do českého hostince svolána veselice, která by důstojně oslavila působení obou nově založených organizací. Poklidný průběh akce se začal kazit s příchodem tmy, kdy se před hostincem začaly shromažďovat skupinky Němců, kteří usilovali o narušení celé sešlosti nadávkami, ba i házením kamenů do sálu. Nebýt asistence četníků, kteří museli použít k uklidnění davu své zbraně, došlo by k vážnému incidentu. Někteří prchající hosté byli dokonce zraněni a českým občanům byla v mnoha případech vytlučena okna. O „hněvotínské aféře“ informovaly v nejbližších dnech významné deníky jako například *Der Weltblatt* a *Neue Freie Presse*. Obviněno bylo celkem 26 osob, z nichž přibližně 15 si odpykalo svůj trest.¹⁰²

Zřízení české školy

Bylo naivní pomyslet si, že se rozbouřená atmosféra v obci brzy uklidnila. Popsaná událost byla jen počátkem dlouhotrvajících bojů mezi Slovy a Germány, která ovlivnila životy místních občanů. Češi se vydali na novou strmou cestou, doprovázenou mnohými nepříjemnostmi a ústrky, která skončila po mnoha těžkých letech, jejich vítězstvím.

První zmínky o německé škole spadají do roku 1676. Není pochyb o tom, že v tomto období netvořili Němci naprostou většinu. Stačí se projít po místním hřbitově a prohlédnout si zbylé náhrobky. Nalezneme jednoznačný důkaz o původu mnoha hněvotínských Němců. Jména jako Zahradniczek, Kubicek, Nowotny, Hawel, Bukwa, Rezniček, Dostal jednoznačně odkazují na české kořeny. Významné německé selské rody nezřídka zaměstnávaly na podřadné práce obyvatelstvo okolních slovanských obcí, které v Hněvotíně v celé řadě případů zapustilo své kořeny.¹⁰³ Jejich dětem pak nezbylo nic jiného než navštěvovat místní školu, která mládež vychovávala v německém duchu. Znalost jazyka císařova dvora se bezpochyby hodila nejen ve

¹⁰¹ REZNICEK, Johann: *Nebotein*. Geschichte eines deutschen Dorfes. Esslingen am Neckar 1971, s. 36. Dále pak PAPAŽÍK, David a Lubomír NOVOTNÝ: *Dějiny Hněvotína*. Hněvotín 2018, s. 90.

¹⁰² MOLÁČEK, Jiří: *Deutsch-tschechises Zusammenleben in Hněvotín in Aussagen der Zeitzeugen und Dokumenten im Kontext des 19. und 20. Jahrhunderts*. Olomouc 2017, s. 27.

¹⁰³ Tamtéž s. 21–22.

sféře osobní, ale i pracovní. Na druhou stranu se začalo projevovat i postupné odnárodňování některých, původem českých, dítek.

Nelehkého úkolu zřídit v obci českou školu se chopil v roce 1897 nově založený školský spolek. Rolnická záložna pořídila příhodnou parcelu ležící naproti kostela, a tak mohlo být na obci zažádáno o stavební povolení. Místnímu německému zastupitelstvu byla však celá záležitost trnem v oku. Dokonce byla sepsána protestní petice, ve které se významní občané postavili proti myšlence zřídit v Hněvotíně českou vzdělávací instituci. Němci celou záležitost vnímali jako nehoráznou drzost a troufalost. Jak můžeme dedukovat, obec stavební povolení smetla směle ze stolu. Školský spolek se tak odvolal k zemskému výboru do Brna, kde celá záležitost uvízla u německých úředníků, kteří nepochybně zastávali stejné stanovisko, jako správa námi popisované obce. Uplynul skoro rok a po mnoha urgencích výbor nakonec zamítl negativní obecní verdikt. Potěšení Češi tak podali znovu žádost o nové stavební povolení. Zastupitelstvo však nenapadlo nic lepšího, než povolení znovu zamítnout. Celý koloběh se tak znovu opakoval. Povolení ke stavbě bylo nakonec uděleno v roce 1899. Již o rok později zdobila centrum obce nová výstavní budova s moderní štukovou omítkou. Zbývalo zažádat o obývací povolení. I po 2 letech se obecní představenstvo duševně nevyrovnalo s českou opovázlivostí, a tak povolení s radostí zamítalo, neboť prý stavení není dostatečně vyschlé. Následovalo další kolo opakujících se stížností, které měly pramalý vliv. V září 1902 se školský spolek rozhodnul, že i přes chybějící schválení bude škola uvedena do provozu, a tak se 30. září mohlo uskutečnit slavnostní zahájení vyučování, které se neslo v duchu nadávek a mnoha útrap. Žáci a učitel byli často šikanováni a všemožně zesměšňováni. Za celým vypjatým sporem udělal tečku až Nejvyšší správní soud ve Vídni, který o 2 léta později působení školy definitivně potvrdil. Národnostní boj o školu byl bedlivě reflektován v regionálních denících, jejichž reportéři pravidelně informovali veřejnost o průběhu celé záležitosti.¹⁰⁴

Hněvotín v letech 1918-1946

Stejně jako v Sudetech nevládla po vyhlášení Československa u obyvatel německé národnosti radostná nálada. Opakem tomu bylo u Čechů, kteří si konečně mohli vydechnout a radovat se z vlastního státu. V Hněvotíně byla ustanovena správní komise, která zajišťovala základní chod obce do té doby, než bude zvoleno nové zastupitelstvo. Nutno podotknout, že Němci v ní představovali menšinu. Teprve v roce 1921 byl ujednáán princip řízení obce.

¹⁰⁴ PAPAŽÍK, David a Lubomír NOVOTNÝ: *Dějiny Hněvotína*. Hněvotín 2018, s. 108–115.

Zastupitelstvo se skládalo z 10 občanů německé národnosti a z 8 národnosti české. Přičemž hlavou obce byl určen Němec a jeho náměstkem vždy Čech.¹⁰⁵

Po vzniku republiky se národnostní problémy na čas utišily. Docházelo k menším excesům, za kterými stály především malé skupinky buřičů. Jako příklad lze uvést incident při znovuoživení česko-německého památníku padlých z roku 1923, kdy si velitel hasičů vynutil zákaz hraní československé hymny. Podobná situace vládla v roce 1929, kdy byla otevřena budova české měšťanské školy, do které se sjížděly děti i z českého okolí. Někteří Němci trpce sledovali postupné počesťování vesnice, v které se postupně stíraly početní rozdíly mezi oběma národnostmi.¹⁰⁶

Předzvěst obrovské bouře přinesl rok 1935, kdy ve volbách do Poslanecké sněmovny zvítězila Sudetoněmecká strana, která získala i v Hněvotíně nejvíce hlasů. V této době se část německého obyvatelstva začala postupně radikalizovat. Velkou roli v tom hrál rovněž německý rozhlas, který šířil nové světové názory. Po konferenci v Mnichově v září 1938 doufali místní Němci, že se olomoucký ostrůvek připojí k Německé říši. K tomu však došlo až za několik měsíců.¹⁰⁷

Obsazení území německou armádou v březnu 1939 představovalo obrovskou ránu do společného česko-německého soužití. Pro hněvotínské Čechy nastalo nelehké období strachu a obav. Někteří obyvatelé byli šikanováni, měšťanská škola uzavřena a přemístěna do Těšetic. Členové Hitlerovy mládeže směle povykovali po vesnici a dávali jasně najevo své nadšení.¹⁰⁸ Je potřeba dodat, že ne všichni němečtí obyvatelé se chovali vůči Čechům nepřátelsky.¹⁰⁹ Nadále také mohla fungovat česká národní škola. Počáteční nadšení Němců, že muži odcházejí na frontu, opadalo. Nastaly starosti všedních dnů a nedostatek pracovních sil v hospodářství. Před blížící se Rudou armádou se rozhodli někteří Němci z Hněvotína uniknout. 9. května 1945 byla vesnice osvobozena. Zbylí Němci museli do svého vysídlení pracovat u českých sedláků, nebo pomáhat při různých pracích souvisejících s nápravou válečných škod. Na počátku roku 1946 pak začal systematický odsun, který byl proveden v několika etapách. Celkem bylo do Německa vysídleno přibližně 650 osob. V obci pak zůstalo několik rodin ze smíšených

¹⁰⁵ MOLÁČEK, Jiří: *Deutsch-tschechises Zusammenleben in Hněvotín in Aussagen der Zeitzeugen und Dokumente im Kontext des 19. und 20. Jahrhunderts*. Olomouc 2017. S. 35.

¹⁰⁶ Tamtéž s. 36.

¹⁰⁷ Tamtéž s. 40.

¹⁰⁸ PAPAŽÍK, David a Lubomír NOVOTNÝ: *Dějiny Hněvotína*. Hněvotín 2018, s. 157.

¹⁰⁹ MOLÁČEK, Jiří: *Deutsch-tschechises Zusammenleben in Hněvotín in Aussagen der Zeitzeugen und Dokumente im Kontext des 19. und 20. Jahrhunderts*. Olomouc 2017. Rozhovory s Miladou Čeplovou, Linhartem Svobodou atd.

manželství.¹¹⁰ Dávno zašlou slávu bohatých německých selských rodů, dodnes připomínají zbylé hrobky na místním hřbitově a velké množství drobných sakrálních památek. Hněvotín již dávno není producentem slavných tvarůžků a výstavní zemědělskou vesnicí.

3.1 Demografický vývoj obyvatelstva

rok	počet obyvatel	česká národnost	německá národnost	cizinci
1880	1164	224	942	1
1910	1384	177	1205	2
1921	1326	458	865	3
1930	1502	602	892	8
1934	1426	535	891	-
1946	1470	-	-	-
1952	1225	-	-	-

Zdroj: KUX, Johann: *Die deutschen Siedlungen um Olmütz*. Olmütz 1943, s. 409.

¹¹⁰ PAPAJÍK, David a Lubomír NOVOTNÝ: *Dějiny Hněvotína*. Hněvotín 2018, s. 180.

3.2 Vzpomínky hněvotínských pamětníků

3.2.1 Erika Zahradnicek¹¹¹

Ulice Herrengasse v malebném bavorském městečku Nördlingen je již desítky let domovem paní Eriky Zahradnicek. Světlo světa spatřila na podzim roku 1928 v Hněvotíně č. 106, kde bydlela se svou rodinou až do vysídlení na jaře 1946. Z jejího vyprávění si mimo jiné můžeme představit, jaký byl život v národnostně smíšené vesnici na úrodné Hané.

Rodina a dětství

Začnu u své maminky, která se jmenovala Marie, rozená Řezníček v Hněvotíně č. 3. Tatínek Franz Schindler rovněž pocházel z Hněvotína, a to z domu 106, kde jsem se narodila. V domě s námi bydleli ještě tatínkovi rodiče (Franz a Marie), kteří se před 1. světovou válkou živili výrobou tvarůžků, které pravidelně dováželi do Olomouce na trh.¹¹² Různě po domě se za mého dětství nacházelo ještě mnoho příslušenství k výrobě, jako desky, na kterých tvarůžky schly, stará kamna určená k vytápění (aby tvarůžky uzrály, potřebují určitou teplotu) atd. Jinak jsme se živili zemědělstvím. Vlastnili jsme 4 krávy a 2 koně, se kterými jsme obdělávali naše pole. Pěstovali jsme řepu, ječmen a brambory. Zejména řepa byla velmi výnosná. Z utržených peněz jsme pak žili skoro celý rok. Prodávali jsme také mléko. Dříve chodila ještě tzv. „Milchfrau“, která mléko vykupovala. Později se někteří sedláci domluvili a vozili mléko střídavě do mlékáren v okolí. Dědeček Franz byl ve vesnici uznávaná osoba, neboť byl činný v mnoha spolcích (sdružení hasičů, rolnická záložna). Měla jsem ještě 2 mladší sourozence.

Česky jsem se naučila na ulici od českých dětí, s nimiž jsem si hrála a také doma, neboť jsme měli za války českou služku Věru, která německy moc neuměla. Rodiče češtinu také ovládali. Ačkoliv byla Věra o dost starší, byly jsme dobré kamarádky. Než jsme šli na odsun, to už u nás nesloužila, přišla se s námi rozloučit. Maminka jí nabízela, ať si vezme z domu, co se jí líbí. Převzít však nic nechtěla.

Finančně se nám dařilo dobře, na to si stěžovat nemohu. Vesnici jsem vnímala jako smíšenou, kde převládali lidé německé národnosti. S Čechy jsme se dobře snášeli, já jsem vždy každého česky pozdravila. Nepamatuji si na žádné spory. Naše rodina je tak úzce spjatá

¹¹¹ Zpracováno dle rozhovoru z 10. 8. 2018. Viz fotopříloha o Hněvotíně od strany 109.

s Hněvotínem! Moji předkové tam žili snad od pradávna, nespočet staletí. To se snad ani nedá zjistit.

Školní léta

Navštěvovala jsem německou obecnou školu v Hněvotíně. V horním patře jsme byli my a dole pak byla umístěna česká škola. Nikdy jsem nezažila žádné velké národnostní konflikty. Akorát se kluci občas poprali, nic víc. Později jsem chodila do měšťanské školy v Olomouci, v létě na kole, v zimě pak i autobusem. Prezidenta Masaryka jsme si velmi vážili, s Benešem to ale bylo již jinačí. Dodnes si pamatuji i na část československé hymny:

*Wo ist mein Heim, mein Vaterland,
Wo durch Wiesen Bäche brausen,
Wo auf Felsen Wälder sausen,
Wo ein Eden uns entzückt,
Wenn der Lenz die Fluren schmückt:
Dieses Land, so schön vor allen,
Böhmen ist mein Heimatland.
Böhmen ist mein Heimatland.*

Svátky a tradice

Naše rodina byla velmi nábožensky založená. Každou neděli jsem musela jít do kostela, neexistovalo, abych trávila dopoledne čas nějakou jinou činností. V tento den se konala česká a německá mše. Naší rodině bylo jedno, které se zúčastníme. Zpívat jsme uměli v obou jazycích. Ze svátků nejraději vzpomínám na tzv. „Saatreiten“. Tato slavnost se konala vždy na velikonoční neděli, kdy se sedláci na koních shromáždili před kostelem, kde jim byl předán farářem velký kříž. S ním se pak vydali na objížďku hněvotínskými polnostmi, které spolu s modlitbami žehnali za lepší úrodu.

Vznik protektorátu a válečná doba

Na 15. březen 1939 si pamatuji jako by to bylo dnes. Německá armáda přijela směrem od Olomouce do Hněvotína a poté pokračovala směrem na Topolany. Některé jednotky se ve středu vesnice zastavily. Kluci se strašně radovali, že mohou prozkoumat německou techniku (auta,

motorky a lehké obrněné vozy). Já jsem celý den lítala po vsi a asistovala tetičce, která vařila promrzlým vojákům čaj. Někteří Němci horlivě vítali německá vojska, a dokonce nabízeli domácí klobásy, ale že by bylo na ulicích přeplněno, nemohu říci. Někteří Němci hned vyzdobili své domy nacistickými prapory. Tatínek měl také jeden přichystaný, když to ale zahlédla maminka, tak mu nadala, že to nechce ani vidět, a zakázala mu ho vyvěsit.

Když jsme se my děti v té době přiblížily k českým Topolanům, pořvávali na nás topolanští kluci z legrace „Henlajnovci jsou tady!“ Snažili se nás tak vyprovokovat. Když se v dubnu slavily Hitlerovy narozeniny, objevily se v oknech mnoha německých domů jeho podobizny. Brzy po vypuknutí války muselo hodně mužů narukovat. Můj muž, také z Hněvotína, se dobrovolně přihlásil již v 19 letech. Všude se šířila propaganda a kluci byli přímo nadšení. Až později pochopili, že to taková radost není. Mnoho mých známých padlo a i můj manžel, který byl jezdec, byl na západě zajat. Z tělovýchovného spolku jsem během války byla automaticky přeřazena do svazu německých dívek, jednou týdně se konalo pravidelně cvičení. Ačkoliv jsem ve sportu zrovna nevynikala, chodila jsem si moc ráda protáhnout tělo. Za válečných let se nám dařilo vcelku dobře, vlastních potravin jsme měli dostatek. Museli jsme také odevzdávat povinné dávky. Až v roce 1945 se začaly častěji objevovat nálety, párkrát jsme dokonce spali ze strachu ve sklepě. Měli jsme velké starosti, co se bude dít.

Osvobození a poválečná doba

Den před osvobozením táhly přes Hněvotín směrem na západ dlouhé kolony německých vojáků, poslední šli pěšky, my jsme seděli před domem a pozorovali je, jak se snaží zachránit před blížící se Rudou armádou. Když přišla fronta, spali jsme ve sklepě. Hned další den to již venku vypadalo bezpečně, tak jsme vylezli.

Když jsem spatřila první ruské vojáky, nemohla jsem uvěřit, že válku vyhráli. Byli hodně zanedbaní a vypadali pro nás velmi zvláště. Přirovnala bych je k Mongolům. Dokonce mezi nimi byly i ženy. V tuto dobu k nám po nocích často chodili partyzáni se zbraněmi. Byli hodně promrzlí, a tak je maminka pohostila. Nešlo říci, že nic nemáme. Co se jim líbilo, to si s sebou vzali. Rusové pak pobývali v měšťanské škole, kde měli svůj hlavní stan. Německé ženy tam musely chodit uklízet, moje teta tam sloužila také. Někdy v létě 1945 jsme jako obvykle pracovali na poli, a když jsme se vrátili domů, čekalo na nás překvapení. Na našich vratech se objevil papír s nápisem „Národní majetek“. Dům nám tak byl tímto zabaven, stejně jako prasata, kočár a koně. Často si náš dům chodili obhlížet Češi, proto jsme ho ani nezamykali. Tatínek v té době sehnal bývalé vojenské koně. Nikdy bych nevěřila, jak mohou být zvířata

poznávaná válkou. Zanedlouho se u nás usídlili první Češi. Pracovat v hospodářství však vůbec neuměli, museli jsme je učit dojit mléko a další práce. Byli úplně neznalí. Po čase však museli odejít a uvolnit dům rodině Kočí, která přišla z Volyně. Rodina to byla velmi milá, dobře jsme se snášeli. Tatínek v tu dobu musel pracovat u českých sedláků. V roce 1945 jsme vůbec netušili, že budeme odsunuti. To vyšlo najevo až později. Na jaře 1946 jsme obdrželi lístek, že máme v uvedený čas čekat s připravenými věcmi před domem. Oblékli jsme si na sebe nejhezčí šaty a hned několik vrstev, protože místa bylo málo. Koňskými povozy jsme pak byli dopraveni k české tělocvičně, která stála u hřbitova. Tam jsme se shromáždili a ve velkém vedru čekali. Dovedete si představit, jak nám v několika vrstvách oblečení bylo. Dodnes obdivuji, že se jedna paní jménem Studená nebála donést nám vodu a jablka na osvěžení. Byl to od ní záslužný čin. Následně jsme byli dopraveni do sběrného tábora v Lutíně, tam nám byly prohledány věci. Strážní mi dokonce chtěli sebrat z ruky i zlatý prstýnek, přišel však voják a řekl jim, ať mi ho nechají: „Vždyť se chce určitě v Německu taky nějakému mladíkovi líbit.“ To mě velice potěšilo. Sbaleno jsme měli to nejnnutnější, peřiny, hrnce a nějaké potraviny. Bylo tenkrát hrozné vedro a v táboře nás bylo hodně, Němci z celého okolí. Vstávali jsme proto velmi brzy, abychom se vůbec stačili umýt. Pak následovala cesta dobytčím vlakem do neznáma. Ve vagonu nám byl k dispozici jeden hrnec na toaletu. Souprava často stála, leželi jsme všude možné na zavazadlech. Do Německa jsme dorazili za několik dnů a byli jsme internováni v různých táborech. Zpočátku jsme bydleli u jedné rodiny v Ederheimu. Pracovala jsem tenkrát v lese, kde jsem sázela stromky, sekala trávu, pomáhala na žních a podobně. Až za mnoho let se nám dostalo soukromého bydlení. Byla to náročná doba.

Dnešní vztah k Hněvotínu

Byla to nádherná vesnice, která je dodnes mojí vlastí. Zažila jsem tam překrásné období mého života, a čím jsem starší, tím častěji na dávné časy vzpomínám.

Erika Hněvotín opustila v červnu 1946 a už nikdy se do své rodné obce nepodívala.

3.2.2 Leonhard Kreuzer¹¹³

Přestože se pan Kreuzer narodil v roce 1938, shodují se jeho vzpomínky na konec druhé světové války až neuvěřitelně přesně s dochovanými historickými prameny.¹¹⁴ Díky osobním zážitkům se můžeme vžít do atmosféry, která vládla v Hněvotíně na konci války.

Rodina a dětství

Moje maminka Marie, rozená Meixnerová, stejně jako otec Leonhard, pocházeli z Hněvotína, kde společně obhospodařovali usedlost č. 27. Díky mnoha sňatkům jsme měli hodně českého příbuzenstva, které ještě dodnes žije v Hněvotíně a sousedních Olšanech. Jelikož jsem byl jedináček, trávil jsem mnoho času s našimi českými rodinami, a tak bylo u nás doma běžné používat oba dva jazyky. Dům č. 27 koupil tatínkovi, jako svatební, dar můj dědeček Mathias Kreuzer. Grunt to byl obrovský, náleželo k němu 28 ha polí. Chovalo se mnoho zvířat, krávy, koně, prasata atd. Oba rodiče pocházeli z dobře situovaných rodin. Jak dlouho žili moji předkové v Hněvotíně? To se snad nedá ani dohledat! Bylo to mnoho, mnoho staletí.

Vznik protektorátu a válečná doba

V roce 1943 na mne byl přepsán dům č. 10, který patřil mému strýci Franzi Meixnerovi. To mi bylo pouhých pět let! Strýc musel narukovat do války a měl takové tušení, že se již nemusí vrátit. O rok později se jeho předtuchy naplnily. Padl v září roku 1944 na západní frontě. V září toho roku jsem nastoupil do německé obecné školy v Hněvotíně.

Začátek května 1945 byl ve znamení útěku německé armády přes Hněvotín směrem na západ. Vyšli jsme zrovna s babičkou z kostela, když se vsi se objevilo mnoho vojáků, shánějících krmivo pro své vyčerpané koně. Dlouho se tu však neohřáli, neboť strach z Rudé armády je hnal stále kupředu. Hluboko do vzpomínek se mi zarylo bombardování Hněvotína. Stáli jsme zrovna na dvoře, když sirény začaly hlásit blízký nálet na ustupující německá vojska. Před naším domem jsme náhle uslyšeli křik. Byli to němečtí vojáci s polní kuchyní a koňmi, kteří se rozhodli hledat u nás bezpečí. Rodiče se této akci snažili zamezit, bylo to však málo platné. Za chvíli nás ohromila ohlušující rána padající bomby, která zasáhla zahradu sousední rodiny Zatloukalovy. Jednou střepinou byl nešťastně zasažen můj bratranec Miloš, který na místě zemřel. Při bombardování zahynuli v okolí další členové Wehrmachtu. Vojáci, kteří se u nás usídlili s polní

¹¹³ Zpracováno dle korespondence z ledna-února 2018.

¹¹⁴ MOLÁČEK, Jiří: *Deutsch-tschechises Zusammenleben in Hněvotín in Aussagen der Zeitzeugen und Dokumente im Kontext des 19. und 20. Jahrhunderts*. Olomouc 2017. S. 43.

kuchyní, se další den omluvili a pokračovali dále v cestě. Obdarovali mne ještě nějakými sladkostmi a penězi. Z příchodu Rusů jsme měli ohromný strach. Na většině domů visely na znamení míru bílé prapory. Z počátku jsme si museli na oblečení přidělat asi 10centimetrový čtverec s písmenem N, což znamenalo osoba německé národnosti. Později bylo toto označení nahrazeno bílou páskou na paži. Za nějakou dobu k nám přišli ruští vojáci a zabavili nám většinu domácích zvířat, která hnali dál na východ. To nejhorší však teprve přišlo. Mému otci bylo nařizeno, dělat doprovod zabavenému dobytku a válečné kořisti dále směrem do Sovětského svazu. Již jsem ho nikdy nespatriil. Dle výpovědí jeho kamarádů, zemřel na cestě vyčerpáním.

Náš dům byl v létě 1945 obsazen českou rodinou. Bohužel jsme museli narychlo stavení opustit a vzít jsme si mohli jen 2 postele a peřiny. Moje matka byla hrozně zoufalá a nechtěla dále žít. Naštěstí se nás ujala rodina Studených z domu č. 84, která nám až do vysídlení poskytla azyl. O odchodu z Československa jsme se dozvěděli až v roce 1946. 29. června, na svátek Petra a Pavla, jsme se shromáždili u české tělocvičny, kde jsme byli naloženi na nákladní vozy a dopraveni do sběrného tábora v Lutíně. Tam jsme byli podrobeni prohlídce, při které nám byly odňaty vkladní knížky a zbytek šperků, které jsme ještě měli. Babičce Cäcilii Meixner bylo zabaveno na pergamenu psané vyznamenání, které obdržel její dědeček za věrnou službu u rakouské armády. Ztrátu této rodinné památky nesla velmi těžce. Náš pobyt v Lutíně byl doprovázen vlnou veder. Při mši, která byla v táboře sloužena, se z tepla dokonce ohýbaly oltářní svíčky. Před odjezdem, který následoval asi za 3 dny, se za námi přišlo rozloučit naše příbuzenstvo. Byly to velmi emotivní okamžiky. Na dalekou cestu do neznáma jsme se vydali s dřevěnou truhlou a 2 kufry. Byl to veškerý náš majetek, s kterým jsme začínali nový život. V každém vagonu se nacházel plechový kbelík s poklopem, který suploval úlohu toalety. Cesta na západ trvala několik dní, neboť vlak jel většinou v noci. Naši první zastávkou byl Furth im Walde, kde jsme byli vyloženi a dopraveni do sběrného tábora, v kterém jsme pobýli přibližně 3 dny. Následně jsme jeli dalším vlakem, určeným pro hospodářská zvířata, směrem Augsburg. V tomto bavorském městě jsme byli přemístěni na nákladní auta, kterými jsme jeli směrem k městu Nördlingen, sem si pro nás přijeli sedláci z vesničky Holzkirchen. Starosta této obce pak určil, kdo kam půjde bydlet. My jsme byli ubytováni v rodině stavitele varhan, ten nám přidělil malou kuchyňku a ložnici. Měl jsem štěstí, neboť v domě bydlel i učitel a s jeho pomocí jsem dohnal učivo, které jsem v důsledku přechodu fronty zameškal. Proto jsem mohl jít hned v září do 2. třídy.

Moje maminka byla velmi dlouho přesvědčena, že se do Hněvotína zase vrátíme. I z tohoto důvodu jsem v 50. letech musel jít studovat hospodářskou školu. V té době jsem v návrat již nedoufal. Mé české příbuzenstvo jsem mohl poprvé navštívit až v roce 1980, kdy jsem se poprvé vydal na cestu do mé rodné vlasti.

3.3 Vzpomínky publikované v časopise *Olmützer Blätter*

Leonhard Drozd vzpomíná na první rádia v Hněvotíně¹¹⁵

Bylo mi asi 7 let, když mne moje oblíbená učitelka Kornelia Kasperlik, spolu s dalšími vybranými žáky, pozvala k sobě domů, poslechnout si jednu z nejnovějších technických vymožeností, která dorazila i do naší vesnice. Rádio jsem do té doby ještě nikdy neslyšel, a proto jsem se nesmírně těšil, až uvidím tento vynález. Než jsem mohl jít, musel jsem ještě poklidit v chlévech. Pak jsem se pod dozorem maminky pečlivě upravil a vyrazil na cestu. Paní učitelka mi směle otevírá dveře a zve mne dále. Nejprve se neodvažuji ani stoupnout na krásné koberce, najednou ho však spatřím! Cívky a záhadným způsobem zamotané dráty. Ani se nenaději a již mám sluchátka na uších. Neskutečné, snad je to sen! Slyším slova, hudbu! Nepopsatelný zážitek!

Jednoho dne, musel se psát rok 1929, jsem dostal za úkol, navštívit našeho příbuzného, který sloužil jako kaplan ve Slavoníně. Navštěvoval jsem tenkrát školu v Olomouci, a tak jsem se vydal přes *Greinergasse* (dnes zaniklá část Nové Ulice) směrem ke slavonínské faře, kde jsem obdržel přijímač (Kristalldetektor). Vlastně to byla taková malá plechová krabička se sluchátky, která byla napájena baterií a fungovala pouze po připojení vysoké antény. Svižným krokem jsem se odebral k domovu. Nejdříve kolem slavonínské pískovny, pak do kopce a ke křižovatce císařské cesty a pak směrem do Hněvotína. Zázrak! Doma máme vlastní přijímač! Celá rodina se nemůže dočkat! A už se linou první zvuky do éteru. Stanice Brno, Praha a Vídeň a to vše díky jednomu drátu na naší střeše. Později se rádio s amplionem směřujícím na venkovní lavičku, objevilo i v obchodě u Melhubů. Mohl jsem pak s kamarády poslouchat pod širým nebem vídeňskou hudbu a zprávy. V hostinci u Kubitschů se pak na letní zahradě objevil další tlampač, který byl využíván při nedělních tanečních zábavách. Oblíbený song „Tante Anna, Tante Anna, du bist die schönste Frau der Welt“ šířil se často do okolí. My kluci jsme využívali hojně zdejší kuželkovou dráhu. Byly to krásné časy!

¹¹⁵ DROZD, Leonhard: *Die ersten Radios in Nebotein*. *Olmützer Blätter*. Ročník 32, 1984, č. 3, s. 42. Volně přeloženo.

Leonhard Drozd vzpomíná na hněvotínské tvarůžky¹¹⁶

Základní surovinou pro výrobu kvalitního tvarůžku byl prvotřídní tvaroh. Samozřejmě se muselo dbát na dobrou čistotu a to i kvůli častým kontrolám z Olomouce. Ve dvacátých letech v Hněvotíně působilo okolo 14 malých i větších výrobců tohoto sýra. Nejvýznamnější fabrika rodiny Lantsch ukončila provoz po první světové válce a zbyl po ní pouze velký komín, který je, vedle kostela, dalším symbolem obce. Malý Klupoř byl místem, kde se vyráběly kádě na tvaroh a také dřevěné bedny určené k transportu tvarůžků. Právě tvaroh, tato základní surovina, byla dovážena z celého širokého okolí. V Hněvotíně působilo i mnoho tzv. Milchweiber (ženy, které od sedláků vykupovaly mléko a dovážely do města zákazníkům). Na našem povelu jsme s rodiči často brázдили cesty do Olomouce, kde jsme na trhu pořizovali tvaroh, který jsme dále doma zpracovávali. Následně se začalo s formováním různých velikostí tvarůžků. Tento proces jsme nazývali „pletschen“ (pleskání) a používali jsme k němu ve vesnici vyrobené formy, díky kterým vznikly kulaté tvarůžky, a ty se pak pokládaly na dřevěné desky. Dalším krokem bylo sušení, dříve pod širým nebem, později ve vytápěných prostorech, a následné omytí. Po 10 dnech práce byl tento nízkokalorický sýr připraven k exportu na nádraží v Nové Ulici.

Ještě dnes vidím a slyším našeho profesora Leo Mojschischka z Reálného gymnázia v Olomouci: „Děti, pár vyzrálých tvarůžků, domácí chleba, máslo a pivo vám dodá sílu a narostou vám svaly! Přitom zatnul své paže, jako důkaz. Při polních pracích jsme často odpočívali na mezích a posilovali se touto domácí specialitou, která dodávala energii.

Bylo mi 8 let, když jsem začal pěšky chodit z Hněvotína do Olomouce, kde jsem navštěvoval školu u kostela sv. Mořice a bydlel u tety na Dolním náměstí. Na cestu, kterou jsem celou probřečel, mi maminka připravila chléb a tvarůžky. S nárkem jsem dorazil k tetičce a naříkal dál. Zanedlouho na mne promluvila hněvotínským dialektem: „Kluku hloupá, proč brečíš, dej si svačinu z domova a bude ti hned lépe“ (V originále: „Tummer Pua, host Prout und Quargln von daheim, was greinst noch?“) a opravdu, za chvíli mi bylo již lépe. Dodnes hrdě vzpomínám na tuto hanáckou specialitu z našeho starého a milovaného Hněvotína.¹¹⁷

¹¹⁶ DROZD, Leonhard: *Die Quargeln aus Nebotein-nicht Olmützer Quargeln*. Olmützer Blätter, ročník 39, 1991, s. 28. Volně přeloženo.

¹¹⁷ V původním znění: „Heute denke ich mit Stolz und and an das Qualitätsprodukt unserer alten und lieben Neboteiner

Adolf Kreuzer vzpomíná na zimu v roce 1929¹¹⁸

Byl začátek ledna roku 1929, když k nám dorazila třeskutá zima, která je známá především ze sibiřských oblastí. Teploty tenkrát v Hněvotíně spadly k neuvěřitelným -33 stupňům, napadlo přes půl metru sněhu a kvůli chumelenicím se na otevřených polích v okolí tvořily jednou tak velké závěje. Sněhové pluhy jsme tenkrát ještě neměli, proto musel být z každé usedlosti povolán jeden pracovník, který byl nasazen k prohrabování silnice ve směru do Olomouce (ke křižovatce císařské cesty). V této době jsem navštěvoval 3. ročník Reálného gymnázia v Olomouci a po vánočních prázdninách jsem se chtěl vypravit znovu do školy. Autobus, který vyjížděl ze Slatinic, však tenkrát vůbec nedorazil, neboť uvízl ve sněhu. S radostí jsem se vracel k domovu a těšil se z volného dne. Můj otec však mé nadšení rychle utnul, když poručil, abych se na šestikilometrovou mrazivou cestu do školy vydal pomocí saní. Na naší usedlosti jsme měli k dispozici celkem 5 koní, kteří museli být v pohybu i v zimním období, a tak byli zapřaženi a spolu s čeledíny, kteří se radovali z výletu do města, jsme se vydali na cestu. Ačkoliv se na některých místech koně až po břicha bořili ve sněhu, dorazili jsme bez jediného převrnutí úspěšně ke gymnáziu. Již na schodišti jsem byl triumfálně pozdraven spolužáky, kteří mi hned hlásili, že vyučování kvůli nízké teplotě v učebnách a kouřícím kamnům ještě nezačalo. V každé místnosti se tehdy nacházela velká kamna, do kterých se přikládalo z chodby, a jelikož se v nich dlouho netopilo, špatně v nich hořelo a kouř unikal do tříd. Aby byl dojem chladu ještě větší, zůstali jsme oblečení v kabátech a zchladili školní teploměr sněhem. Učitele dr. Suchanka jsme přivítali za zvuku klapajících zubů. Když zahlédl těch málo stupňů, co na teploměru zůstalo, odebral se zpět do konferenční místnosti. Vyučování bylo nakonec ten den zrušeno. Radostně jsem se vydal k našim saním, které stály před stájemi nedaleko Terežské brány, kde byly uschovány koně sedláků z okolí, kteří přijeli do Olomouce. Na zpáteční cestě jsme nehodě přece neunikli. Když jsme se vyhýbali protijedoucímu spřežení, najeli jsme na sněhem pokrytou hromadu šterku a v momentu byl povoz na hřbetě. Koně našťástí zůstali stát, akorát kamarád, který jel s námi, zapadl hlavou do sněhu tak hluboko, že jsme ho museli vytáhnout.

Následující dny klesala teplota stále níže, sněhu přibývalo, a tak byly vyhlášeny nové prázdniny, které trvaly asi 2 nebo 3 týdny. Nám klukům však přišly volné chvíle vhod, neboť jsme se plně mohli věnovat zimním sportům. Ve hněvotínských skalách a na Klupoři jsme sáňkovali, za Koutem se bruslilo, a dokonce hrál hokej, který jsme okoukali od zkušenějších

¹¹⁸ KREUZER, Adolf: *Sibirien-Winter in Mähren*. Olmützer Blätter, ročník 40, 1992, s. 76. Volně přeloženo.

hráčů v Olomouci. V hokeji jsme později pořádali zápasy mezi českými a německými kluky. Táta mně a mému bratřovi dokonce pořídil lyže, na kterých jsme trénovali na kopcích u hněvotínských skal. Zima toho roku byla opravdu neobyčejná.

4 Nemilany

Přibližně 4 km jižně a hodinu chůze od centra Olomouce leží bývalá samostatná vesnice, od roku 1975 část města Olomouce, Nemilany. Archeologické nálezy v podobě četných hrobů, keramiky, ozdob, zbraní atd. nám velmi bohatě vypovídají o kontinuálním usazením se člověka na katastru městské části od starší doby kamenné až po raný středověk, kdy se začínají objevovat první písemné zprávy. Oblíbenost této lokality byla bezpochyby zapříčiněna úrodnou hanáckou půdou a blízkostí řeky Moravy. Přímo v centru bývalé vesnice byly dokonce nalezeny pozůstatky pravěkého sídla z období kultury lineární keramiky (6000 př. n. l.).¹¹⁹ Na východ od Nemilan bychom dnes našli městskou část Olomouc-Holici, na severovýchod Olomouc-Nové Sady, severozápadně Olomouc-Slavonín, západně Olomouc-Nedvězí, jihozápadně vesnici Blatec, jižně Kožušany a jihovýchodně Grygov.

První zmínka o Nemilanech se v pramenech objevuje v roce 1141, kdy nechal Jindřich Zdík přenést sídlo biskupa od kostela sv. Petra k dnešní katedrále. Ve výčtu statků patřících církvi je zmíněn i dvůr v Nemilanech, zbylé části patřily zřejmě světským osobám. Jak se vesnice ve 13. století dostala do držení města Olomouce a co se stalo s bývalým dvorem, se dnes již nedozvíme.¹²⁰ V té samé době došlo také k významnému předělu v historii obce, neboť se v ní usídlili němečtí osadníci povolání na Moravu biskupem Brunem ze Schauenburka. Vedly ho k tomu hospodářské snahy o účelnější využití půdy a o zalidnění dosud neobydlených oblastí. Němci si svou početní převahu v obci udrželi po staletí až do svého odchodu v roce 1946. Německá jména Nemilanských můžeme najít již v městské knize města Olomouce z 15. století. V roce 1437 se zmiňuje jistý Meixner, 1456 pak Lang a Schindler.¹²¹ Stejně tak jako ostatní obce spadající pod olomoucké panství se i Nemilany nevyhnuly vysokému daňovému zatížení a naturálním odvodům.

Ohledně vzniku toponyma Nemilany panuje více názorů. Historici se kloní k variantě odvozené od osobního jména Milan, nebo k označení Nemilaz, vycházející ze slovanského pojmenování pro bažinatou oblast porostlou hustou nízkou vegetací.¹²² Ve středověkých listinách můžeme narazit na označení Nemilaz (r. 1141), Nymlans (1363), Nymlaus a

¹¹⁹ HUŠKA, Jakub, Marek KALÁBEK a Oldřich URBÁNEK. *Dějiny Nemilan*. Olomouc 2011. S. 8.

¹²⁰ Tamtéž s. 24.

¹²¹ Tamtéž s. 31.

¹²² HUŠKA, Jakub, Marek KALÁBEK a Oldřich URBÁNEK. *Dějiny Nemilan*. Olomouc 2011. S. 97.

Nemylany (1402), Nymlau (1444), v novověku pak na Niemle (1602), Nimblaw (1676) a konečně k roku 1720 na Nemilany a Nimlau.¹²³

Nejvýznamnější stavbou v obci je kaple svatých Jana a Pavla, postavená k boží slávě roku 1825 na místě staré dřevěné zvonice. Zajímavým historickým pramenem, ilustrujícím životní poměry v obci, jsou dokumenty nalezené při rekonstrukci v báni. Obsahovaly údaje o stavitelích kaple, o obyvatelích selských usedlostí a o živnostech fungujících v obci. Dozvídáme se také o neutěšených životních podmínkách sedláků a všeobecné drahotě, která v té době panovala. V této složité době se lidé ještě více upínali s prosbami k Bohu, a tak mnoho osob neváhalo a přiložilo ruce ke stavbě božího stánku.¹²⁴ Nemilany patřily od pradávna ke slavonínské farnosti, stejně tak jako několik dalších okolních obcí. Je zajímavé, že se mezi nimi vyskytovala i ryze česká sídla, jako Bystročice, Žerůvky nebo Kožušany. Národností složení při mších tak muselo být vždy velmi pestré. Do slavonínského kostela docházeli také obyvatelé nedalekého Nedvězí a sousedního Kyselova.¹²⁵ Zbožnost Nemilanských dodnes připomínají četné sakrální památky, s vytesanými jmény dávných obyvatel, nacházející se na katastru.

Významné události do konce 19. století

V olomoucké městské knize z 15. století nás může upoutat jedna zajímavá věc. Jedná se o jména dvou konšelů nesoucích přídomek „z Nemilan“, a sice o Ondřeje a Mikuláše. Je pozoruhodné, jak se tyto osoby dokázaly zařadit mezi významné olomoucké měšťany. Vystává domněnka, že Nemilany mohly pro Olomouc hrát nějakou významnou roli. Jestli za to mohla významná kupecká cesta vedoucí kolem obce, nebo dobré zisky z hospodaření usedlosti, dnes již asi nezjistíme.¹²⁶

Z urbáře královského města Olomouce můžeme zjistit, že se v Nemilanech k roku 1605 nacházelo 41 vlastníků domů. Z toho bylo 11 zahradníků (majitelé malé výměry půdy), 9 čtvrtlánků (majitelé cca 8,5 ha půdy), 20 půllánků (majitelé cca 17 ha půdy) a 1 třičtvrtláník. Dle výměry půdy odváděl každý peněžní a naturální dávky vrchnosti.¹²⁷ Po třicetileté válce došlo k razantní obměně obyvatelstva, která měla za následek příchod nových osídlenců. Když pohlédneme na dnešní mapu Nemilan, zjistíme, že původních 41 stavení dodnes tvoří historické centrum městské části. Nové vyměřování lánů na počátku 18. století

¹²³ HUŠKA, Jakub, Marek KALÁBEK a Oldřich URBÁNEK. *Dějiny Nemilan*. Olomouc 2011. S. 97.

¹²⁴ KUX, Johann: *Nimlau*. Dorf im Olmützer Ländchen. Esslingen am Neckar 1973. S. 92.

¹²⁵ HUŠKA, Jakub, Marek KALÁBEK a Oldřich URBÁNEK. *Dějiny Nemilan*. Olomouc 2011. S. 52.

¹²⁶ Tamtéž s. 32–33.

¹²⁷ KUX, Johann: *Nimlau*. Dorf im Olmützer Ländchen. Esslingen am Neckar 1973. S. 49.

a následné vyhotovení urbáře přineslo rozpory mezi poddanými z Nemilan (akce se účastnili také nevolníci z Kyselova a Hněvotína) a olomouckou vrchností, která se snažila prosadit vyšší poplatky za využívání luk a polností. Obě strany se nakonec dohodly. Po třicetileté válce obecně panovala tendence zavádět nové dávky a zvyšovat roboty, a to především kvůli razantnímu úbytku obyvatelstva. Právě zvýšení robotní povinnosti vedlo v roce 1723 vesnice znovu ke stížnosti u císaře. Velkou zátěží bylo především vykonávání dalekých fůr až do Huzové. Panovník však mnoho pochopení pro své poddané neměl a celou stížnost zamítl.¹²⁸

V 18. a na počátku 19. století se ve vesnici často rozhořely spory mezi rychtářem (zástupce olomoucké vrchnosti v obci) a místními obyvateli. Jednou z mnoha jeho povinností bylo vybírat pro vrchnost určené dávky, poplatky a starat se o klid v obci. Často se přihodilo, že rychtář povinné odvody musel na vesničanech vymáhat anebo je dokonce uvěznit v obecní šatlavě. Tato správní funkce se proto stala velmi nepopulární. V roce 1814 se dokonce zástupci Johan Melzer a Mathes Mader dopustili přečinu v případě neopodstatněného vybírání dávek od obyvatel, které dokonce neuváděli do určených knih.¹²⁹

Podstatnou podmínkou stát se reprezentantem vrchnosti byla znalost trivia. Z dnešního pohledu samozřejmě věc nebyla na počátku 18. století ještě tak běžná. První zmínky o učitelích v Nemilanech, který vyučoval pouze v němčině, sahají k roku 1736. Zprávy o škole nalezneme až v roce 1780, kdy byla ve vesnici zřízena pobočka farní školy ve Slavoníně.¹³⁰

Zlomový rok 1848 přinesl vedle zrušení roboty a dalších novinek i vznik obecních samospráv, na kterých mohli však participovat pouze obyvatelé odvádějící dostatečně vysoké daně. První volby se v Nemilanech uskutečnily roku 1850, kdy byl zvolen 8členný obecní výbor, později rozšířený na 12členný. Je zřejmé, že se na chodu vesnice podíleli především bohatí sedláci.¹³¹ Roku 1875 se vedení obce spolu se školským výborem rozhodlo postavit novou, podmínkám lépe vyhovující, školní budovu. Objekt stojí a slouží stejnému účelu dodnes, postrádá však již krásné ozdobné omítky, které byly v době socialismu odstraněny. Na přední straně byl do roku 1945 uveden německý nápis: „*Zur Heranblidung ihrer Jugend errichtet im Sommer 1876 von der Gemeinde Nimlau und eröffnet am 12. September 1876.*“¹³² Moderní doba 2. poloviny 19. století s sebou přinesla změny do mnoha obcí. Blízkost do Olomouce a rozvoj průmyslu měly za následek úbytek osob žijících se zemědělstvím. Podíl na

¹²⁸ HUŠKA, Jakub, Marek KALÁBEK a Oldřich URBÁNEK. *Dějiny Nemilan*. Olomouc 2011. S. 43–44.

¹²⁹ Tamtéž s. 50.

¹³⁰ Tamtéž s. 60 Autoři převzali text z knihy Nimlau od dr. Kuxe s. 81.

¹³¹ Tamtéž s. 73–75.

¹³² KUX, Johann: *Nimlau*. Dorf im Olmützer Ländchen. Esslingen am Neckar 1973. S. 83.

tomto trendu mělo bezesporu i otevření železniční zastávky na trati Olomouc–Prostějov v roce 1880. I přímo v obci se nacházela významná firma, poskytující práci mnoha místním, a sice městská cihelna, ležící ve směru na Kyselov.¹³³

Přestože žila na přelomu století v Nemilanech málo početná česká komunita, udržovali zdejší Němci styky i s českým prostředím. Svědčí o tom velké množství českých poněmčených příjmení jako Strnisko, Dotschkal, Hlawatsch, Witonsky, Jerschabeck, Hudetschek a další. Vesníci navíc pravidelně procházeli věřící z českých Kožušan do slavonínského kostela.¹³⁴

Po vzniku republiky

Vznik Československé republiky nepřijali Nemilanští, stejně tak jako obyvatelé okolních německých obcí, s nadšením. Velmi negativně se k období tzv. první republiky vyjadřuje rodák a autor německé knihy Nimlau, Richard Kluger, jenž celou éru charakterizuje jako dobu útisku a strádání. Se zrodem nového státu se změnila příznivě situace ve prospěch české menšiny, jejíž děti byly dříve posílány do německých škol v Nemilanech a Slavoníně. Díky aktivitě *Národní jednoty* vznikla roku 1919 česká obecná škola v pár set metrů vzdáleném Kyselově, do níž docházely nejen děti dělníků pracujících v nedaleké cihelně, ale i žáci z okolních německých vesnic.¹³⁵ Němci tuto novinku nevnímali zrovna pozitivně, neboť se báli ztráty svého dominantního postavení v obci a postupného počestění, tzv. čechizaci. Místní český kronikář dokonce zaznamenal, že se ve dvacátých letech děti vracely ze školy s pláčem, neboť byly šikanovány a uráženy svými německými vrstevníky. Je pravda, že ve dvacátých a třicátých letech česká menšina nabírala na síle. Vyrostlo i mnoho nových dělnických stavení v blízkosti cihelny.¹³⁶ V roce 1929 byla v budově německé školy dokonce otevřena česká měšťanská škola.

Vztahy mezi oběma národnostmi se po prvotních potížích uklidnily a došlo i ke sblížení, které se projevilo například při oslavách znovuzvolení T. G. Masaryka prezidentem na jaře 1934, kdy české a německé spolky uspořádaly společný slavnostní průvod.¹³⁷ Mnoho českých žen také vypomáhalo u německých sedláků v zemědělství.

¹³³ HUŠKA, Jakub, Marek KALÁBEK a Oldřich URBÁNEK. *Dějiny Nemilan*. Olomouc 2011. S. 67.

¹³⁴ KLUGER, Richard: *Nimlau*. Schicksal eines deutschen Dorfes und seiner Bewohner. Esslingen am Neckar 1979. S. 16.

¹³⁵ HUŠKA, Jakub, Marek KALÁBEK a Oldřich URBÁNEK. *Dějiny Nemilan*. Olomouc 2011. S. 93.

¹³⁶ KLUGER, Richard: *Nimlau*. Schicksal eines deutschen Dorfes und seiner Bewohner. Esslingen am Neckar 1979. S. 18.

¹³⁷ HUŠKA, Jakub, Marek KALÁBEK a Oldřich URBÁNEK. *Dějiny Nemilan*. Olomouc 2011. S. 94.

Češi se postupně dostali i do obecního zastupitelstva. V roce 1919 ještě kandidovali společně s Němci, o 4 léta později již vytvořili své vlastní uskupení s názvem „Česká volební skupina“, které získalo 2 místa v 15členném obecním výboru. 20. léta byla ve znamení úspěchu sociální demokracie, jejíž prvenství bylo v dalším desetiletí vystřídáno křesťanskými sociály a Sudetoněmeckou stranou, která suverénně vyhrála volební klání v roce 1935 se ziskem 63% všech hlasů.¹³⁸ Politické události v Německu, tak jako v případě okolních německých obcí, zasáhly i mnohé Němce z Nemilan, kteří se ve svých názorech postupně radikalizovali.

V době první republiky byly místním k dispozici 2 obchody se smíšeným zbožím, v obci bylo několik řezníků, jeden kovář, bednář, krejčí, obuvník a holič.¹³⁹ Na konci 19. století se ve vesnici začal postupně rozvíjet bohatý spolkový život, který měl za následek vznik mnoha rozličných uskupení. Významnou roli hrál například *Männergesangverein* (mužský pěvecký sbor), který díky svým písním a hrám pečoval o udržení německé národní identity. O tělesnou zdatnost začal roku 1926 pečovat *Turnverein* (tělovýchovný spolek), nositel ideje Fridricha Ludwiga Jahna o německé soudržnosti, měl za cíl nejenom utužovat těla, ale i posilovat národní cítění. V roce 1934 byla pro účely spolku vybudována velká tělocvična, která sloužila mimo jiné jako místo pro konání kulturních akcí.¹⁴⁰ Strach z řádění „červeného kohouta“ vedl roku 1888 ke vzniku *Feuerwehr* (spolek dobrovolných hasičů). Místo koňmi tažené ruční stříkačky byl roku 1928 pořízen požární automobil, se kterým šlo hašení mnohem rychleji. Zprávu o výskytu požáru vytruboval Johann Kropatsch lesním rohem po ulicích, načež všichni aktivní členové nechali práce a utíkali se rychle „vyzbrojit“ do požární zbrojnice. K dalším aktivním spolkům patřil *Bund der deutschen Nordmährens* (Svaz Němců severní Moravy), *Deutscher Kulturverband* (Německý kulturní svaz) aj.¹⁴¹ Česká komunita se pak hlavně soustředila v již zmíněné *Národní jednotě* nebo byla činná ve spolcích v okolních českých obcích. Období okupace zasáhlo citelně do života Nemilanských. Většina schopných německých mužů byla postupně odváděna na válečná bojiště. Byly také zakázány politické strany, vyjma NSDAP, a rozpuštěna byla velká část spolků. Trnem v oku byla také Česká měšťanská škola, která byla přestěhována do nedalekých Vrbátek. V uvolněných prostorách se pak usadily různé nacistické organizace.¹⁴² Po konci 2. světové války převzala česká správa vedení obce. Do vesnice proudili

¹³⁸ HUŠKA, Jakub, Marek KALÁBEK a Oldřich URBÁNEK. *Dějiny Nemilan*. Olomouc 2011. S. 78. Dále TICHÁK, Milan. *Vzpomínky na starou Olomouc a její předměstí*. S. 275.

¹³⁹ KLUGER, Richard: *Nimlau*. Schicksal eines deutschen Dorfes und seiner Bewohner. Esslingen am Neckar 1979. S. 23.

¹⁴⁰ KLUGER, Richard: *Nimlau*. Schicksal eines deutschen Dorfes und seiner Bewohner. Esslingen am Neckar 1979. S. 27–29.

¹⁴¹ Tamtéž s. 32–33.

¹⁴² HUŠKA, Jakub, Marek KALÁBEK a Oldřich URBÁNEK. *Dějiny Nemilan*. Olomouc 2011. S. 95.

noví obyvatelé a usazovali se na německých usedlostech. Jedním z hlavních úkolů národního výboru bylo řídit vysídlování velké části německých rodáků a zachovávat klid a pořádek v chaosu zmítané době. Po mnoha staletích tak Němci přišli o svůj domov a vlast. Že mnozí na své rodiště nikdy nezapomněli, se můžeme přesvědčit i v dnešní době. Jako příklad můžeme uvést pana S., který v roce 2018 nechal na své náklady opravit sloup s P. Marií na Kožušanské ulici.

Zvyky a tradice

Jak bylo uvedeno, Nemilanští docházeli na bohoslužby do kostela sv. Ondřeje do Slavonína, při kterém se také nacházel hřbitov. Každou neděli a svátek byla vždy sloužena ranní německá mše v 7 hodin, v 9 hodin česká mše a konečně v 10 hodin hrubá německá mše.¹⁴³

Jednotlivé části roku byly doprovázeny různými tradicemi a zvyky, které dávní obyvatelé Nemilan čile udržovali. Na začátku roku se mnoho obyvatel těšilo na již pravidelné masopustní bály, které byly pořádány všemi významnými spolky. Při zvuku hudby a bohaté zábavě tak mohli místní zapomenout na starosti všedních dnů. Celé masopustní období spjaté také s přípravou zabijačkových pochutin zakončil tradiční průvod. Mladí muži, převlečení do různých kostýmů, obcházeli s harmonikou jednotlivá stavení, tancovali, tropili šprýmy a žerty. Celé veselí pokračovalo v hostinci, kde se pořádala taneční zábava „pochovávání basy“, která symbolizovala začátek postního období.

Významným a očekávaným svátkem bylo pro mužskou část populace Velikonoční pondělí. Školní mládež obcházela dům od domu s cílem vykoledovat si co největší nadílku a přinést děvčatům zdraví do dalšího roku. Sladkosti však nedostali zadarmo, museli přitom vyslovit tuto říkanku: *„Junges Mädli, lass dich peitschen, dass dich die Flöh beißen, gib Eier, gib Kuchen, laß dich hinterm Ofen suchen, der Herr ist schön, der Herr ist schön, die Frau ist wie ein Engel!“*. Mladíci pak byli většinou pohoštěni pálenkou. Třetí neděle po Velikonocích pak patřila dívkám, které obcházely jednotlivá stavení s hůlkou ozdobenou umělými květinami, stužkami a obrázkem Panny Marie. Zpívaly přitom píseň o Ježíši a jeho matce. Stejně jako hoši obdržely různé cukrovinky a koláče.¹⁴⁴

Velkým zážitkem a důvodem k oslavě bylo pro celou vesnici stavění a kácení májky. Každá obec se vždy snažila vztyčit co nejvyšší strom s krásně ozdobenou špicí. V Nemilanech byla

¹⁴³ HUŠKA, Jakub, Marek KALÁBEK a Oldřich URBÁNEK. *Dějiny Nemilan*. Olomouc 2011. S. 37.

¹⁴⁴ KLUGER, Richard: *Nimlau*. Schicksal eines deutschen Dorfes und seiner Bewohner. Esslingen am Neckar 1979. S. 42–44.

májka již tradičně umístěna na návsi před kaplí, v dohledu co možná nejvyššího počtu osob, které se podílely na její ochraně před zcizením. Všichni se nedočkavě těšili na poslední květnový víkend, kdy padla májka k zemi. Celá akce byla pojata jako malé divadlo. Průvod složený z kočárů, v jejichž čele stál hajný, mířící flintou na zloděje pohybující se v davu, byl doprovázen namaskovanými dřevorubci, žebráky a policisty. Samozřejmě za velké účasti a podpory obecnstva. Jakmile se celé procesí dostalo ke kapli, nastala práce pro dřevorubce, kteří s opatrností začali strom kácet. Se zvukem padající májky se okamžitě vynořili zloději, kteří hbitě ukradli ozdobenou špičku. V tu chvíli přišla řada na hajného, který prchající lupiče „postřelil“. Zbytek zlodějů byl i s kusem májky lapen policisty a dopraven před soudce, který všechny náležitě potrestal. Špička byla následně předána královně máje tzv. „Maikönigin“. Jednalo se zpravidla o krásnou mladou dívku, oblečenou do bílých šatů a s korunkou na hlavě, doprovázenou hajným. Celý průvod s královnou a překrásně vyzdobenými kočáry a dechovou hudbu, se pak vydal do tanečního sálu, v kterém panovnice zatančila s hajným první tanec, čímž zahájila taneční zábavu, trvající často do pozdních nočních hodin.¹⁴⁵

Nejkrásnějším svátkem roku byly pro mnohé Vánoce. Největší zátěž čekala na ženy, které musely odvést velké množství práce. Děly to vždy však s láskou. Jejich odměnou bylo štěstí vykouzlené na dětských tvářích. Několik týdnů předem se začalo s pečením cukroví, barvením ořechových skořápek do zlatova a pletením papírových řetězů. Den před Štědrým dnem se cukrovím, baňkami a dalšími ozdobami nazdobil vánoční strom. Následující den se držel půst, k obědu se podávala káva s chlebem. Všichni byli nedočkaví, kdy se na obloze objeví první hvězdy. K večeri se sešla vždy celá rodina i s čeledíny a služkami, kteří rovněž patřili do rodiny hospodáře. Na svátečním stole se objevilo až 9 různých chodů. Začalo se rybí polévkou, následovaly nudle s mákem, smažený kapr, ořechy v medu, sušené ovoce, vánočka s čajem a nakonec ještě vánoční cukroví. Nezapomnělo se rovněž na zvířata ve chlévě, která dostávala chléb se solí. Pověry praví, že zvířata jsou v noci narození Krista obdarována lidskou řečí, a tak si na svého pána mohou stěžovat, nebo ho i chválit.¹⁴⁶

¹⁴⁵ KLUGER, Richard: *Nimlau*. Schicksal eines deutschen Dorfes und seiner Bewohner. Esslingen am Neckar 1979. S. 52–53.

¹⁴⁶ Tamtéž s. 46.

4.1 Demografický vývoj obyvatelstva

rok	počet obyvatel	česká národnost	německá národnost	jiné
1880	722	32	690	-
1900	733	0	733	-
1910	816	0	816	-
1921	834	74	760	-
1930	1207	281	919	7
1950	903	-	-	-

Zdroj: BARTOŠ, Josef a kol.: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960*. Ostrava 1972. S. 99.

4.2 Vzpomínky publikované v časopise *Olmützer Blätter*

Řadu postřehů ze života v Nemilanech zanechal rodák Josef Hlawatsch (1900–1963) v časopise *Olmützer Blätter*, ve kterém se jeho příspěvky pravidelně objevovaly mezi léty 1959–1963. Pro další generace tak zaznamenal celou řadu svých osobních vzpomínek na tuto hanáckou ves.

Vzhled obce

Pojďme se společně podívat, jak dříve vypadaly Nemilany. Centrum vesnice tvořila dlouhá ulice obestavená z obou stran hospodářskými usedlostmi, jejichž stáje a chlévy byly nasměřovány v jižním směru. Hospodářská část byla vždy oddělená stodolou, za ní se nacházely zahrady. Nebylo tak možné podívat se hospodářovi do dvora. Menší domy patřily zejména domkařům, kteří se živili námezdní prací u sedláků, nebo pracovali v různých továrnách. Až do roku 1870 se půdorys vesnice prakticky nezměnil. Změny započaly se stavbou nové školní budovy, obecního domu a se vznikem malých domků patřících chudší části obyvatelstva. Obec byla díky své výhodné poloze často vyhledávaným místem pro život. Napomohla tomu i železniční zastávka na trati z Olomouce do Prostějova.¹⁴⁷ Až do roku 1921 nemohli místní využívat výhod elektrické energie. Hlavní cesta byla osvětlena asi 12 petrolejovými lampami, které se musely pravidelně rozsvěcovat a zhasínat. Za nepříznivých

¹⁴⁷ HLAWATSCH, Josef: Unsere Familiennachrichten. *Olmützer Blätter*, 1960, č. 1, s. 14–15.

povětrnostních podmínek se často vesnice zahalila do tmy, neboť rozsvícení nebylo vůbec možné. Při takových bouřích se všichni ze strachu sešli v světnici ke společné modlitbě růžence. Zapálila se také hromnička, která měla usedlost chránit před bouří.¹⁴⁸

Svátky a tradice

Goldberg, vyvýšenina ležící na západ od vesnice, se již od pradávna těšila přízni Němců z blízkého okolí. Zvláštní příležitostí, kdy se na kopec sjeli místní i přespolní, byla oslava tzv. *Sonnenwende* (letní slunovrat). Podílet se na organizaci tohoto svátku bylo pro mnoho spolků velkou ctí. Nejvíce se tradičně zapojil *Bund der deutschen Nordmährens* (Svaz Němců severní Moravy). Přípravy na svátek započaly několik dní dopředu sběrem co největšího množství různého dřeva a materiálu určeného ke spálení. Hromady byly pak na žebříňácích dopraveny na zmíněný kopec. Velkou výzvou bylo rovněž zajistit dostatek pohoštění a míst k sezení. Trvalo zhruba týden, než dali truhláři dohromady stoly, židle ale i dřevěné krámky, sloužící k prodeji různých pochutin. Nic se nesmělo podcenit! Vždyť každý rok dorazilo několik stovek a možná i přes tisíc návštěvníků. V den konání akce se na kopec sjížděli prodejci pochutin, hostinští, obchodníci a další. K dispozici bylo i čepované pivo z olomouckého pivovaru. Po poledni se začali sjíždět první návštěvníci. Za zvuku několika dechových hudeb započala zábava, která trvala až do pozdních nočních hodin. Za účasti obrovské masy lidí, zpěvu a jáсотu byla večer zapálena hranice. Všichni byli ohromeni obrovskými plameny stoupajícími vzhůru k nebi. Ve stejný čas bylo možné zpozorovat další ohně, zejména ze severu a východu, z míst, která byla obývána Němci. S postupujícím večerem se začaly čím dál více ozývat zvuky německých písní. Mezi tradiční a velmi oblíbené patřily: *Flamme empor*, *Wenn alle untreu werden* a *Es braust ein Ruf wie Donnerhall*. Se slábnoucími plameny pak započali odvážlivci z řad mládeže skákat přes hořící oheň. Kolem půlnoci začala za světél pochodní většina zúčastněných sestupovat dolů do údolí. Mnoho mladých však na místě zůstalo, aby spatřili první paprsky nového dne.¹⁴⁹

V zimních měsících se v Nemilanech tradičně pořádalo několik plesů. K nejzajímavějším patřil bál pořádaný spolkem „Petrželových žen“ *Bund deutscher Petersel-Weiber aus Nimlau und Umgebung*. Jeho členky měly při kulturních akcích již tradičně na hrudi připevněnou petrželovou nať. Kolem půlnoci byla zvolena královnou ta žena, která vypěstovala a donesla nejkrásnější a nejdelší petržel.¹⁵⁰ Úrodný hanácký venkov pravidelně zásoboval kvalitní

¹⁴⁸ HLAWATSCH, Josef: Unsere Familiennachrichten. Olmützer Blätter, 1961 č. 1, s. 14.

¹⁴⁹ HLAWATSCH, Josef: Unsere Familiennachrichten. Olmützer Blätter 1961, č. 6, s. 13–14.

¹⁵⁰ HLAWATSCH, Josef: Unsere Familiennachrichten. Olmützer Blätter 1961, č. 2, s. 14–15.

zeleninou Olomouc a další méně úrodné oblasti v podhůří. Kolik práce se za kouskem hezké petržele skrývalo, si dnes jen stěží dovedeme představit. Hospodářský rok zpravidla započal v březnu na svátek sv. Josefa. V kapli byla tradičně sloužena slavnostní mše, která měla sedlákům a dalším zemědělcům přinést celý rok sílu a zdraví při zvládání těžkých polních prací. Jakmile se počasí umoudřilo, vyrazilo se ihned na pole. Na všechny čekalo mnoho náročné práce. Ušetřeny nezůstaly ani malé děti, které musely přiložit ruku k dílu. Nebylo výjimkou, že sedlák vyjel na pole v brzkých ranních hodinách, často třeba již kolem 4. hodiny, a vracel se až při večerním zvonění. Vše záviselo na druhu práce a počasí. Na jaře to na polích vypadalo jako u mravenišť, kolem kterých se hemží davy zaneprázdněných „pracantů“ s cílem dobře odvést a splnit svůj daný úkol. Chudší obyvatelé, zejména pak domkaři a zahradníci, kteří neměli k dispozici koně nebo krávy, často táhli ručně vozy a stroje na svá políčka. K orbě nezřídka používali pouze rýče. Ženám, které se zabývaly pěstováním petržele, se občas podařilo od sedláka pronajmout lán, který pak rozdělily na 32 parcel. O ty se následně kvůli velkému zájmu losovalo. Jejich obdělávání bylo taktéž spojené s velkou dřinou a potem. Při setbě si obyčejně vzala žena velký šátek, který si uvázala kolem pasu a následně v něm smíchala půdu s osivem. Se slovy „*A Jeyses Noma*“ (ve jménu Kristově) pak pokřižovala svůj „plácek“ a poprosila o dobrou úrodu a začala se setím.¹⁵¹

Zimní měsíce byly často spojeny s odpočinkem a přípravami do dalšího roku. Na statku se však nahromadilo vždy hodně drobnější práce. Spravovalo se nářadí, pytle a mlátilo se zbylé obilí. Po večerech se setkávaly ženy při draní peří, muži pletli proutěné koše a děti často naslouchaly strašidelným vyprávěním dospělých.¹⁵²

Ztráta po generaci děděného majetku byla pro mnohé Němce zdrcující. Je pochopitelné, že se jen málokterému sedlákovi podařilo znovu se usadit na statku, o který by mohl pečovat právě tak, jak tomu byl v minulosti zvyklý. Mnoho z nich muselo najít nové uplatnění v různých průmyslových odvětvích, která jim byla naprosto cizí. Otěže koní tak museli často vyměnit za zcela nový druh práce.¹⁵³

¹⁵¹ HLAWATSCH, Josef: Unsere Familiennachrichten. Olmützer Blätter 1961, č. 3, s. 14–15.

¹⁵² HLAWATSCH, Josef: Unsere Familiennachrichten. Olmützer Blätter 1961, č. 3, s. 14–15.

¹⁵³ HLAWATSCH, Josef: Unsere Familiennachrichten. Olmützer Blätter 1962, č. 5, s. 15.

4.3 Válečný příběh¹⁵⁴

Po vzniku protektorátu Čechy a Morava se obyvatelé německé národnosti stali občany Německé říše. Mnozí tuto změnu přijali s nadšením, neboť s nabytým občanstvím přicházelo mnoho výhod. Po 21 letech se také Němci stali znovu vedoucím národem v naší zemi. Po vypuknutí války se mnoho německých mužů, opojených válečnou propagandou, dobrovolně přihlásilo do německé armády. Ti, co tak neučinili dobrovolně, byli posléze povoláni oficiální cestou. Z ucelené série válečné korespondence, fotografií a dokumentů rodiny H., kterou jsem získal na bleším trhu v Olomouci, můžeme sledovat cestu a zážitky jednoho obyčejného vojáka narozeného v Olomouci-Nemilanech.

Johann H. (zvaný též Hans, Hansi) přišel na svět v Nemilanech roku 1911. Jeho rodina patřila k významným v obci, neboť vlastnila na návsi obchod se smíšeným zbožím. Někdy v 30. letech se Johann seznamuje s Annou V., narozenou v roce 1915. Z dopisů se dozvídáme, že byl v roce 1938 několik měsíců na cvičení Československé armády na Slovensku. Mladý pár je do sebe velmi zamilován, a tak se rozhodne 28. 5. 1939 uzavřít sňatek v kostele sv. Ondřeje ve Slavoníně. V srpnu se mladá rodina rozrůstá o prvního potomka, malou Annu. Po útoku na Sovětský svaz v létě 1941 je zapotřebí každého muže, a tak netrvá dlouho a na řadu přijde i Hans. V únoru 1942 musí odejít do výcvikového tábora německé armády do Domažlic. Odtud 17. 2. píše domů: *„Co dělá malá? Neptá se pořád, kde je táta? Chudinka na mne ještě zapomene a až se vrátím, tak cizího vojáka již nepozná... Jinak jsem zdravý, jen trochu nachlazen, neboť jsem celý den venku... Nebude dlouho trvat a brzy nastane jaro a to již odsud, alespoň doufám, nadobro zmizím. Kam? To dnes nikdo neví. Pokud se pak ještě uvidíme, tak snad bude na světě lépe a krásněji.“* Anny chce svého manžela v Domažlicích navštívit, je to však dlouhá a náročná cesta. Johann odloučení od rodiny nese velmi těžce, a tak každou volnou chvíli píše do Nemilan. Prosí také svou ženu, aby mu rychleji odpovídala. Ostatní kamarádi dostávají poštu skoro každý druhý den, on však jen jednou do týdne. V březnu je Anny již přichystaná navštívit svého muže, Hans však dostane povel, odjet na cvičení do města Arys v severním Prusku. 16. 3. Johann píše: *„Jak jsem se již těšil na neděli, že budeme všichni spolu. A zase nic. Život je tak krutý, musíme však zatnout zuby a pokračovat dál. Nedávno se mi zdál sen, že jsem se vrátil domů a uviděl tě*

¹⁵⁴ Dopisy autor objevil v listopadu 2016 na bleším trhu v Olomouci. Pochází z domu rodiny H. v Nemilanech, který byl vyklizen pravděpodobně po smrti dcery Anny, jež se narodila v roce 1939. Z důvodu velké pravděpodobnosti, že potomci rodiny stále žijí, se autor rozhodl, neuvádět celá jména. Mezi dokumenty, které autor později zakoupil, se nachází fotografie, rodné listy, pohlednice a potvrzení o tom, že rodina H. po válce pobírala renty ze Spolkové republiky Německa za zemřelého Johanna. Z důvodu, že se Anny narodila do národnostně smíšené rodiny, nebyla po válce spolu s dalšími Němci vysídlena. V Německu se však ocitli Johannovi rodiče a jeho bratr, který rovněž bojoval na východní frontě. Viz fotopříloha od strany 119.

s malou na klíně. Plakala jsi a já Tě objal a Anny zvedl vysoko do vzduchu.“ Po 3 týdnech je mladý voják zpět v Domažlicích. V květnu se konečně uskuteční plánované setkání a Anny se vydá na 12hodinovou cestu do západních Čech. V červnu dokonce dostane Hans propustku, a tak se může na několik dnů vydat domů. Návrat však neprobíhá harmonicky, dochází ke přím a hádkám. Johann se nešťastný vrací do Domažlic. Je to naposledy, kde se všichni vidí pohromadě. V červnu je vojenské cvičení u konce a vojáci odchází do města Coburg v Bavorsku, kde se formují jednotky. 28. 6. se dozvídáme: *„Posílám ti srdečné pozdravy z Coburgu, je to nádherné město, kéž bys sem mohla také jednou zavítat. Škoda, že za týden musím pryč, a sice do Ruska, ano, na frontu.*“ Po třech týdnech: *„Zdravím a líbám Tě z dalekých končin. Nacházím se již daleko v Rusku. Myslím, že v sobotu nebo neděli budu na frontě. Pak začne jinačí život, život z dneška na zítřek. Snad budu mít štěstí. Ted' jsem již týden ve vlaku, jedeme dnem a nocí.*“

Jednotka zatím není poslána na pozice, všichni tráví čas na slunci a přemýšlí o životě. Johann je šťastný, že může bojovat za Německo a věří ve vítězství. Jak se tyto názory změní, brzy uvidíme. V dopise z 11. 8. stojí: *„Tady dole je to překrásné. Všude jsou ohromná pole plná slunečnicových květů. Obrovské žluté plochy, kam jen oko dohlédne. I melouny tu rostou!*“

Hans se nachází u řeky Volhy a postupuje pořád jižněji do bezútesné pouště, na které nerostou žádné stromy. Občas se vyskytne někde nějaký keř, který je obklopen všudypřítomným pískem. Den před nástupem do válečného pole se jednotka účastní mše. Na počátku září má Hans za sebou první útok trvající 10 dnů. *„Vypadám jako Rasputin, nebyla příležitost se umýt a oholit. Vesnice v těchto končinách leží od sebe přibližně 40 km, sem tam je někde nějaké družstvo, jinak pustá planina. Jsou tu i velbloudi, které využíváme k tažení kanónů a těžkých vozů.*“

Johann stojí přibližně 12 km od Stalingradu a pevně doufá v jeho pád. *„Po získání Stalingradu budeme mít snad konečně klid a budeme si moci zařídit zimní kvartýry. Do té doby to však bude ještě trvat, neboť Rusové se brání všemi prostředky. Jejich osud je však již zpečetěn a brzy nám padne město do rukou.*“

Zima a první mráz přichází na východě velmi brzy. V polovině září popisuje Hans situaci takto: *„Jsem ted' opravdový válečník, každý den se střelím, až je člověku k zbláznění. Sedím tu v ručně vykopané díře spolu s dvěma kamarády, zatímco nám nad hlavami sviští ruské kulky. Přes den svítí ještě slunce, večer však již začíná být zima, člověk v takové díře začne rychle promrzat. Často myslím na Tebe, jak ležíš doma v teple a hlavně v bezpečí.*“

V dopise z 25. 9. se dozvídáme: *„Ležím stále před Stalingradem. Naše jednotky již vnikly do města, především tanky. Já se tam vydám také brzy. Ještě něco moje drahá, často o Tobě sním. Jednou se vrátím domů a pak si budeme všichni užívat každé chvilky života.*“

Johann se i v dalších týdnech zdržuje před městem, kde drží pozice. Žije se svými kamarády v ručně postaveném bunkru a dopisy píše při světle svíčky. Ve volných chvílích

myslí na svoji rodinu a na své rodiště v Nemilanech. Kontakt s okolním světem je udržován prostřednictvím polní pošty. Než dojde dopis domů k Anny, uběhnou zhruba 3 týdny. V listopadu obdrží Hans za své nasazení a odvážnost Železný kříž druhého stupně. Zima je čím dál horší, a tak Johanna potěší, když mu Anny pošle šátek. *„Šátek nosím od včera pořád kolem krku, krásně hřeje a je pro mě drahý, neboť se cítím, jako bys byla přímo vedle mne. Jinak se neděje nic moc nového. Rusové cítí také zimu a dávají alespoň trochu pokoj. Zrovna také přestavují náš bunkr, aby byl trochu obyvatelnější a připraven na třesuté mrazy. Ve stěně se nachází malé okno a pod ním kamínka. K odpočinku mi slouží palanda se slamníkem a dekami. Stěny jsou polepeny různými novinovými obrázky a máme tu také skříňku, malé umyvadlo a stůl se dvěma stoličkami.“* 4. 12. Hans píše: *„Ještě jednou Vám všem přeji krásné Vánoce a všechno dobré do roku 1943! Kéž by nám nový rok přinesl vytoužený mír... V myšlenkách jsem stále s Vámi.“* Anny objeví tento dopis ve schránce 13. 1., v době, kdy u Stalingradu probíhají nejtěžší boje. Je to poslední zpráva, kterou od svého manžela kdy dostala.

5 Slavonín

Z olomoucké radniční věže vidíme jižním směrem asi 4 kilometry vzdálený kopec zvaný dříve *Goldberg* (269 m. n. m.) a nedaleko něj nenápadný kostelík s atypickými vížkami. Jedná se o kostel sv. Ondřeje ležící v kdysi samostatné výstavní vesnici Slavonín, která je prokazatelně od 14. století duchovním centrem pro blízké obce, dnes místní části, Nemilany, Kyselov a Nedvězí.¹⁵⁵ Přestože většina historických usedlostí, stavěná dříve z velké části z nepálených cihel, byla v minulých letech zbourána a nahrazena moderní zástavbou, zanechal si Slavonín svůj původní středověký půdorys do dnešních dnů. Domy byly od pradávna budovány po stranách dnes již neexistujících potoků. Na levé straně ve směru do Nedvězí se nacházelo 15 a na pravé 12 usedlostí, které směřovaly z kopce dolů směrem ke kostelu, tam stálo dalších 6 stavení.¹⁵⁶ Bohatství a slávu v minulých staletích významné vesnice dnes připomíná jen několik sešlých historických gruntů s velkými vjezdy pro koňské povozy a pár sakrálních památek, jejichž text je v několika případech psaný v německém jazyce. Samotný název obce, který je odvozen pravděpodobně od zakladatele obce Slavoně, prošel mnohými úpravami. V roce 1141 se v dokumentech uvádí Slauonin, roku 1378 Slawonyn, r. 1480 Slavonín, r. 1676 Schnobelin a od r. 1722 se jméno ustálilo na Schnobolin a Slavonín.¹⁵⁷

Mimo kostel se ve vsi nachází celá řada památek církevního charakteru. Již v 17. století stála na návsi kaple sv. Floriána, která byla po 1. sv. válce přeměněna na pomník padlých, nesoucí nápis: „*Gedächtniskapelle für die im Weltkrieg 1914–18 Gefallenen-Für deutsches Volk und deutsche Heimerde-gewidmet von der getreuen Bewohnerschaft Schnobolin.*“¹⁵⁸ Významná jsou unikátní boží muka po pravé straně cesty do Nedvězí pocházející z 18. století a smírčí kříž z 16. století, umístěný u budovy dnešní mateřské školy.¹⁵⁹

Díky úrodné půdě se na katastru obce usazovali od nepaměti lidé, kteří si zde stavěli svá sídla. Ve směru na Povel objevili archeologové roku 1986 opevněné slovanské hradiště z konce 7. století n. l., jemuž vládl místní kníže s vojenskou družinou. Další objevy byly nalezeny v lokalitě Horní lán, na které se nacházelo neolitické sídliště kultury s vypíchanou keramikou (kolem 5000 př. n. l.) Na témže místě byla také objevena osada z doby bronzové (kolem 15. – 14. st. př. n. l.) a doby germánské (2. – 4. st. n. l.). Germáni, kteří zde chovali zvířata,

¹⁵⁵ Do slavonínské farnosti patřili do roku 1873 i české vesnice Kožušany, Bystročice a Žerůvky. Paměti obce Slavonína s. 66. Viz plán obce na s. 115.

¹⁵⁶ BÉM, Mojmir, Miroslav KOUDELA a Irena ŠINDLÁŘOVÁ. *Paměti obce Slavonína*. Olomouc 2002. s. 5.

¹⁵⁷ Tamtéž s. 6.

¹⁵⁸ KUX, Johann: *Die deutschen Siedlungen um Olmütz*. Olmütz 1943. S. 693.

¹⁵⁹ Tamtéž s. 68.

vyráběli keramiku, a dokonce obchodovali s Římskou říší, byli někdy v 6. století nahrazeni Slovy, kteří místo opustili někdy o 3 staletí později.¹⁶⁰ Nejstarší zmínku o obci můžeme najít v listině biskupa Jindřicha Zdíka z roku 1141, kdy Slavonín patřil k majetkům katedrálního kostela sv. Václava. Někdy ve 13. století osada přešla do rukou olomouckých biskupů, kteří z ní čerpali suroviny a poplatky pro potřeby svého úřadu. Milníkem v dějinách obce byl počín biskupa Bruna ze Schauenburku, který s vidinou lepšího využití dosud neobdělávané půdy – a tím lepších zisků – pozval na Moravu německé osadníky. Ti se usadili i ve Slavoníně, v kterém za několik let získali početní převahu.¹⁶¹ O tom svědčí listina biskupa Děťřicha z roku 1299, která je ojedinělým dokladem používání magdeburského německého práva na venkově ve zmíněném období. Slavonín měl v té době svůj vlastní soud, kterému předsedal rychtář, jenž na návrhy tzv. přísězných uděloval verdikty v případě prohřešků obyvatel. V dokumentu se mimo jiné dozvíme, že ve vsi se nacházel biskupský dvůr, na kterém hospodařil olomoucký měšťan Sroll, který mimo peněžních dávek nařizoval vesničánům konat i roboty. Ti si na jeho činy stěžovali u biskupa. Ten v uvedeném dokumentu celou záležitost urovnal a stanovil pevné částky, které mají být pravidelně z osady odváděny.¹⁶² V období vrcholného středověku nechalo biskupství z finanční tísně vesnici několikrát zastavit, a tak se na místním dvoře vystřídalo mnoho majitelů, kteří s obcí svévolně disponovali. Zmíněný dvůr, který v průběhu 16. století nechal biskup rozdělit mezi místní, začal postupně chátrat a časem úplně zanikl. Přežilo pouze pojmenování místa, které Němci do svého vysídlení využívali. Tzv. *Mai-Winkel*, který se rozprostíral kolem kaple sv. Floriana, byl po staletí centrem konání různých kulturních akcí.¹⁶³ Roku 1564 udělil biskup Khuen Slavonínským právo pečeti dokumenty, což bylo nezbytné při vykonávání obecního práva. Na pečeti se nacházely tři vrchy, nad nimi znak olomouckého biskupství v podobě třech kuželů a silueta místního kostelíka.¹⁶⁴ Bezprostřední vzdálenost od Olomouce se stala nevýhodnou především v období válečných konfliktů. Přestože za 30leté války byla vesnice vyrabována Švédy a mimoto jí i často procházela různá vojska, zůstala většina obyvatel i nadále hospodařit na svých usedlostech. Kolem roku 1650 bylo ve vsi celkem 33 sedláků a 8 chalupníků. Dle gruntovní knihy také můžeme zjistit, že ve Slavoníně žilo i několik obyvatel s česky znějícími příjmeními.¹⁶⁵

¹⁶⁰ BÉM, Mojmír, Miroslav KOUDELA a Irena ŠINDLÁŘOVÁ. *Paměti obce Slavonína*. Olomouc 2002. S. 7–13.

¹⁶¹ Tamtéž s. 14.

¹⁶² Tamtéž s. 15.

¹⁶³ Tamtéž s. 19–21.

¹⁶⁴ Tamtéž s. 22.

¹⁶⁵ Tamtéž s. 26. Jestli se jednalo o osoby, které mluvily česky, však dokázat nemůžeme.

Velká tragédie zasáhla obec v roce 1758. Pruská armáda, která přitáhla s cílem zničit a podmanit si Olomouc, se na necelé tři měsíce usídlila v blízkosti Slavonína. Pruský král Friedrich II. se dokonce usídlil v nové farní budově. Po neúspěšných pokusech zničit město armáda nakonec odtáhla, ještě předtím však zapálila skoro celou vesnici. Ušetřen zůstal jen kostel, fara a několik domů.¹⁶⁶ V 18. století se pomalu začal měnit vzhled obce. Objevilo se přibližně 30 nových domků chudších obyvatel Slavonína, kteří neobhospodařovali skoro žádnou půdu. Na druhou stranu někteří provozovali různou živnost, byl tu kovář, řezník, švec nebo pastýř. Nejvýznamnější společenskou vrstvu obce představovali sedláci-půllánici, kteří obhospodařovali přibližně 9 ha pozemků. Čtvrtláník měl k dispozici asi polovinu zmíněných polností. Výše zmínění nebyli povinni vykonávat pro biskupství pravidelné roboty, což byla nesmírná úleva oproti některým sousedním obcím, které patřily městu.¹⁶⁷ Na sklonku 18. století se vesnice čím dál více proměňovala. Byl přestavěn kostel sv. Ondřeje, z jeho bezprostředního okolí zmizel hřbitov, nově byl umístěn za kostelem, a díky podpoře biskupa byla otevřena nová školní budova. V roce 1843 se ve vsi nacházelo celkem 89 domů, ve kterých žilo 653 obyvatel. I v poměrně bohaté vesnici se začaly mezi místními objevovat velké sociální a majetkové rozdíly. Lukrativním zemědělstvím se živila přibližně jen čtvrtina obyvatel, další se zabývali řemesly a různými nádenickými činnostmi. Ve 2. polovině 19. století se v obci začali usazovat také dělníci zajišťující si obživu v blízkých cihelnách.¹⁶⁸ K náročným pracím při obdělávání jednotlivých lánů, na kterých byla převážně pěstována pšenice, žito, oves, brambory, bílé zelí a později i řepa cukrovka, bylo potřeba zaměstnat mnoho pracovních sil, proto měl zpravidla každý sedlák ve službě jednoho čeledína a několik děveček.¹⁶⁹

Revoluční rok 1848 přinesl obyvatelům úlevu ve formě zrušení pravidelných finančních odvodů olomouckému arcibiskupství a pro movitější možnost participovat při volbách do obecního zastupitelstva, ve kterém se převážně prosadili vlivní a bohatí sedláci. Nová svobodná doba s sebou přinesla rozvoj kulturního života a ve Slavoníně vzniklo velké množství různých organizací. Roku 1887 byl založen *Bund der deutschen Nordmährens* (Spolek Němců severní Moravy), o 2 léta později německý *Gesangverein* (pěvecký spolek), k roku 1901 se datuje německá ovocnářská a zelinářská škola, na počátku 20. století byla zřízeno Zemědělské družstvo pro zhodnocení kyselého zelí a zeleniny a roku 1911 byla zahájena činnost sboru dobrovolných hasičů. Roku 1873 byla také postavena nová školní budova, která ve Slavoníně

¹⁶⁶ BÉM, Mojmír, Miroslav KOUDELA a Irena ŠINDLÁŘOVÁ. *Paměti obce Slavonina*. Olomouc 2002. S. 27.

¹⁶⁷ Tamtéž s. 29.

¹⁶⁸ Tamtéž s. 33–35.

¹⁶⁹ Tamtéž s. 35.

stojí dodnes.¹⁷⁰ Na přelomu století se v obci začala formovat nepatrná česká menšina, která se později emancipovala a dosáhla značných úspěchů.

Vznik československého státu neuvítali slavonínští Němci s nadšením. Během několika dnů se z pozice upřednostňovaného národa v Rakousku-Uhersku stali Němci pouhou menšinou. Důsledky nového politického směru na sebe nenechaly dlouho čekat. V roce 1919 byla v pronajatých učebnách německé školy otevřena česká menšinová škola, pro kterou byla na počátku třicátých let vystavena nová moderní budova. Změny se objevily také po sčítání obyvatelstva v roce 1921, kdy se k české národnosti přiznalo 21 % obyvatelstva. Stejně, jako v celé řadě smíšených oblastí posílali Češi své děti často do německých škol a to například z obav ze ztráty zaměstnání u německých sedláků nebo firem. Vedly je k tomu však i zcela pragmatické cíle, a sice aby se děti naučily německy. Vlivem německé výchovy a vzdělávání tak byla dívka často poněmčena.¹⁷¹ Byla založena také *Národní jednota*, která byla kulturním střediskem Čechů ze Slavonína a Kyselova. Změny nastaly také ve složení 18členného obecního zastupitelstva, do kterého se poprvé dostali 2 čeští zástupci. Vedoucí politickou stranou představoval do poloviny 30. let *Bund der Landwirte* (Svaz rolníků), přitažlivá sekce zejména pro bohaté německé sedláky. Na druhém místě stála DNSAP (Německá nacionálně socialistická strana dělnická), jejíž radikální program, který se vymezoval proti ČSR, vedl v roce 1933 k jejímu zániku. Česká menšina, formovaná především z dělnických rodin, volila převážně Československou sociálně demokratickou stranu dělnickou, která tradičně hájila jejich zájmy.¹⁷²

Ke starým německým spolkům se nově přidal *Deutscher Turnverein* (Německý tělocvičný spolek) nebo *Deutscher Kulturverband* (Německý kulturní svaz). Pod vedením bývalého učitele a německého kronikáře Julia Rödera vznikla roku 1927 ve Slavoníně významná instituce, a sice archiv obcí německého jazykového ostrova a vesnic v Oderských vrších. Nacházelo se v něm přes 3000 spisů a písemností vztahujících se k německé historii zmíněných oblastí.¹⁷³ V září roku 1931 se konaly oslavy 800 let od první písemné zmínky o vesnici. Na počest události byl uspořádán průvod s pochodněmi skrz slavnostně vyzdobenou obec, konala se řada kulturních

¹⁷⁰ BÉM, Mojmir, Miroslav KOUDELA a Irena ŠINDLÁŘOVÁ. *Paměti obce Slavonína*. Olomouc 2002. S. 38–40. U některých spolků se nepodařilo zjistit původní německý název.

¹⁷¹ Tamtéž s. 41.

¹⁷² Tamtéž s. 42.

¹⁷³ Tamtéž s. 43. Dnes bychom velkou část sbírky našli ve Státním okresním archivu v Olomouci.

a divadelních představení a byla sloužena děkovná mše. Celkem 8 sedláckých rodin dostalo vyznamenání za více než 100leté kontinuální držení usedlostí v přímé linii.¹⁷⁴

Od poloviny 20. let se postupně začaly urovnávat vztahy mezi oběma národnostmi, o čemž svědčí společné oslavy znovuzvolení T. G. Masaryka prezidentem na jaře 1934. Ekonomický a společenský rozvoj byl však narušen hospodářskou krizí, jejíž důsledky rozdmýchaly dobře se vyvíjející poměry v obci. Spolu se zvyšující se nezaměstnaností houstlo i napětí v obci. Při poslaneckých volbách v roce 1935 zvítězila v obci s 45 % Henleinova Sudetoněmecká strana. Slavonínští Němci se začali radikalizovat a při svých akcích a manifestacích čím dál více vystupovat proti ČSR. Jako příklad můžeme uvést oslavy otevření nové tělocvičny německého *Turnvereinu* v září 1938, při kterém Sudetoněmecká strana propagovala své myšlenky.¹⁷⁵ Mnoho Němců s touhou očekávalo své „osvoboditele“, kteří však zůstali v nedalekých kopcích. Na svůj den si ještě museli několik měsíců počkat. V noci 22. října neznámí pachatelé poškodili nastraženou bombou nově postavenou německou tělocvičnu. Z činu byli okamžitě obviněni Češi. Atmosféra v republice i nadále houstla. V lednu 1939 se na věži slavonínského kostela objevil nacistický prapor, připomínající výročí Hitlerova nástupu k moci. Nezapomenutelným a osudovým dnem byla pro mnohé Němce středa 15. 3. 1939, kdy zbytek Československa obsadila německá armáda. Vojáci byli ve Slavoníně slavnostně a bouřlivě vítáni, mnozí byli pozváni i na oběd.

Těžké časy nastaly české menšině, která začala být různými způsoby perzekuována. Byl zatčen řídící učitel a spolu s dalšími „nežádoucími“ obyvateli poslán do koncentračního tábora, byl zrušen *Sokol* a *Národní jednota*. Ušetřena nezůstala ani česká škola, která byla vystěhována a zabrána mateřskou školou a kanceláří NSDAP. Zatímco se Češi ocitli v nejistotě, užívalo si mnoho Němců své vůdčí postavení. Ve vesnici vznikly odnože nacistických organizací (SA, Hitlerjugend), byly opravovány budovy škol a na návštěvu zavítal dokonce kancléř K. H. Frank, který si přijel prohlédnout vzkvétající Slavonín.¹⁷⁶ Radostná doba však netrvala dlouho, čím dál více mužů bylo totiž odváděno na válečná bojiště, z kterých se mnozí již nevrátili. V květnu 1945 se u vesnice rozmístily německé pozice, které pálily na příchozí Rudou armádu. Střelba byla opětována a dělostřelecké granáty dopadly nejednou do zástavby obce, která byla značně poškozena. Boje vyvrcholily v noci ze 7. na 8. května. Následující ráno německá armáda vesnici opustila a ustupovala na západ. Spolu s ní ji ze strachu opustili i někteří slavonínští Němci. Před

¹⁷⁴ FILLAK, Anton: *Schnobolin*. Esslingen am Neckar 1972. S. 13.

¹⁷⁵ Tamtéž s. 47.

¹⁷⁶ BÉM, Mojmír, Miroslav KOUDELA a Irena ŠINDLÁŘOVÁ. *Paměti obce Slavonína*. Olomouc 2002. S. 47–48.

polednem již do vsi dorazily první ruské jednotky radostně uvítané zbylými Čechy.¹⁷⁷ O dva dny později vznikl desetičlenný národní výbor, jenž převzal velení v obci. Poválečná doba byla spjata s úsilím opravit napáchané válečné škody a přinést do vesnice nový život. Netrvalo dlouho a německé majetky byly zkonfiskovány a domy obsazeny českými osídlenci. Němci měli povinnost vykonávat u českých sedláků pomocné práce. Část jich nadále zůstala žít přechodně ve svých původních usedlostech, přičemž ostatní byli internováni v barákovém táboře na okraji obce, do doby, než byli vysídleni. Do konce roku 1946 opustilo Slavonín celkem 823 bývalých občanů německé národnosti. Jejich novou domovinou se stalo především Bavorsko a Bádensko-Württembersko.¹⁷⁸

5.1 Demografický vývoj obyvatelstva

rok	počet obyvatel	česká národnost	německá národnost	jiné
1880	859	58	801	-
1900	1077	43	1033	1
1910	1071	51	1017	3
1921	1062	228	816	18
1930	1387	309	1071	7
1950	1086	-	-	-

Zdroj: BÉM, Mojmír, Miroslav KOUDELA a Irena ŠINDLÁŘOVÁ: *Paměti obce Slavonína*. Olomouc 2002 s. 49.

¹⁷⁷ PŘÍVAL, V. *Kraj, jímž táhla válka: děje, události a dokumenty z let 1939 - 1945*. Olomouc 1945. S. 79–81.

¹⁷⁸ BÉM, Mojmír, Miroslav KOUDELA a Irena ŠINDLÁŘOVÁ. *Paměti obce Slavonína*. Olomouc 2002 s. 49.

5.2 Vzpomínky slavonínských pamětníků

5.2.1 Oswald Krätschmer¹⁷⁹

Jen málo Němců mohlo po válce zůstat ve svých domovech. Pan Krätschmer, narozený roku 1929 ve Slavoníně, měl to štěstí a strávil celý život ve své rodné vsi.

Rodina a dětství

Můj otec Josef Krätschmer se narodil roku 1903 ve Slavoníně na konci dnešní ulice Jižní číslo 111 (směr Povel) do německé rodiny. Pocházel z 6 sourozenců a vyučil se stolařem. V oboru bohužel nesehnal práci, a tak pracoval v jedné firmě, v které ručně kopal písek a v zimě pak sekal led pro ledaře. Ve 30. letech si vydělal přibližně 50 korun týdně. Matka, roz. Trousilová, vyrostla v Hrnčířské ulici v Olomouci. Její otec byl Čech a matka Němka. Bohužel v 10 letech moje matka osiřela, a tak vyrůstala u německých příbuzných.

Já jsem vyrostl jako jedináček, na počátku jsme bydleli u rodičů mého otce v jedné místnosti. Kolem roku 1934 začal otec stavět dům, ve kterém dodnes žiji. Nebylo však mnoho peněz, a tak otec postavil zatím jen kuchyni a malou ložnici. Navštěvoval jsem německou obecnou školu ve Slavoníně a pak pokračoval na německé měšťance v Olomouci. Naším dorozumívacím jazykem byla doma němčina. Otec mluvil dobře česky, zato matka velmi špatně. Slavonín byl v době mého dětství velká zemědělská vesnice. Pěstovalo se tu obilí, řepa, zelí a různá zelenina. Bohatí sedláci bydleli v ulici u kostela směrem ke kapli sv. Floriána v krásných usedlostech, v naší části pobývaly spíše chudší rodiny, které vlastnily jen kousek pole. Na návsi se nacházela hospoda Steiner, několik obchodů, byl tu také řezník Schwarz. My doma chovali jen jednu kozu, králíky a nějakou drůbež. Ve Slavoníně fungovala také cihelna, při které byla pastouška pro chudé obyvatele. Slavonínští Němci se od okolních vesnic lišili svou mluvou, která se velmi vzdalovala od spisovné němčiny, kterou jsme naopak používali při našich rodinných rozhovorech.

Protože byl otec členem komunistické strany, nebyl jsem ani pokřtěn. Z toho vyplývá, že do kostela jsme nikdy nechodili. Po vychození měšťanky jsem se učil půl roku prodavačem v jednom obchůdku na Dolním náměstí v Olomouci. Když přišel český zákazník a nemluvil

¹⁷⁹ Pasáž zpracována dle rozhovoru z 16. března 2019. Viz fotopříloha od strany 115.

německy, musel jsem automaticky zavolat kolegyni. Před začátkem války se otec raději vzdal členství ve straně, dobře tak udělal.

Válečná a poválečná doba

Pár dní po německé okupaci se roznesla zpráva, že prý Hitler navštíví Olomouc, projel však jen nádražím. Najednou jsme se všichni stali říšskými občany, musel jsem začít chodit do Hitlerovy mládeže, dostávali jsme lepší přidělové lístky než Češi. Bohužel se nás válka dotkla velmi citelně, neboť otec musel narukovat do Wehrmachtu. Nejdříve byl na cvičení v Pardubicích, kde se stal svobodníkem, a poté byl poslán na pozice na východní frontu, kde byl zajat a po válce vysídlen do východního Německa. V roce 1944 jsem byl na několik měsíců poslán kopat ochranné zákopy k obci Svätý Jur na Slovensko, no a poté se šlo do Volkssturmu, z kterého mne převedli k výcvikové jednotce do Rokycan. Měl jsem se, stejně tak jako někteří mí spolužáci, stát německým vojákem. V Rokycanech však již nikdo neměl zájem nás připravovat na válku, a tak jsme byli posláni domů. Řekli nám, ať dorazíme znovu za měsíc.

Když se Rudá armáda blížila k Olomouci, rozhodla se matka, že raději odjedeme směrem na západ. Vzali jsme s sebou i tetu z Povlu a vydali se na jízdních kolech směrem k Mohelnici a dále. Na noc jsme zastavili v Koclířově, kde jsme přespali. Následující den nás u Svitav bohužel zastavila fronta, a tak jsme usoudili, že se vrátíme nazpět domů. Vše šlo hladce, až v obci Měník u Litovle nám cestu překazili příslušníci Revolučních gard, kteří nás prohledali a vzali nám peníze. Pozornosti neuniklo i mé kvalitní kolo, které mi bylo ihned vyměněno za staré. Jako zázrakem jsme nakonec dojeli zpět domů. Náš dům mezitím již navštívili „zlatokopové“, kteří nám z chlíva sebrali kozu. Za pár dnů jsme byli spolu s dalšími Němci ze Slavonína, dopraveni do sběrného tábora v Hodolanech. Podmínky tam byly hrozné, neboť se tam šířily různé nemoci. Jelikož měli Němci povinnost konat nucené práce, odváželi si odtamtud čeští sedláci mnoho osob na výpomoc do zemědělství. Matka v táboře narazila na jednu českou známou, která nás naštěstí z „lágru“ dostala ven. Do našeho domu se mezitím nastěhovali Češi. Celý Slavonín prošel velkou obměnou obyvatelstva. Domy po Němcích byly postupně zabírány novými osídlenci a začali se také objevovat Volyňští Češi. I prarodiče ze Slavonína museli opustit svoji domácnost a nějaký čas přechodně bydlet v chlévě na zahradě. Později byli spolu s ostatními vysídleni. S matkou jsme v tu dobu pobývali v pracovním táboře, máma pěstovala zeleninu a já byl zaměstnán na místním národním výboru. Ve společnosti vládla tehdy velmi protiněmecká atmosféra. Když jsem jel jednou autobusem do Olomouce, byl jsem z něj vyhozen, neboť jsem místo „u kříže“, řekl, aby řidič zastavil „u kříž“. Český jsem se začal učit až teprve po válce. Jelikož matka žádala o navrácení československého občanství, protože pocházela ze

smíšené rodiny, nebyli jsme zařazeni do odsunu. Kvůli německé národnosti jsem nebyl přijat ani na žádnou střední školu, a tak jsem se vyučil u jednoho cukráře. Tato profese mne však později neživila, neboť mi bylo přiděleno místo v zemědělství. Nová rodina, která zabrala náš dům, v něm dlouhou dobu nepobyla, proto jsme několikrát žádali o jeho navrácení, ovšem neúspěšně. Štěstí měla až moje žena, s kterou jsem se v té době seznámil. Po sňatku nám byl dům přidělen. Problémy nastaly také s československým občanstvím, nejprve nám ho nedali a pak v roce 1953 jsem ho nakonec musel přijmout, neboť bych se nemohl oženit. Ono to mělo i výhodu nebýt občanem státu, neboť jsem nemusel jít na vojnu. Můj otec se z Německa již nikdy domů nevrátil. Navštívili jsme ho poprvé až v 60. letech.

5.3 Vzpomínky publikované v časopise Olmützer Blätter

Řadu vzpomínek na Slavonín, tamní zvyky a život zemědělců zanechal v krajanském časopise Olmützer Blätter rodák Franz Langer. Níže jsou uvedeny ty nejzajímavější články, které dokreslují předválečný život v bývalé samostatné obci.

Procházka předválečným Slavonínem.¹⁸⁰

Tak, kdo jde dnes se mnou? Vydám se napříč Slavonínem, tak jak zůstal v mých vzpomínkách. Variuji vás, bude to dlouhá cesta, která bude mít pár kilometrů! Začneme na prostranství vedle obecné školy, kde se nacházela trafika. U ní se vždy scházeli na kus řeči „pantátové“, kteří si šli koupit cigarety nebo tabák do své dýmky. Do protější školy jsme všichni chodili. Někdo děle v případě, že nešel do měšťanky nebo na gymnázium do Olomouce. Málem bych zapomněl na absolventy hospodářské školy, kteří zde získali teoretické vědomosti potřebné ke správnému a úspěšnému vedení svých zemědělských usedlostí. Nejprve se vydáme do horní části vsi nazývané Oberort, kde stojí statky sedláků. Jdeme kolem školní zahrady, mineme Kiescherovo řeznictví, holičství pana Spurného a několik usedlostí, až dorazíme ke Steinerově hospodě. Tam si sedláci vždy po namáhavé polní práci dopřáli několik piv a zahráli si karty. Na dvoře nebo před hospodou se vždy v létě za doprovodu dechové hudby konaly různé veselice, hrály se kuželky, v kole štěstí se točilo o různé výhry atd. K tomu jsme my kluci vždy potřebovali nějakou korunu, a tak každý musel obejít rodiče, starší sourozence, babičky a tetičky, aby něco „vyfasoval“. V květnu se v sále nad hospodou pravidelně slavilo kácení máje. Král máje spolu s královnou zahajovali taneční zábavu, která vždy trvala do pozdních nočních hodin. „Turneři“ pak během roku na parketě pořádali masopustní maškarní bál, vánoční nadílku pro děti a různá

¹⁸⁰ LANGER, Franz: A Spaziergong rund um Schnoblin. Olmützer Blätter 1985, s. 57. Volně přeloženo.

divadelní představení. Tolik k hospodě. Když popojdeme o pár domů dále, ocitneme se těsně před kapličkou sv. Floriána, která byla roku 1921 zasvěcena vojákům padlým v 1. sv. válce. Nacházela se na ní také pamětní deska se jmény zemřelých hrdinů. Vždy na počátku května se před kaplí stavěla májka, jejíž kácení doprovázela celá řada ceremonií. Nyní sejdem stejnou cestou ke škole, otočíme se a podíváme se na usedlosti ležící na levé straně. Zhruba uprostřed (naproti zmíněné hospody) bydlel řezník Schwarz, který živnost převzal po svém otci, jenž byl dlouholetým slavonínským starostou. V penzi pak Schwarz senior trávil svůj volný čas nejraději tím, že zapráhl bryčku a vydal se do města na Horní náměstí do kavárny Rupprecht, kde hrával se známými karty. Kousek dále pak před usedlostí Franze Raaba stával pomník básníka J. W. Goetha. Nacházíme se znova u kaple, v místě, které se od nepaměti jmenuje Maiwinkel. Nyní se vypravíme doleva po cestě, která vede do kopce ve směru do Nedvězí. Mineme budovu pošty, bývalý obecní úřad, až narazíme na boží muka, u kterých jsme se vždy scházeli s ostatními kluky před velikonočním řehtáním, jež nahrazovalo zvuky zvonů. Pár desítek metrů dále se nachází odbočka do Hněvotína, u ní stávalo fotbalové hřiště. Přes pastvinu, na které se pásala mladá telata, dojdeme k humnům. U nich vede cesta lemovaná stodolami, která nás dovede přímo ke kostelu sv. Ondřeje. Stavba, postavená zčásti v gotickém slohu, je obehnán cihlovou zdí, u níž jsou vyobrazení křížové cesty. Poblíž se nachází místo odpočinku zemřelých. Při mé poslední návštěvě Slavonína byl hřbitov v troskách, náhrobky byly zčásti vytrhané a ohradní zeď zbouraná. Po prostoru se procházely slepice a hrabaly mezi zbylými hroby. Vrátime se raději ke kostelu a sejdem po pěšince dolů do ulice. Kopeček byl v zimě oblíbeným místem pro sáňkování a různé dětské hry, z čehož ovšem neměly radost postarší osoby, které si na cestě do kostela na uhlazeném sněhu mohly snadno zlomit nohu či ruku. Před námi vidíme po levé straně školu a vpravo trafiku, u které jsme dnešní procházku začínali. Půjdeme pořád dál na ulici Kyselovskou, která začíná u hostince pana Wolfa. V tomto pohostinství se rovněž nacházel sál, který byl využíván k různým kulturním akcím. Sdružení katolické mládeže v něm pořádalo divadelní představení a promítalo filmy. Další obecní organizace místo využívaly k pořádání zábav a plesů. Na dvoře se nacházela dokonce kuželková dráha a ve vnitřních prostorách byly k dispozici dva kulečníky. V hospodě vládl čilý ruch, vždyť také v dolní části obce Unterort žilo hodně rodin. Na pravé straně, kousek od pohostinství, pak vedla strmá cesta až k vojenskému fortu č. 11. Za války bylo v tomto místě postaveno 6 dřevěných baráků, které sloužily jako ubytovny pro německé dívky z Říše, které v létě přijely pomáhat místním sedlákům s prací na poli. Zde naše dnešní putování končí.

Slavnost kácení máje¹⁸¹

Ve vesnicích Kyselově, Nedvězí a Nemilanech, které spadaly pod patronát slavonínské fary, se každý květen odehrávala podobná oslava spjatá s kácením májky. K této příležitosti se zvolila komise, jež vybrala z plnoleté mládeže jednoho krále a královnu máje (Maikönig und Maikönigin). Zhruba 5 pomocníků se pak vydalo s povozem do 20 km vzdálených Hluboček, kde byly pokáceny dva stromy. Oba kmeny se musely ohoblovat a poté spolu s nazdobenou špicí uschovat u někoho ve stodole. Na řadu přišly pravidelné noční hlídky, aby někdo z přespolní mládeže májku neukradl a nepožadoval za výkupné sud piva. To by byla velká ostuda pro celou obec a náklady navíc. V noci z 30. dubna na 1. května pak byl strom vztyčen před místní kaplí, kde zůstal stát do poslední květnové neděle. Slavnost kácení máje byla jedno velké divadlo. Za doprovodu dechové muziky se na přeplněné návsi objevil lesník v doprovodu židovského obchodníka a snažil se strom vykoupit. Mezitím se objevili 4 dřevorubci, kteří se dřevěnými atrapami seker a pil snažili májku neúspěšně pokácet. V tu chvíli však přišly přestrojené ženy, svým zevnějškem připomínající spíše strašidla, a ve starých dětských kočárech dovezly mužům vydatnou svačinu. Po posilnění se již šlo na věc a netrvalo dlouho a májka se zřítily k zemi. Z davu se v tu chvíli vyřítily lupiči, kteří střelhitě ukradli ozdobenou špičku stromu. Jejich útěk však zmařila policejní hlídka, která zloděje lapila a předala k výslechu soudci. Po této hře se již seskupil průvod k projížďce obcí. V jeho čele jel král doprovázený slavnostní komisí v krásně ozdobených kočárech, za nimi šli další aktéři. Na samotném konci se vyjímal spřežení s královnou oblečenou do krásných bílých šatů. Celý zástup své putování zakončil v hospodě na návsi taneční zábavou, kterou svým tancem otevřel královský pár. Dle mých zpráv se tato slavnost spojená s představením začala objevovat ve 20. letech 20. století.

„Saatreiten“¹⁸²

Slavnost *Saatreiten*, která měla přinést sedlákům dobrou úrodu, se konala vždy na Velikonoční pondělí. Pokud pole nebyla ještě zelená a zůstával na nich sníh, odložila se celá záležitost o několik týdnů. Již týdny před samotnou akcí se museli připravit a rozhýbat koně, neboť byli celou zimu uzavřeni v maštalích a na vyjížděku se dostali jen výjimečně, když se zapřáhli za sáně. Koně se vlastně spíše používali k tažení těžkých vozů, zemědělských strojů, nebo k orání. Na dlouhé projížďky nebyli přirozeně zvyklí. Na Velikonoční pondělí se muselo

¹⁸¹LANGER, Franz: *Das Maibaumfest in Schnobolin*. Olmützer Blätter 1983, s. 36–37. Volně přeloženo.

¹⁸² LANGER, Franz: *Saatreiten*. Olmützer Blätter 1986, s. 21. Volně přeloženo.

brzy vstát, vyčistit oře, naleštit sedlo, načernit podkovy, načesat hřivu a až poté se mohlo vyrazit ke kapli na návsi, kde se shromáždili jezdci ze všech vesnic patřících ke slavonínské farnosti. Z tohoto místa se aktéři ve dvou řadách vypravili ke kostelu, kde jim byl kaplanem nebo knězem předán kříž. Poslední farář Josef Pestl si tento zvyk nikdy nenechal ujít a vždy se připojil k vyjížděci. Nejprve se vyrazilo na pole do Kyselova, pak k Nemilanům, odtamtud k Nedvězí a následně zpět do Slavonína. Duchovní během cesty žehnal lánům svěcenou vodou, aby se vydařila úroda a aby pole byla uchráněna od nepřízně počasí.

Slavonínská továrna na výrobu kvašeného zelí¹⁸³

Jak je známo, nacházela se ve Slavoníně velká zelárna, která sdružovala sedláky působící v Družstvě pro zhodnocení kyselého zelí a zeleniny. Jejím hlavním cílem bylo zpracování a prodej zelí, které se na polích tradičně pěstovalo. Na podzim bylo možno v ulicích často vidět povozy přeplněné až po okraje velkými hlávkami, které čekaly na zvážení. Muselo se vždy totiž zjistit, kdo kolik zelí do fabriky dopravil. Někteří fůry vozili rovnou na nádraží na Nové Ulici, odkud byly vlakem dopraveny do méně úrodných hornatých částí. Práce na polích byla náročná, samotné nakládání sklizených hlávek na povozy zabralo několik dní. V roce 1938 byla tak bohatá sklizeň, že se ředitel fabriky Steff zeptal mé mámy, jestli bych nechtěl přijít na výpomoc. Jelikož jsem zrovna vyšel z měšťanky a neměl zatím žádnou práci, byl jsem rád, že si mohu něco přivydělat. Hned dalšího dne se šlo do práce. Nasoukal jsem se do plechových holínek a spolu s dalšími kamarády vlezl po žebříku do asi 2,5 metru dlouhého sudu. Zelí se nejdříve muselo pomocí techniky zbavit tuhých jader a nastrouhat, poté bylo hozeno do sudu a osoleno. Naším úkolem pak bylo všechno důkladně pošlapat, až se na povrchu vytvořilo asi 30 cm šťávy. Následně byla celá směs přikryta dřevěným deklm a zatížena kamenem. Ke zpracování bylo připraveno tenkrát kolem 80 sudů! Jakmile se místnostmi začala šířit opojná vůně, šlo poznat, že zelí začíná kvasit a bude brzy hotové. Sudy se pak dopravily do Olomouce k prodejcům, do hotelů, a dokonce i vlakem do vzdálenějších míst.

Žně ve Slavoníně¹⁸⁴

V čase vrcholného léta, když vítr na polích začal tvořit zlatavé vlny ze zralých obilných klasů, nastalo období žní. Aby šla těžká práce alespoň o trochu lépe od ruky, musely se dobře přichystat a nabrousit kosy, kterými se celé lány musely ručně posíct. S prací se vždy začalo

¹⁸³ LANGER, Franz: *Die Schnoboliner Sauerkrautfabrik*. Olmützer Blätter 1983, s. 152. Volně přeloženo.

¹⁸⁴ LANGER, Franz: *Schneet (Getreideernte) einst und heutzutage*. Olmützer Blätter 1984, s. 120. Volně přeloženo.

brzy ráno a končilo teprve se západem slunce. Snídaně, oběd a svačiny se vždy podávaly přímo na poli, aby se zbytečně nemeškal čas ježděním domů. Hned na místě se z klasů tvořily svazky a snopy, které se musely dobře svázat, neboť se z nich tvořili panáci, kteří pak několik dní v řadách jako vojáci stáli na poli. Poskytovali také vytoužený stín při poledním odpočinku a svačině. Obilí nejdříve muselo řádně vyschnout. Mnohokrát se přihodilo, že kvůli dešti klasy zčernaly. Mouka pak byla tmavší a nedala se dobře prodat a byla použita spíše pro krmení dobytka. Každý sedlák dbal na to, aby panáci na polích vypadali úhledně, byla to pro něj taková vizitka. Část obilí se vymlátila v létě, něco se nechalo až na zimu, kdy bylo méně práce. Jako malý jsem se ještě učil mlátit klasy cepem. Nejdříve se však musela vyklidit stodola, pak se šlo teprve na věc. Při mlácení jsme museli chytout dobrý rytmus, k čemuž nám vždy pomohla říkanka „*Kocht Grappsupp, kocht Grappsupp*“. Opatrnost byla také na místě. V pozdějších letech již bylo běžné dělat vše pomocí techniky. Žně obvykle trvaly kolem 3 až 4 týdnů. Každý pak byl rád, že je úroda pod střechou a že je dostatek mouky a krmiva na další rok. Chléb jsme tenkrát ještě pekli doma. Samozřejmě se pokaždé ve Slavoníně konaly dožínky. Obyvatelé vesnic patřící k farnosti se sešli vždy před kaplí na návsi, odkud se průvod slavnostně vydal do kostela, aby se „Pánu“ poděkovalo za dobrou sklizeň.

Slavonínský tělocvičný spolek ve vzpomínkách Franze Tögela¹⁸⁵

Krátce po první světové válce byl ve Slavoníně založen *Landjugendbund*, který pečoval o znovuoobnovení vesnického života, vesnické tradice, lidové písně, tance, zkrátka o to, co bylo světovou válkou zničeno. Bylo hezké vidět, že se do spolku zapojili a společně pracovali mladiství z rozdílných rodinných poměrů. Jelikož se organizace zaměřovala také na tělesná cvičení, začaly se brzy objevovat hlasy volající po novém, ryze tělocvičném sdružení. Dlouhé vášnivé debaty nakonec vedly k tomu, že byl 28. září 1924 ustanoven *Turnverein* (Tělocvičný spolek) pro Kyselov a Slavonín. Netrvalo dlouho a spolek se stal velmi populárním. Brzy se ukázalo, že školní tělocvičnu k potřebám organizace nelze neustále využívat, proto se začalo myslet na stavbu soukromé budovy, k jejímuž zřízení byl vytvořen stavební fond. Od obce dostal *Turnverein* k dispozici krásný pozemek u cesty do Povlu, na kterém bylo vytvořeno hřiště a zároveň místo pro stavbu tělocvičny. Poněvadž se ve spolku nacházely osoby, které byly činné v německé dělnické straně (DNSAP), jež byla na konci 20. let zakázána, rozhodlo se vedení pro strach z případného zabavení finančních prostředků neuváženě použít asi 18 tisíc korun k oplocení celého areálu. V průběhu 30. let se problémy nezlepšily. Spolek střídal různé

¹⁸⁵ TÖGEL, Franz: *Der Schnoboliner Turnverein und der Turnhallenbau*. Olmützer Blätter 1958, číslo 12, s. 3–4. Volně přeloženo.

hospodské sály a několikrát se dokonce ocitl bez přístřeší. Ke stavbě bohužel chyběly finanční prostředky, které jsem se snažil všemožnými způsoby získat. Ze spolku *Landjugendbund*, jehož činnost byla pozastavena, jsme obdrželi 2000 korun, 1000 přispěla obec, 8000 kníže Liechtenstein a dalších několik tisíc dala k dispozici další sdružení. Místní sedláci nakoupili dohromady asi 30 000 cihel, dokonce i Češi z grygovského kamenolomu dali k dispozici lepší stavební materiál. Svých peněžních nároků se zřekl architekt, stejně tak jako brigádníci při budování. Ke slavnostnímu posvěcení a otevření tělocvičny došlo v září 1938. Zástupy lidí z celého okolí dorazily do Slavonína, aby se zúčastnily této akce, významné pro celý jazykový ostrov. *Turnverein* čítal v té době okolo 200 aktivních členů, což bylo nejvíce v jeho historii. Zanedlouho bohužel vypukla válka, která učinila spolku konec. Sál byl dán k dispozici státnímu aparátu, který ho využíval pro potřeby Hitlerovy mládeže a dalších uskupení. Když nyní s bolestí vzpomínáme na naši ztracenou vlast, padnou myšlenky i na náš milovaný tělocvičný spolek a na mnoho kamarádů, kteří museli svoje mladé životy obětovat v nesmyslné válce.

6 Povel

Těsně za olomouckými Smetanovými sady, v jižním směru, začíná katastrální území městské části Olomouc-Povel. Je paradoxní, že z bývalé samostatné vesnice zbyla do dnešních dní pouze ulice Teichmannova, která leží na území městské části Nové Sady. Povel se dnes skládá z těchto ulic: Bieblova, Bulharská, Finská, Heleny Malířové, Heyrovského, Holečkova, Ibsenova, Janského, Jeremiášova, Jihoslovanská, K Sídlišti, Kischova, Kapitána Jaroše, Lužická, Nedvědova, Nešporova, Schweitzerova, Sienkiewitzova, Tolstého a V Křovinách.¹⁸⁶ Doklady pravěkého osídlení této lokality jsou velmi skromné, neboť celé území bylo od pradávna ohrožováno řekou Moravou, která často opustila své koryto. Z tohoto důvodu byla oblast osídlena patrně až mezi lety 2500–2200 př. n. l., přičemž můžeme s jistotou doložit výskyt první osady až v pozdní době bronzové a starší době železné. Lokalitu trvale kolonizovali až Slované v 7. století n. l. Na hranicích katastru Nových Sadů a Povlu, byly nalezeny důkazy svědčící o výskytu opevněného hradiště s místním vůdcem v čele, jež zaniklo pravděpodobně v průběhu 9. století.¹⁸⁷

První zmínka o vesnici pochází z roku 1250, kdy Povel patřil klášteru na Velehradě. Ke konci 13. století pak osada přechází do majetku olomoucké kapituly. Obyvatelé museli v těchto dobách pravidelně vykonávat roboty na místním dvoře. Na konci 15. století se v pramenech poprvé objevuje Český a Německý Povel. Ten Český se rozprostíral na území dnešních ulic Polské, Schweitzerovy a Holečkovy. Ve vsi žilo celkem 30 zahradníků, kteří se primárně zabývali zemědělstvím na velmi úrodné půdě. Zdroj obživy také zajišťovalo rybaření na říčce Povelce. K roku 1620 žilo v Českém Povlu 24 zahradníků, 8 větších zahradníků a 6 půllánků. V prostoru mezi městským opevněním a Českým Povlem byl situován Německý Povel, jenž byl obýván převážně řemeslníky, zemědělci a také rybáři. Jak vyplývá z listin, byla osada řízena olomouckou městskou radou. Na počátku 17. století bylo tato aglomerace největším olomouckým předměstím. O pár desítek let později byla značně poničena švédskou okupací a pak následně znovu vystavěna. V roce 1725 bychom v ní našli 102 domů.¹⁸⁸ V roce 1742 postihla značnou část olomouckých předměstí pohroma. Olomouc byla prohlášena pevnostním městem a skoro veškeré objekty před městským opevněním v okruhu přibližně jednoho kilometru musely být srovnány se zemí. Demolici neunikl Český ani Německý Povel. Obec byla znovu obnovena mezi lety 1759–1770 asi 1 km od městské fortifikace. Její jádro tvořila

¹⁸⁶ SCHULZ, Jindřich: *Nové Sady a Povel. Dějiny a přítomnost městských částí*. Olomouc 2012. S. 9.

¹⁸⁷ Tamtéž s. 11.

¹⁸⁸ Tamtéž s. 19–20.

dnešní ulice Teichmannova, na jejímž konci vyrostla roku 1773 kaple Neposkvrněného početí Panny Marie, obklopená několika dalšími domy. Ke konci 18. století stálo na Povlu již 54 domů, v kterých žilo 292 obyvatel.¹⁸⁹ Počet usedlých se i v dalších desetiletích rozšiřoval a o 50 let později dosáhl počtu 512. Místní si svou obživu zajišťovali především pěstováním a následným prodejem kvalitní zeleniny, kterou vyváželi do celého okolí. Na bohoslužby docházeli vesničané do nedalekých Nových Sadů ke kostelu sv. Filipa a Jakuba, který byl centrem nejen farním, ale i vzdělávacím. Samostatná německá obecná škola byla v Povlu zřízena až v roce 1899 a zanedlouho trojtřídku navštěvovalo skoro 150 žáků. Česká menšina z Nových Sadů a Povlu si roku 1912 po mnohých problémech nakonec prosadila svoji vlastní obecnou školu.¹⁹⁰ Ke konci 19. století na Povlu fungovalo několik veřejných německých sdružení. Roku 1876 byl založen *Feuerwehr* (hasičský sbor), roku 1897 *Bund der deutschen Nordmährens* (Svaz Němců severní Moravy) a roku 1913 *Turnverein* (tělovýchovná jednota). Na počátku nového století začalo pozvolna přibývat nových domů ve směru do města, které byly z části stavěny také Čechy. Němci si však svou převahu podrželi i nadále. V dobách první světové války rozhodlo obecní zastupitelstvo, které bylo pevně oddané císaři, že bude obec pojmenována po významném rakouském generálovi von Hötzen Dorf. Jak je zřejmé, po vzniku republiky se původní jméno vrátilo. S novou republikou dorazily změny i na Povel. Dosavadní německé zastupitelstvo bylo nahrazeno správní komisí, která se skládala z 8 českých a 4 německých zástupců. Nové obecní zastupitelstvo již nikdy zvoleno nebylo, neboť se Povel stal roku 1919 součástí Velké Olomouce. V této době pokračovala hojně nová výstavba směrem ke Smetanovým sadům a do roku 1939 přibýlo asi 150 nových domů. Za podpory města vznikla také nová česká obecná škola v dnešní Holečkově ulici. Měšťanka byla přestěhována do bývalé české školy na Nových Sadech. Česká populace, opírající se o *Národní jednotu*, nezadržitelně sílila a v roce 1935 se skoro vyrovnala té německé. Část české mládeže byla v této době zapojena do skautského oddílu, pro který byla dokonce vystavěna klubovna, jež však nepřežila útoky radikálních Němců v roce 1938 a lehla popelem.¹⁹¹ S příchodem okupace nastalo pro českou menšinu období naplněné strachem a obavami. Mnoho českých obyvatel bylo zatčeno a uvězněno. Ubylo také žáků v české škole. Němečtí muži, kteří podléhali branné povinnosti, se na Povel již nikdy nevrátili. Kolik jich na frontách padlo, se dnes již nedozvíme. Po prohrané válce a s rozhodnutím vítězných mocností, musela většina původních německých obyvatel

¹⁸⁹ SCHULZ, Jindřich: *Nové Sady a Povel. Dějiny a přítomnost městských částí*. Olomouc 2012. S. 26–29.

¹⁹⁰ Tamtéž s. 33–34.

¹⁹¹ TICHÁK, Milan: *Vzpomínky na starou Olomouc a její předměstí*. Olomouc 2018. S. 185–186.

svoji vlast nadobro opustit. Zůstalo jen několik národnostně smíšených rodin.¹⁹² Výhodná lokalita zapříčinila, že německé usedlosti byly rychle zabrány novými českými osídlenci. Starý Povel zmizel z map se vznikem panelových sídlišť v 70. a 80. letech minulého století. Za původní domy, které byly obyvatelům vyvlastněny, dostali majitelé byty v panelových domech.

Nejvýznamnější památkou na Povlu, která unikla demolici a zůstala stát na svém původním místě obklopena panelovými domy, je barokní kaple Neposkvrněného početí Panny Marie. Do poloviny 18. století spadal Povel pod farnost u Sv. Mořice v Olomouci. Z důvodu velké vzdálenosti si obyvatelé prosadili vystavění svého božního chrámu v centru nově vybudované obce. Práce byly dokončeny v roce 1773 za přispění místních řemeslníků. Mše se pak konaly 10krát do roka. Od roku 1860 spadá kaple pod farnost na Nových Sadech. V 80. letech 20. století byly v okolí stavby umístěny barokní sochy pocházející z různých částí Olomouce.¹⁹³

6.1 Demografický vývoj obyvatelstva

rok	počet obyvatel	česká národnost	německá národnost	jiné
1869	467	-	-	-
1880	636	49	586	1
1900	733	50	683	-
1910	1251	131	1106	14

Zdroj: BARTOŠ, Josef a kol.: *Historický místopis Moravy a Slezska*. Ostrava 1972. S. 60.

¹⁹² SCHULZ, Jindřich: *Nové Sady a Povel. Dějiny a přítomnost městských částí*. Olomouc 2012. S. 36–37.

¹⁹³ HORÁK, Josef: *Kostel sv. Filipa a Jakuba v Olomouci-Nových Sadech a kaple Neposkvrněného početí Panny Marie v Olomouci-Povelu*. Olomouc 2016. S. 31–36.

6.2 Vzpomínky povelských pamětníků

6.2.1 Johann S.¹⁹⁴

V jednom z nejstarších domů na Povlu, který v 80. letech unikl demolici a nebyl zasažen velkou povodní v roce 1997, žije od svého narození v roce 1931 pan Johann S. V paměti si uchoval vzpomínky na svou rodnou vesnici a na tamní život.

Rodina a dětství

Moje matka Rozálie Hentschel, se narodila roku 1894 zde na Povlu, byla německé národnosti po otci Josefovi Hentschel. Její matka Rozálie Urbášková, pocházela z Úsova a přišla na Povel do služby k sedlákovi, kde se seznámila s Josefem. Ten již neměl otce a matka byla razantně proti, aby si Josef vzal Češku. Za to ho matka vydělala. Josef s Rozálií tu pak žili společně, vlastnili provaznictví a povoznictví. Celkem měli 8 dětí, z toho 4 zemřely. V roce 1905 se při zimní nehodě s povozem Josef zranil a následně zemřel. Rozálie ovdověla a byla nucena dům prodat. Moje matka šla pak do služby do Vídně. Ačkoliv byla babička Rozálie původem Češka, sňatkem s dědou se zcela poněmčila.

Můj otec se jmenoval Josef S., na svět přišel roku 1891 na Novém Světě, což byla také německá osada spadající pod farnost v Holici. Táta se vyučil u otce klempířem. Rodina bydlela v domě č. 8 a byla německé národnosti. Otec spolu se svými dvěma sourozenci brzy přišel o otce, a tak se matka – původem Češka z Velké Bystrice – provdala za zámečnicka Johanna Kühnela z Olomouce.

Rodiče se seznámili na Povlu a roku 1922 se v kostele na Nových Sadech vzali. Celkem měli 2 děti, mne a moji sestru, která se narodila roku 1923. Kolem roku 1924 se přestěhovali na Povel do podnájmu k panu Zdráhalovi, shodou náhod do domu, kde žil dědeček Josef Hentschel. Máma s babičkou na přilehlých polích a zahradách pěstovaly zeleninu a otec se dále živil jako klempíř.

Já se narodil v roce 1931. Kvůli tomu, že jsme bydleli u českého domácího, jsme se přihlásili k české národnosti. Do roku 1940 jsem chodil do české školy na novém Povlu. Moji mateřskou řečí však byla němčina, stejně tak tomu bylo u rodičů. Naši rodinu bych přiřadil do střední společenské vrstvy. Dařilo se nám docela dobře, měli jsme prase, kozy, slepice. Matka

¹⁹⁴ Zpracována dle rozhovorů z 3. a 10. října 2018. Viz fotopříloha od strany 120.

prodávala vypěstovanou zeleninu překupníkům, kteří ji pak dále převáželi do bývalých Sudet, také ji prodávala na trzích na Dolním náměstí. Naše rodina byla věřící a každou neděli jsme pravidelně docházeli do kostela na Nových Sadech, v kterém jsem byl několik let ministrantem. Po večerech jsme poslouchali rádio, převážně pak rozhlas z Vídně. Starý Povel byl v těch dobách převážně německý. Situace se však začala měnit na novém Povlu, který byl již česko-německý. Tato část začala růst po roce 1900 směrem k městu a stálo v ní plno hezkých vilek a činžovních domků. Starý Povel se rozkládal kolem barokní kapličky, k jejíž výstavbě přispěl v 18. století i můj prapředeek Hentschel. V domcích bydleli především menší zemědělci a domkaři, kteří pěstovali zeleninu, ovoce. Takový Slavonín nebo Nedvězí byly v porovnání s Povlem ryze selské vesnice s velkými hospodářskými usedlostmi. V Povlu bychom před válkou našli 2 hospody, stolaře, ševce, několik malých obchůdků se smíšeným zbožím. Jezdil tu také městský autobus, který jezdil ve směru na Horní náměstí.

Vznik protektorátu a válečná doba

15. březen 1939, den okupace, si pamatuji velmi dobře. S otcem jsem se šel podívat do Olomouce na hořící synagogu. Všude stáli hasiči, kteří nesměli hasit. Viděli jsme, že však stihli něco z vnitřku vynést. Že by na Povel dorazila německá armáda, si nepamatuji. V pozdějších měsících jsem nepostřehl, že je válka. Počáteční nadšení mnoha Němců z války bylo vystřídáno vystřízlivěním. Mnohé rodiny přišly o své syny, kteří padli na dalekých bojištích. O politiku se u nás doma nikdo nezajímal. Jako německý kluk jsem však měl později povinnost chodit do Hitlerovy mládeže. Byl jsem zařazen do skupiny tzv. „Pimf“ (hoši ve věku od 10–14 let). Věnovali jsme se hlavně tělocviku, zpěvu, sledoval se vývoj na frontách. Celkem nás bylo asi 15 kluků. Za války musela být zatemňována okna, musely se odvádět povinné dodávky a mámě bylo přikázáno, jaké plodiny má na poli pěstovat. Na nátlak místního nacistického předáka jsme byli přinuceni přihlásit se k německé národnosti. Opustil jsem tak českou obecnou školu a pokračoval na německé, která se nacházela zde na starém Povlu. Tam jsem ukončil 8letou školní docházku.

Konec války a následná doba

Rudá armáda dorazila na Povel dopoledne 9. května. V první linii se objevili nejprve Mongolové, kteří vypadali jako Tataři, potom přišli ostatní s motorizovanou jednotkou. Chovali se k nám dobře, nic zlého neprováděli. Žádné boje tu ve vesnici neprobíhaly. Všem Němcům byl v následujících měsících zestátněn majetek. Do dvou měsíců byly všechny domy obsazeny novými osídlenci, zbylé osoby německé národnosti žily přechodně na výmincích nebo různých

komorách společně s novými obyvateli. Asi polovina nových osadníků však nově nabyté usedlosti brzo opustila a odstěhovala se jinam. Tito lidé neměli zkušenosti vedením hospodářství.

Nastala pro nás také povinnost konat nucené práce. V polovině května 1945 byli všichni muži od 14 let odvedeni do sběrného tábora v Hodolanech, který dříve sloužil Říšské pracovní službě. Museli jsme odtamtud chodit uklízet zákopy a škody zaviněné válkou. Podmínky v táboře byly příšerné. Leželi jsme na dřevěné podlaze a k dispozici neměli ani deku. Byla náhoda, že se vedle mne vyskytl kněz z Nových Sadů, kterého jsem osobně znal. K jídlu jsme ráno dostali vodovou polévku. V lágru se mučilo, znásilňovalo a popravovalo. Byl jsem očitým svědkem, jak se jeden německý voják vzepřel rozkazu. Za neuposlechnutí byl pro výstrahu ostatním oběšen na tzv. „Appelplatz“, na shromaždišti, kde byl všem na očích. Stráž vykonávaly ozbrojené jednotky národních gard. Byli to kluci ve věku od 16 do zhruba 25 let, kteří bděli nad pořádkem. V polovině měsíce října roku 1945 se matce konečně povedlo mne z tábora „vyreklamovat“. Zachránilo mne to, že jsme se před válkou hlásili k české národnosti. Československé občanství nám bylo znovu přisouzeno v červnu 1946. Kvůli tomu, že jsem byl vlastně prakticky Němec, jsem měl problém najít uplatnění. Nakonec se mi podařilo pracovat u jednoho zámečníka, u kterého jsem se vyučil.

Starý Povel prakticky zanikl v 80. letech minulého století, kdy musela většina původní zástavby ustoupit budování nového sídliště. Naše ulice měla být zbourána v roce 1989, naštěstí přišla revoluce a plány byly pozastaveny. Lidé se demolicím a vyvlastňování bránili, nebylo jim to však moc platné. Zbylá část Povlu vzala za své při povodni v roce 1997. Původní domy stavěné z nepálených cihel nemohly katastrofu přežít. Z původního Povlu tak zůstalo zachováno do dnešních dnů přibližně 10 domů.

6.3 Vzpomínky publikované v časopise *Olmützer Blätter*

Procházka na starý Povel na přelomu 19. a 20. století ve vzpomínkách Johannese Honse¹⁹⁵

Z Horního náměstí projdeme ulicí Terezkou, mineme kavárnu *Corso*, Terezkou bránu, synagogu a dorazíme k parku. U hlavní aleje můžeme z obou stran obdivovat překrásné záhonky plné barevných květin. Zamíříme k botanické zahradě a přejdeme lokální železniční trať vedoucí z Olomouce do Čelechovic. To se již ocitneme na ulici Polské, dříve nazývané *Kaiserstraße* (Císařská ulice), která je lemovaná topolovou alejí. Jedná se o dřívější spojnici mezi Vídní a Brnem, která dále vedla do Krakova a Lvova. Cesta je ve špatném stavu a na každém kroku narazíme na nějaký výmol. Za suchých dnů se přeměňuje v prašnou a při dešti v blátivou vozovku. Nacházíme se nyní ve čtvrti, která nese název *Neu-Powel* (Nový Povel). Po roce 1918 se zde usadilo velké množství českých obyvatel. Pokračujeme-li dále, uvidíme obrovská pole osázená saláty, zelím, kedlubnami, rajčaty atd. V letních měsících se musí voda k zalévání dovážet v dřevěných sudech. Všechno úsilí spojené s výsevem, okopáváním a hnojením může přijít vniveč, když zeleninu napadne bělásek. To se pak mladí i staří musí vypravit do lánů sbírat housenky. Na naši procházce do Povlu pokračujeme dále až ke čtyřem vrbám stojícím naproti sebe vedle cesty. Připomínají rameno říčky Povelky, která teče ve směru od *Mittergasse* do rybníka *Angerle* a dále pak v mnoha zákrutech u novosadského mlýna *Kupfermühle* pokračuje přímo do řeky Moravy. Po stranách potoka roste plno druhů různorodých rostlin a květin. Na pravé straně přímo před Povlem narazíme na barokní sochu sv. Šebestiána, která připomíná hroby obyvatel zemřelých při morové epidemii v roce 1715. Poblíž vede krásná polní cesta do *Greinergasse* (Zelené ulice). Starý Povel je tvořen pouze přízemními domky, jejichž majitelé obdělávají dlouhá, úrodná zeleninová pole. Jejich zavlažování je zajištěno dlouhými dřevěnými a plechovými trubkami, které vedou z obecní studny do jednotlivých kádí. Ve vesnici naši pozornost upoutá krásná, prostorná a moderní budova *Kaiser Franz Josef Jubiläumsvolksschule* (Jubilejní obecné školy císaře Františka Josefa). O pár kroku dále leží hostinec *panda Arndta*, v jehož dověře se nachází taneční sál určený k zábavám a různým přednáškám. Ačkoliv spadá Povel pod farnost Nové Sady, stojí na horním konci ulice krásná barokní kaple, před jejíž vchodem se nalézá kamenný kříž. Z druhé strany je pak umístěna socha Mojžíše, který v ruce drží knihu s deseti přikázáními. Zde naše putování končí.

¹⁹⁵ HONS, Johannes: *Ein Spaziergang nach Alt-Powel um die Jahrhundertwende*. *Olmützer Blätter* 1956, číslo 6, s. 4–5. Volně přeloženo.

7 Nová Ulice

Poslední zastávkou v putování po německém jazykovém ostrově je bývalé samostatné město Nová Ulice.

Dějiny obce jsou od nepaměti spjaty s historickým vývojem města Olomouce, které několikrát citelně zasáhlo do života místních. Ve 14. století vzniklo za západními hradbami Olomouce několik osad, které byly osídleny především zemědělci a řemeslníky mluvícími německy. Celá aglomerace, která je v pramenech také označována jako Střední předměstí (Mittervorstadt), spadala pod přímou správu Olomouce. Jí museli obyvatelé také odvádět poplatky. V 15. století je na tomto území zmiňován útulek pro nemocné, kaple sv. Ducha, hřbitov a několik dalších kaplí a drobných sakrálních památek.¹⁹⁶ Olomoucká předměstí měla tu nevýhodu, že se nejednou stala obětí nepřátelských armád směřujících do moravské metropole. A tak byly skoro všechny objekty poškozeny za švédské i pruské okupace v 17. a 18. století. Osud všech předměstí byl zpečetěn rozhodnutím Marie Terezie, vytvořit z Olomouce moderní pevnost, bránící postupu nevídaných vojsk. Rozhodnutí mělo do roku 1758 za následek zboření celkem 350 budov. Úsek vzdálený asi 800 metrů od hradeb musel zůstat z bezpečnostních důvodů prázdný.¹⁹⁷ Proto se část obyvatel začala usazovat přibližně 1 km od bastionů po obou stranách císařské cesty směřující do Brna. Vznikla tak Nová Ulice. Kvůli poměrně velké pěší vzdálenosti od centra byla v roce 1768 zřízena jednotřídní škola. Na počátku 19. století byla pro vzdělávací účely postavena samostatná budova, která byla v roce 1881 nahrazena školní budovou, která je dnes využívána pro účely umělecké školy. Klidný vesnický život narušila v roce 1805 návštěva císaře Františka I. a ruského cara Alexandra v místním hostinci, v kterém spolu projednávali válečné plány proti Napoleonovi.¹⁹⁸

Mezi lety 1839–1851 vyrostlo v rámci modernizace olomoucké pevnosti na katastru obce několik vojenských pevnůstek. Přítomnost vojáků měla vliv i na dění v obci, a to především v místních hostincích, které se staly oblíbeným místem pro trávení volného času.¹⁹⁹ Velkým zlomem byl rok 1850, kdy se vesnice osamostatnila od města a spolu se Zelenou ulicí vytvořila samosprávnou obec *Neu und Greinergasse*, zkráceně nazývanou *Neugasse* (Nová Ulice).²⁰⁰ Až do roku 1918 stáli v čele obce starostové německé národnosti: Franz Tichý, Anselm Nawratil,

¹⁹⁶ TICHÁK, Milan: Vzpomínky na starou Olomouc a její předměstí. Olomouc 2018. S. 166–167.

¹⁹⁷ Tamtéž s. 168.

¹⁹⁸ Tamtéž s. 169.

¹⁹⁹ SÝKOROVÁ, Silvie: *Česká menšina v německé obci na příkladu Nové Ulice u Olomouce na konci 19. a počátku 20. století*. Olomouc 2015. Rigorózní práce obhájená na Katedře historie FF UP. S. 18.

²⁰⁰ Tamtéž s. 17.

Anton Wrtal, Rudolf Dvoržak a Oswald Noczil. Jejich česká příjmení svědčí o jejich „ryze německém“ původu.²⁰¹ Oproti Olomouci se po roce 1892 dokonce 2 Češi dostali do obecního zastupitelstva, z nichž se Jan Frodl stal radním.²⁰² Poslední německý starosta Noczil proslul zejména svým nacionalismem a negativním zaměřením vůči české komunitě. Po jeho zvolení v roce 1900 ujistil přítomné, že bude bránit a podporovat německý charakter obce, který na přelomu století začal díky české komunitě v Úřední čtvrti slábnout.²⁰³

Vzpomínkou na bývalou vesnici je do dnešních dob připomíná barokní kostelík Panny Marie Pomocné vybudovaný v 70. letech 18. století, který je dnes ze všech stran obklopen panelovými domy. Ke stavbě náležela i fara, která se roku 1843 stala nezávislou na kostelu sv. Mořice v Olomouci. Dnešní hřbitov, ležící poblíž ulice Okružní, byl otevřen roku 1901.²⁰⁴ Dodnes na něm můžeme nalézt celou řadu opuštěných hrobů, které patřily bývalým německým obyvatelům Nové Ulice. Po tzv. sametové revoluci v roce 1989, byla na pohřebišťe umístěna česko-německá pamětní deska připomínající české a německé oběti 2. světové války.

Rozvoji obce směrem k městu bránila nadále skutečnost, že Olomouc byla funkční pevností, v jejíž blízkosti se mohly stavět domy jen s podmínkou, že budou během případného nařízení bez náhrady zbořeny. Tato situace se změnila až v roce 1886 s povolením zrušit pevnost. Z volných pozemků na katastru Nové Ulice se stala náhle lukrativní a vyhledávaná oblast pro stavbu různých podniků, obytných domů a luxusních vil. V 90. letech 19. století na volných parcelách vyrostla moderní Úřední čtvrť, jež byla z velké části obývána úředníky, obchodníky a dobře situovanými vojáky. Většina obyvatelstva se hlásila k české obcovací řeči, vyskytovala se tu však i řada německých továrníků a podnikatelů.²⁰⁵ Přepychová čtvrť se podstatně lišila od původní části Nové Ulice, která byla obývána převážně chudším obyvatelstvem pracujícím v námezdním poměru. Co si o ní mysleli Češi ve 20. letech 20. století, se dozvídáme v článku z deníku Pozor:

„Vlastní město Nová Ulice je nevzhledná, nečistá ves, roztažená při císařské silnici a přes půl hodiny cesty od Olomouce vzdálená. Ale na jejím katastru u nádraží lokální dráhy Olomouc-město hlavně českým přičiněním a z českých peněz vyrostla moderní vilová část, nazvaná Úřední čtvrtí, jež má většinu českého obyvatelstva, dodává Nové Ulici nejen lesku, ale

²⁰¹ SÝKOROVÁ, Silvie: *Česká menšina v německé obci na příkladu Nové Ulice u Olomouce na konci 19. a počátku 20. století*. Olomouc 2015. Rigorózní práce obhájená na Katedře historie FF UP. S. 36-37.

²⁰² V roce 1864 bylo voleno celkem 18 zastupitelů, v roce 1895 24 a od roku 1910 celkem 30. Tamtéž s. 29.

²⁰³ SÝKOROVÁ, Silvie: *Česká menšina v německé obci na příkladu Nové Ulice u Olomouce na konci 19. a počátku 20. století*. Olomouc 2015. Rigorózní práce obhájená na Katedře historie FF UP. S. 37.

²⁰⁴ Tamtéž s. 37.

²⁰⁵ Tamtéž s. 23–24.

také většinu obecních příjmů a bez ní by byla táž dále mizernou vsí s několika nabubřelými německými zelináři. “²⁰⁶

Nová Ulice se na přelomu století skládala ze staré Nové Ulice, ze Zelené Ulice a moderní Úřední čtvrti, kterou od roku 1882 vedla železniční trať z Olomouce do Čelechovic. V roce 1899 přibyla i tramvajová linka spojující centrum města s novou Zemskou nemocnicí. Roku 1893 byla Nová Ulice povýšena na městys a o 9 let později dokonce na město.²⁰⁷ Rychlý růst obyvatelstva v Úřední čtvrti si roku 1904 vyžádal stavbu nové obecné německé školy navržené vídeňskými architekty. Budovu dodnes najdeme na ulici Mozartově. Češi si ve stejné době díky Matici školské prosadili svůj soukromý vzdělávací ústav v ulici Na Vozovce.²⁰⁸

Úřední čtvrť se v novém století stala sídlem mnohých českých a německých firem. Jednou z největších byla německá sladovna Eduarda Hamburgera, která zaměstnávala velké množství místních. Dále se tu nacházela tkalcovna Franze Tichého, který provozoval i německý hostinec *Zur Krone* v původní části Nové Ulice. Bratr starosty Noczila vedl ve stejné lokalitě hostinec *Zum schwarzen Bären*.²⁰⁹ Sídlil tu také stavitel Franz Langer, který se mohl těšit z četných obecních zakázek. Z českých řad na Nové Ulici působil architekt Karel Starý, výrobce povozů a kočárů Ignác Žárský, stavitel Jan Valihrač a mnoho dalších obchodníků a řemeslníků.²¹⁰

Ve 2. polovině 19. století se společnost postupně modernizuje a lidé začínají přemýšlet o trávení volného času. Rozvíjí se tak bohatý spolkový život, který sdružuje obyvatele podobných zájmů a preferencí. V roce 1886 je na Nové Ulici založen *Bund der deutschen Nordmährens* (Svaz Němců severní Moravy), roku 1880 *Deutscher Schulverein* (německý školský spolek), dále tu působil *Freiwillige Turner-Feuerwehr in Neu- und Greinergasse* (spolek dobrovolných hasičů), *Gesangverein der Neu- und Greinergasse* (pěvecký spolek) atd. Češi se scházeli v *Národní jednotě*, která působila zejména v národnostně smíšených obcích a podporovala českou kulturu, školství a hospodářství. Mnoho žen bylo aktivních v *Dámském dobročinném spolku Josefiny Černochové*, který podporoval české žáky z hůře situovaných rodin.²¹¹

Vznik Československého státu nepřijala většina místních Němců s nadšením. Ještě v říjnu 1918 psal starosta Noczil německé Národní radě do Vídně, že místní německá komunita

²⁰⁶ SÝKOROVÁ, Silvie: *Česká menšina v německé obci na příkladu Nové Ulice u Olomouce na konci 19. a počátku 20. století*. Olomouc 2015. Rigorózní práce obhájená na Katedře historie FF UP. S. 25.

²⁰⁷ Tamtéž s. 19–20.

²⁰⁸ TICHÁK, Milan: *Vzpomínky na starou Olomouc a její předměstí*. Olomouc 2018 s. 172.

²⁰⁹ SÝKOROVÁ, Silvie: *Česká menšina v německé obci na příkladu Nové Ulice u Olomouce na konci 19. a počátku 20. století*. Olomouc 2015. Rigorózní práce obhájená na Katedře historie FF UP. S. 59–60.

²¹⁰ Tamtéž s. 70–74.

²¹¹ Tamtéž s. 95–109.

podporuje připojení německých oblastí českého státu včetně Nové Ulice a okolí do německého Rakouska. Svých postů se po říjnovém převratu městské zastupitelstvo v čele s Noczilem vzdávalo velmi nerado. Do čela nové správní komise byl zvolen Augustin Fritz, předseda místní organizace Národní jednoty. Vedení obce se tak poprvé ujala osoba české národnosti. O zániku samostatného města rozhodla v létě 1919 správní komise složená z 16 Čechů a 8 Němců, která se jednomyslně vyslovila k připojení Nové Ulice k tzv. Velké Olomouci.²¹²

Národnostní problémy

Na přelomu 19. a 20. století se na Nové Ulici objevily první spory kvůli jednacím jazyku místního obecního úřadu. Jak bylo zmíněno, česká komunita nadále sílila a při sčítání obyvatelstva v roce 1900 dosáhla více než 20 % potřebných k tomu, aby byly obecní záležitosti dle zákona vyřizovány i v českém jazyce. Obecní zastupitelstvo však tuto skutečnost ignorovalo a dál s Čechy komunikovalo v němčině, protože se Češi začali obracet na okresní hejtmanství, které zastupitelstvu nařídilo, aby respektovalo vydané zákony ohledně jednacích řečí.²¹³ Češi se však svých práv museli domáhat i nadále a spory pokračovaly také v dalších letech. Definitivně byly vyřešeny až se vznikem Československa, kdy byla čeština ustanovena jako hlavní úřední jazyk.

Národnostní problémy zasáhly také obecní pokladnu, která se po roce 1900 topila v dlužích. V roce 1910 byl za sumu 210 050 korun ve dražbě zakoupen oblíbený český hostinec *U města Prahy*, který byl následně přeměněn na obecní dům s názvem *Stadthof*. Upřednostňováni byli také němečtí řemeslníci a stavebníci, kterým zastupitelstvo přidělovalo obecní zakázky.²¹⁴ Velké problémy nastaly českému staviteli Aloisi Kožušníčkovi, který si od českého podnikatele Jana Cingroše odkoupil na Nové Ulici pozemek s dílnami. O stavbu měl zájem i německý stavitel Franz Langer, který se s prohrou nechtěl smířit, a tak začal všemožnými způsoby Kožušníčkovi bránit v užívání, s vidinou zlikvidovat jeho podnik. Městské zastupitelstvo se nečekaně přiklonilo na Langerovu stranu a jeho snahy aktivně podporovalo tím, že ke stavbě neustále posílalo různé komise. Po 15 měsících byla nakonec celá záležitost vyřízena ve prospěch českého majitele, který byl však poškozen značnou ztrátou.²¹⁵

²¹² SÝKOROVÁ, Silvie: *Česká menšina v německé obci na příkladu Nové Ulice u Olomouce na konci 19. a počátku 20. století*. Olomouc 2015. Rigorózní práce obhájená na Katedře historie FF UP. S. 152.

²¹³ Tamtéž s. 45.

²¹⁴ Tamtéž s. 53.

²¹⁵ Tamtéž s. 63.

Vraťme se na skok k významu českého hostince *U města Prahy*, který se nacházel na křižovatce dnešní ulice Litovelské a Svornosti. Restaurace otevřená roku 1889 se díky své výhodné poloze stala brzy národním centrem Čechů z Olomouce a Nové Ulice. Pořádaly se zde divadelní představení, hudební koncerty a různé schůze. Obecní rada nebyla z českého podniku přirozeně nadšena, a tak se mu spolu s většinou Němců vyhýbala. I přes svou dobrou pověst se hostinec kvůli finančním potížím dostal roku 1910 do veřejné dražby. Vedení Nové Ulice podnik nakonec přeplatilo, jen aby se dostal do německých rukou. Po rekonstrukci se lokál přejmenovaný na *Stadthof* sloužil německým spolkům a organizacím. Češi své útočiště přesunuli do výčepu *U Zlaté koule*.²¹⁶

Zřízení české školy

Na konci 19. století se žákům z českých rodin nabízely dvě možnosti, kde absolvovat povinnou školní docházku. V prvním případě byla k dispozici německá škola, nacházející se zprvu ještě u kostela anebo pak česká škola ležící poměrně daleko v Olomouci. S novou výstavbou v Úřední čtvrti se přirozeně zvyšoval i počet českých žáků, a tak se otázka české školy stala velmi aktuální. Situaci zhoršilo ještě rozhodnutí olomouckého městské rady, nepřijímat kvůli naplněné kapacitě české žáky z okolních obcí do státní české školy v Olomouci.²¹⁷ Z iniciativy *Národní jednoty a České matice školské* bylo roku 1902 rozhodnuto, že bude postavena soukromá česká dvoutřídní škola v Úřední čtvrti. Protože s podporou obecního výboru zastánci počítat nemohli, nezbylo nic jiného, než prostředky ke stavbě budovy získat prostřednictvím darů a sbírek. Na podzim 1903 byla škola dočasně umístěna v Ústavu hraběte Pöttinga pro výchovu dívek, který prostory poskytl bezúplatně. O rok později byla již slavnostně otevřena nová školní budova v dnešní ulici Na Vozovce. V roce 1906 byla škola i přes německý odpor zestátněna, což pro obec znamenalo hrazení nákladů na chod tohoto zařízení a především zajištění nové budovy. Škola nadále zůstala ve vlastnictví *Národní jednoty*, která na bedrech nesla nadále půjčku spojenou s výstavbou.²¹⁸ Česká škola se již zrušit nemohla, proto obec navrhla, aby se k výuce využila prázdná německá škola poblíž kostela.²¹⁹ Reakce rodičů na sebe nenechaly dlouho čekat. Množily se stížnosti, že je budova plesnivá, v nevyhovujícím stavu a navíc velmi vzdálená od Úřední čtvrti. Nově zvolená česká školní rada se nakonec se starou a nevhodnou budovou musela smířit. Opačné stanovisko zaujali

²¹⁶ SÝKOROVÁ, Silvie: *Česká menšina v německé obci na příkladu Nové Ulice u Olomouce na konci 19. a počátku 20. století*. Olomouc 2015. Rigorózní práce obhájená na Katedře historie FF UP. S. 80–81.

²¹⁷ Tamtéž s. 120.

²¹⁸ Tamtéž s. 127.

²¹⁹ Budova se uvolnila vybudováním nové školní budovy na dnešní Mozartově ulici.

rodiče, kteří v září přestali děti do školy posílat. Nakonec bylo ujednáno, že se žáci vrátí do původní budovy v ulici Na Vozovce, za jejíž pronájem bude obec platit 2000 korun ročně. Obecní rada i nadále protestovala a podávala všemožné stížnosti a námítky. Odbor Národní jednoty se nakonec v roce 1910 rozhodl budovu české školy prodat za 14 000 korun obci. Jediná podmínka byla, že v ní škola zůstane již natrvalo. To se však nestalo, neboť se po převratu v roce 1918 česká obecní škola přestěhovala do moderní německé budovy na Mozartově ulici. Němci se nakonec museli smířit s tím, že byli umístěny do bývalé české školní budovy v ulici Na Vozovce.²²⁰

7.1 Demografický vývoj obyvatelstva

rok	počet obyvatel	česká národnost	německá národnost	jiné
1869	1443	-	-	-
1880	2673	441	1617	615
1900	5197	1288	3628	281
1910	6455	2092	4122	241

Zdroj: BARTOŠ, Josef a kol.: *Historický místopis Moravy a Slezska*. Ostrava 1972. S. 57.

²²⁰ SÝKOROVÁ, Silvie: *Česká menšina v německé obci na příkladu Nové Ulice u Olomouce na konci 19. a počátku 20. století*. Olomouc 2015. Rigorózní práce obhájená na Katedře historie FF UP. S. 132–134.

7.2 Vzpomínky pamětníků z Nové Ulice

7.2.1 Ernst Rost²²¹

Němci z Olomoucka byli vysídleni do různých koutů Německa. Již mnoho desetiletí žije v Mnichově pan Ernst Rost, který strávil 15 let svého života v Nové Ulici. Ze vzpomínek si můžeme udělat představu o životě majetné rodiny v době 1. republiky a protektorátu Čechy a Morava.

Rodina a dětství

Na svět jsem přišel v červnu roku 1931 v Jihlavě, odkud pocházeli moji prarodiče. Přímo v centru města vlastnili obrovský nájemní dům a dále pak dvougenerační vilu s obrovskou zahradou na Gartengasse 4. Můj děda byl povoláním velkoobchodník. Jelikož rodiče trávili často prázdniny v Jihlavě, došlo k tomu, že jsem se tam narodil. Ve stejném roce pak nechali postavit dům na Nové Ulici, ke kterému patřila obrovská ovocná zahrada táhnoucí se směrem k Tabulovému vrchu (Tafelberg). V horním patře budovy jsme bydleli my, dolní byt byl pak pronajat české rodině Svobodově, která vlastnila naproti přes ulici malou soustružnickou firmu. Můj otec Gustav Rozehnal se narodil roku 1894 ve Lhotě u Konice (obec patřící spolu se Skřípovem, Runářovem a Brodkem do malého německého jazykového ostrůvku). Studoval ve Vídni řečtinu, latinu a historii a posléze se stal učitelem na německém gymnáziu v Opavě, Jihlavě, Uničově a od roku 1925 v Olomouci. Matka se narodila roku 1902 v Jihlavě a oproti otci mluvila velmi dobře česky. Doma jsme vždy zaměstnávali českou služebnou, a tak se s ní máma vždy mohla dobře domluvit, neboť jí vypomáhala v domácnosti. Do zaměstnání máma nikdy nechodila. Do naší rodiny dále patřil můj o 5 let starší bratr Kurt. S mámou, která byla na rozdíl od otce velmi věřící, jsme pravidelně chodili do kostela na Nové Ulici. Na počátku 30. let se rodiče rozhodli, že si změňme příjmení, a z českého jména Rozehnal se stalo německé Rost. Učinili tak převážně z pohodlnosti. Otec byl za mého dětství, díky své profesi, společensky velmi uznáván a řadil se k významným osobnostem. Hrál také na violoncello.

30. léta 20. století

Byla to hezká doba, ačkoliv se začaly objevovat první známky napětí mezi Čechy a Němci. Do německé obecné školy jsem to měl poměrně daleko a k tomu vedla cesta ještě kolem české

²²¹ Zpracováno na základě písemné komunikace z ledna a února 2019. Viz fotopříloha od strany 121.

školní budovy ²²². Zažil jsem vícekrát, že jsem byl českými žáky různě provokován a urážen, kvůli čemuž mne rodiče začali občas doprovázet nebo mne do školy dovezli autem. Finančně jsme na tom byli opravdu dobře, neboť si otec v roce 1937 pořídil osobní automobil. Dlouho přemýšlel, pro jakou značku se má rozhodnout. Vyhrála nakonec tehdy velmi populární Tatra. Vlastnit v té době vůz bylo opravdu ojedinelé. Bohužel se s autem několikrát vyboural, za což byl vždy českým soudem uznán vinným, ačkoliv to nebyla vždy pravda. Jeho advokát se ho neúspěšně snažil hájit, načež pak několikrát pronesl: „ Zde je člověk odsouzen jen proto, že je Němec.“ Auto nám sloužilo k různorodým rodinným výletům např. do Beskyd, Jeseníků, k návštěvě prarodičů atd. Otec byl velmi pokrokový a mírný ve výchově. Dovoľoval nám vykonávat veškeré sportovní aktivity, o které jsme měli s bratrem zájem. V zimě jsme také často jezdili lyžovat do Beskyd. Nová Ulice byla tehdy národnostně vyvážená. Češi a Němci tu žili pohromadě. Vypadalo to tu spíše jako na vesnici.

Válečná a poválečná doba

Po vzniku protektorátu se nově objevila dvojjazyčná označení obchodů, ulic a obcí. Začalo se také jezdit vpravo, na což si otec musel zvyknout. Byli jsme tenkrát nadšení, že jsme se ocitli najednou v Říši. V 10 letech jsem začal chodit do tzv. Jungvolku, což byla část Hitlerovy mládeže určená pro mladší hochy. Během války se nám dařilo vcelku dobře, měli jsme dostatek potravin. Otec však dostal zákaz používat nadále automobil. Naši poslední cestu jsme podnikli na zvláštní povolení do Jihlavy na pohřeb dědy. Později stálo auto v garáži a bylo prodáno. V roce 1944 byl můj bratr povolán do armády. Sloužil na francouzské frontě, kde byl později zajat. Následně musel pracovat v kamenolomu na nucených pracích. S postupujícími lety naše nadšení z války vyprchalo a již jsme čekali, kdy přijde konec. V květnu 1945 se fronta nezadržitelně blížila. Měli jsme velké štěstí, že jsme spodní byt pronajali české rodině, s kterou jsme vždy vycházeli velmi dobře. Pan Svoboda nám totiž poskytl v přelomových dnech útočiště v protiletectkém krytě, který se nacházel v suterénu jeho dílny, situované naproti našemu domu. Ve Slavoníně se na počátku května rozhořely velké boje mezi Rudou a německou armádou a střely často létaly směrem na Novou Ulici, převážně pak na konec, kde jsme bydleli. Je paradoxem, že jsme se dostali do hledáčku německé dělostřelby. Jen náhodou došlo k tomu, že náš dům nebyl zasažen. Rodina Svobodova se nás ujala i v době po osvobození a chránila nás před ruskými vojáky a pomstychtivými Čechy. To vše, co pro nás udělali a jak se nás zastali, jim nikdy nezapomenu. Byla to velká obětavost! Za krátký čas jsme byli poslání do pověstného

²²² Pan Rost chodil do německé školy v ulici Na Vozovce. Dnes sídlo ZUŠ Iši Krejčího. Procházel kolem české ZŠ na Mozartově ulici.

hodolanského sběrného tábora, z kterého jsme se naštěstí s matkou dostali brzy ven. Náš dům byl mezitím obsazen nám neznámou českou rodinou. Nějakou dobu jsem vypomáhal u sedláka, to jsem byl ještě v „lágru“, a následně pracoval v truhlářské dílně na doporučení paní Svobodové, naší nájemnice. Měl jsem znovu velké štěstí, neboť se mi v ten čas vedlo velmi dobře. Otec pobýval celou dobu až do transportu v březnu 1946 v táboře, odkud odcházel vykonávat různé práce. Paní Gošová, Češka, jejíž dceru táta vyučoval latině, se ho pokusila bohužel neúspěšně z tábora vysvobodit. Otec na tento čin velmi dlouho vzpomínal. Matka v této době pracovala jako služka u jedné české rodiny. Všichni jsme se pak potkali až ve sběrném táboře v Lutíně před samotným transportem do Německa. Tamní strážci neopomněli důkladně prohledat naše zavazadla, v kterých nesměly být žádné cennosti. Otec na jednom papíře, který se mi dodnes dochoval, sepsal seznam majetku, který nám byl po válce Národním výborem zabaven. O tohle všechno jsme přišli: kompletní vybavení kuchyně, vybavení obývací místnosti, nábytek v ložnici s hodinami, pohovka, knihovna, klavír, obraz madony (v hodnotě 2 000 Kč), sbírka známek (v hodnotě 20 000 Kč), šicí stroj, obraz (v hodnotě 5 000 Kč), postel s matracemi, elektrický sporák Mora, 3 lustry, 2 zrcadla, elektrický ohřívač vody, ručně pletený koberec (v hodnotě 15 000 Kč), sbírka stříbrných a zlatých pamětních mincí, porcelán, 2 jízdní kola, elektrická žehlička atd.

Naším novým domovem se stalo městečko Schrobenhausen, ležící nedaleko Mnichova, v kterém otec mohl brzy pokračovat ve své kariéře učitele.

8 Metodologie

Na základě heuristické práce s českou i německou sekundární literaturou o jednotlivých obcích, byly formou historického exkurzu představeny důležité dějinné milníky zmíněných lokalit. Důraz byl rovněž kladen na první zmínky o usídlení se německého obyvatelstva a na česko-německé vztahy. Pozornosti neušly také diplomové práce, které pojednávají o sledované problematice. Zásadní byla také podrobná analýza časopisu německé komunity z Olomouce a okolí, *Olmützer Blätter (Olomoucké listy)*, jehož všechna čísla, od samotného vzniku v roce 1953 jsem mohl důkladně prostudovat. Dostalo se mi tak do rukou mnoho článků, které mohly být v této práci použity. Nutno zdůraznit, že na pasáže bylo nahlíženo kriticky a do užšího výběru se dostaly jen ty, které nebyly emočně nebo ideologicky ovlivněny. Díky kontaktům na *Heimatbund Olmütz und Mittelmähren (Svaz Němců z Olomouce a střední Moravy)* a *Olmützer Heimatstube* (archiv dokumentů a předmětů Svazu Němců z Olomouce a střední Moravy) jsem získal i některé německé publikace o zkoumaných lokalitách, které jsou dnes prakticky nedostupné. Velký problém pro mne rovněž představovalo pátrání po pamětnících, kteří dříve žili v olomouckém jazykovém ostrově. Při této úloze jsem se obrátil na německý Heimatbund, jehož vedení mi zprostředkovalo několik kontaktů na bývalé i současné německé obyvatele. Na některé z nich jsem narazil také díky předešlým známostem. Při osobních setkáních jsem pomocí orální historie, s jejíž pravidly jsem se předem seznámil, pořídil rozhovory s některými pamětníky. Jelikož nebylo možné všechny jednotlivce individuálně navštívit, sestavil jsem formulář s předem danými otázkami, který dotazovaní vyplnili.²²³ Při další poštovní a telefonické komunikaci jsem se snažil výpovědi doplnit o chybějící informace. Bohužel nemohly být všechny vzpomínky pamětníků zveřejněny, a to zejména kvůli neuceleným výrokům a také chybějícímu kontextu. Do práce byli tak zařazeni jen hodnověrní svědkové, kteří v době rozhovorů prožívali aktivní život. Díky vzpomínkám pamětníků bylo možné provést sondu do zmíněných obcí a částečně zrekonstruovat všední život v těchto národnostně smíšených oblastech.

Při psaní práce a výzkumu byla nutná pokročilá znalost německého jazyka, bez které by předkládaná práce nemohla vzniknout, neboť většina rozhovorů a korespondence byla vedena v němčině.

²²³ Viz strana 126.

8.1 Využití orální historie v hodinách dějepisu

Orální historii můžeme označit jako metodu s mnohými předem připravenými postupy a způsoby, díky nimž se výzkumník dozvídá nové informace na základě ústního sdělení jednotlivců, kteří byli přímými účastníky historických událostí a procesů.²²⁴

Tuto metodu lze dobře využít při výuce dějepisu zejména proto, že se žáci mohou setkat s přímými aktéry a pamětníky historických událostí, kteří se, dle vlastních vzpomínek, vyjadřují k určitému tématu. Díky této historické metodě mají žáci možnost osobně prozkoumat vymezenou část dějin, jejichž výsledky podrobí analýze a kriticky porovnají s dalšími prameny. Individuální výpovědi dotazovaných tak často přispívají k pochopení obecných skutečností, historického kontextu doby a také důležitých dějin každodennosti. Je na místě zmínit, že vzpomínky jsou subjektivního rázu a závisí na kvalitě paměti dotazovaného a na jeho motivaci k poskytnutí rozhovoru.

Projekty využívající orální historii lze aplikovat u starších žáků v hodinách dějepisu při výuce moderních dějin, zejména v 9. ročníku nebo na střední škole. Před samotným zadáním úkolu by měl učitel žáky seznámit s principy, kterými by se měli při realizaci a zpracování rozhovoru v rámci úkolu do hodiny dějepisu řídit.

Příprava rozhovoru

V rámci samotné přípravy na interview by se měli žáci důkladně seznámit s historickým kontextem doby a orientovat se v něm, protože je důležitý pro dobré pochopení obsahu rozhovoru. Nabízí se také aby, učitel prezentoval žákům některé publikace, v nichž je tato metoda použita. Připraví si také seznam otázek či tematických okruhů, na které se budou narátora dotazovat.

Při výběru osob vhodných k provedení rozhovoru by si žáci měli položit otázku, proč je zrovna daný jednatel vhodný k požádání o spolupráci. Pokud je to možné, zjistí si rovněž detaily o jeho aktuální životní situaci. Při samotném kontaktování by si měli žáci uvědomit, že ne všichni dotazovaní mohou s rozhovorem souhlasit, a to buď kvůli neochotě vracet se k vlastní minulosti, nebo ze zdravotních, či psychických důvodů a podobně.²²⁵ Místo a čas setkání by se měl zpravidla odvíjet od přání pamětníka, kterému by se žáci měli přizpůsobit.

²²⁴ VANĚK, Miroslav a kol.: *Orální historie. Metodické a „technické“ postupy*. Olomouc 2003. S. 5.

²²⁵ VANĚK, Miroslav a Pavel MÜCKE. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. Praha: Fakulta humanitních studií UK v Praze, 2011. S. 129–133.

Při první schůzce dotazující dodržují profesionální a morální zásady, rovněž dávají najevo svůj zájem vést dialog. Důležité je i vyzkoušet funkčnost nahrávacího zařízení (mobil, diktafon).

Vedení rozhovoru

Před samotným zahájením interview je důležité obeznámit vypravěče s úkolem, cílem, procesem a smyslem celé práce. Právem pamětníka je také možnost nevyjádřit se k některým otázkám. Získá-li si žák u dotazované osoby důvěru, může se pokusit zjistit některá fakta o těchto tématech. Po zapnutí nahrávacího zařízení uvede žák: název projektu a jeho účel, jméno pamětníka, své iniciály, místo a datum konání rozhovoru.²²⁶ Je na místě, aby vypravěč začal svoji výpověď vzpomínkami na dětství. Žáci by si měli dát rovněž pozor, na dobré formulování otázek, které by neměly být příliš dlouhé. Zároveň se vyhnou tázacím větám, na které lze odpovědět pouze ano či ne. Při prvním rozhovoru by měl tazatel nechat narátorovi volný prostor při vyjadřování se k tématům a přerušit ho ohleduplně jen v tom případě, že se odchýlí od tematiky. Celková doba rozhovoru by zpravidla neměla přesáhnout 90 minut. Záleží však na zájmu a zdravotním stavu dotazovaného.

Po prvním interview by si žák měl nahrávku poslechnout a zachytit své postřehy, dále pak témata, která nebyla otevřena, místa s citlivou problematikou atd. Budou mu nápomocny zejména ke zpětné vazbě a k přípravě na další rozhovor. V této fázi taktéž konfrontuje zjištěné informace, pokud je tomu potřeba, s literaturou a dalšími prameny.

Druhý rozhovor realizujeme nejlépe do 14 dnů od posledního shledání s narátorem. Je určen především k pokračování, doplnění, rozšíření nebo upřesnění probíraných témat. Tazatel se může vrátit i k rozporným informacím, které se např. neshodují s jinými zdroji a taktně je s pamětníkem znovu prohodit. Žáci se nadále drží popsaných postupů.²²⁷

Přepis a analýza

Důležitou částí je samotný přepis rozhovoru, který by měl zachytit smysl a obsah interview. Zaznamenáníhodné jsou i jazyková specifika pamětníka (např. dialekt). Na druhou stranu by se žáci měli vyhnout zapsání různých mluvnických chyb a defektů.²²⁸ Pokud dotazovaný přeskakoval témata a později se k nim vracel, je lepší rozhovor rozdělit podle jednotlivých okruhů a výpovědi uspořádat. Při samotném rozboru by měl žák výpovědi narátora porovnat s dalšími záznamy a zamyslet se nad případnými nesrovnalostmi. K dobrému pochopení celého

²²⁶ VANĚK, Miroslav a kol.: *Orální historie*. Metodické a „technické“ postupy. Olomouc 2003. S. 26.

²²⁷ Tamtéž s. 33.

²²⁸ Tamtéž s. 36.

příběhu je rovněž nutné poznat pamětníkovu osobnost, z které můžeme odhalit podstatu jeho vyprávění a motivy jeho činů.

Vypracovaný úkol by žáci prezentovali v jednotlivých hodinách, při kterých by své příběhy porovnávali a také o nich diskutovali.

Závěr

Předkládaná práce se zabývá vybranými obcemi bývalého olomouckého německého jazykového ostrova, který až do roku 1945 tvořil svébytný a specifický celek odlišující se navenek od okolních českých vesnic. I přes značné problémy se podařilo kontaktovat řadu pamětníků německé národnosti, kteří byli nápomocni charakterizovat atmosféru, styl života a každodennost v době před vysídlením v roce 1946. V případě města Olomouce bylo možné se vrátit do minulosti díky vyprávění paní Ilse Wille a pana Alfreda Jureczka. Oba zmínění dokázali popsat své vzpomínky na přelomové okamžiky dějin a na dobu, kdy jejich rodiny žily v samotném centru města. Jejich příběhy uzavírají pomyslnou dějinnou etapu spojenou s německou olomouckou komunitou, která zde prokazatelně žila od 13. století.

Bylo možné nahlédnout také do historie Hněvotína, v kterém až do roku 1945 převládalo německé obyvatelstvo. Díky bohatým pramenům jsme mohli sledovat národnostní konflikty, které se zde začaly ve větší míře objevovat na konci 19. století. Každodenní život v bohaté zemědělské vesnici nám ilustrovala paní Erika Zahradnicek a pan Leonhard Kreuzer. Díky tomu, že byli hněvotínští Němci velmi aktivní i v časopise *Olmützer Blätter*, se dochovala řada zajímavých a hodnotných postřehů z předválečného života ve vsi. V putování historickými souvislostmi práce pokračuje v Nemilanech, jejichž dějiny byly doplněny o zajímavá vyprávění Josefa Hlawatsche uveřejněná v 50. letech 20. století v *Olmützer Blätter*. Kapitola byla obohacena také o unikátní válečný příběh německého vojáka z Nemilan bojujícího za 2. sv. války na východní frontě. Stranou nezůstal i Slavonín, kdysi výstavní vesnice se svérázným německým dialektem. Na život před rokem 1946 vzpomínal pan Oswald Krätschmer, který měl to štěstí ve své rodné vesnici po válce zůstat. Tato část byla taktéž rozšířena o vzpomínky na místní tradice.

Nostalgický byl návrat na dnes již z velké části zmizelý Povel, který musel v 70. a 80. letech minulého století ustoupit stavbě panelových sídlišť. Po celý život v něm žije pan J. S., jenž stále obývá dům po svých předcích. Z jeho líčení si můžeme mimo jiné dobře představit, jak se dříve žilo v obci, která byla široko daleko proslulá pěstováním prvotřídní zeleniny. Poslední zastávkou byla Nová Ulice. Z původní obce ležící na dnešní ulici I. P. Pavlova se dochoval malý kostelík spolu s několika dalšími domy. V jednom z nich žil pan Ernst Rost, pocházející ze zámožné rodiny. Nová Ulice, jež se později změnila v samostatné město, byla rovněž svědkem národnostních bojů, které se objevily na přelomu 19. a 20. století se vznikem převážně české Úřední čtvrti.

Bohužel se nepodařilo do práce zahrnout všechny obce, patřící do olomouckého jazykového ostrova. Příčinou byl nedostatek literatury a také chybějící vzpomínky bývalých německých obyvatel. O Neředíně, Nedvězí, Novosadech a dalších vesnicích nebyly v Německu vydány žádné knihy a chybí také tematické články v krajanském periodiku *Olmützer Blätter*. Nepovedlo se rovněž dohledat a kontaktovat německé rodáky.

Praktická část práce byla sestavena ze psaných a ústních výpovědí. Osobní kontakt s pamětníkem měl velkou výhodu v tom, že bylo možno získat ucelené informace, které mohly být v průběhu rozhovorů dále rozvíjeny a upřesňovány. Většina osob, která se podílela na této práci, vykazovala mnoho společných rysů. Jedním z nich je národnostní smíšenost a přítomnost českého příbuzenstva v rodině. Majorita pamětníků mluvila v mládí rovněž česky. Česko-německé vztahy byly dle výpovědí korektní. I ve vysokém věku řada zúčastněných velmi ráda vzpomíná na své životy strávené v srdci Hané. Zbývá zmínit, že potomci rodáků nemají často k vlasti svých rodičů žádný vztah.

Díky tomu, že se za přispění německého olomouckého krajanského spolku podařilo opatřit zapomenutou a často nedostupnou literaturu, jež nebyla v našich podmínkách zcela využita, jsem se snažil obohatit dějiny zmíněných vesnic zejména o vzpomínky na všední život, které nebyly v publikované literatuře doposud často reflektovány. Výběr článků probíhal kriticky, přičemž jsem se vyvaroval těch, které byly nehodnověrné anebo protičesky zaměřené. V druhé řadě jsem se chtěl také seznámit s osobami, které dříve žili v místech, které velmi dobře znám. Věřím, že se mi alespoň z části povedlo připomenout a doplnit dějiny zmíněných obcí o nové informace.

Summary

The presented master thesis concerns the history of selected villages that had belonged to the German language island until 1945. That area included city of Olomouc and approximately ten villages predominantly settled by German citizens, which differed from the Czech neighbours in many ways. The Germans had their own traditions, rich culture and specific dialect.

As the independent state of Czechoslovakia was instituted, the nationality differences had decreased and most of the villages became nationally heterogenous. The German language island ceased to exist after the displacement of German citizens in 1946, when the mentioned villages were settled among others by new Czech citizens. The thesis focuses particularly on the history of the areas of Olomouc, Hněvotín, Nemilany, Povel, Slavonín a Nová Ulice and the Czech-German coexistence in it.

One of the aims of this work was to search out for surviving contemporary witnesses, who had lived in these villages until the end of the 2nd World War and introduce their memories and experiences tied to those specific locations. It is often the dailiness history, which is unheeded in literature and that is the reason, why I have tried to enrich the villages of these parts of history. Another impulse for me was, that the last few of the living German-born witnesses, who could convey their experiences and reflections, may pass away in few years.

I was able to gather an amount of German-written literature, which has not been examined yet in detail, thanks to my liaisons at the Association of Displaced German Citizens of Olomouc. Another rich source of fascinating, yet unexplored findings regarding German Language Island in individual villages, were the articles in German magazine of compatriots called *Olmützer Blätter*, which has been being published since 1953. It should be noted, that only passages without nationalistic character were used in this work. And last, but not least, I also examined Czech-written literature referring to these villages in particular.

As a result of my connection to the German Compatriots Association I managed to track down and meet about ten of German-born contemporary witnesses, who were willing to recount their life stories to me. As it was not possible with some of those individuals to encounter personally and use the methods of oral history, part of our conversations was realized via post or email correspondence. Unfortunately, it was not possible to deal with every village of the

German language island due to lack of corresponding literature and undiscovered living witnesses. I hope that I have managed to enrich the regional history of some new aspects.

Literatura

BARTOŠ, Josef a kol.: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960*. Ostrava 1972.

BÉM, Mojmír, Miroslav KOUDELA a Irena ŠINDLÁŘOVÁ: *Paměti obce Slavonína*. Olomouc 2002.

BIEBERLE, Josef: *K novodobé historii Němců na Olomoucku. Kritický komentář k regionální historiografii včetně autoreflexe*. Střední Morava, 7, 2001, č. 12, s. 124–130.

Bibliografie okresu Olomouc. Brno 1996.

BIEBERLE, Josef: *Olomoučtí Němci*. Střední Morava, 4, 1997. S 4-15.

Dějiny Olomouce. Redaktor Jiří ŠMERAL, redaktor Jana BUREŠOVÁ, redaktor Jindřich SCHULZ. V Olomouci: Univerzita Palackého, 2009.

DOHNALOVÁ, Emilie a Eva MUSILOVÁ. *Bibliografie okresu Olomouc*. Brno 1997.

DVOŘÁK, Jaromír. *Pocta Slovanskému gymnasiu v Olomouci. 1867-1967*. Olomouc 1967.

DRLÍK, Jan: *Deset let práce na olomoucké radnici: 1918-1928*. Olomouc 1928.

DROZD, Leonhard: *Die ersten Radios in Nebotein*. Olmützer Blätter. Ročník 32, 1984, č. 3, s. 42.

DROZD, Leonhard: *Die Quargeln aus Nebotein-nicht Olmützer Quargeln*. Olmützer Blätter, ročník 39, 1991, s. 28.

FILLAK, Anton: *Schnobolin*. Esslingen am Neckar 1972.

FISCHER, Richard. *Cesta mého života*. Olomouc 1934.

FISCHER, Richard: *České snahy a česká škola v Hněvotíně*. Olomouc 1939.

HÁJEK, Martin: *Odsun Němců z Olomouce*. Brno 2011. Diplomová práce obhájená na Historickém ústavu filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně.

HÁJEK, Martin: *Olomoučtí Němci 1918-1938*. Olomouc 2018. Dizertační práce obhájená na Katedře historie UP.

HÁJEK, Martin. *Odsun Němců z Olomouce*. Vrahovice 2013.

HUŠKA, Jakub, Marek KALÁBEK a Oldřich URBÁNEK. *Dějiny Nemilan*. Olomouc 2011.

HLAWATSCH, Josef: *Unsere Familiennachrichten*. Olmützer Blätter, 1960, č. 1, s. 14-15.

HLAWATSCH, Josef: *Unsere Familiennachrichten*. Olmützer Blätter, 1961 č. 1, s. 14.

HLAWATSCH, Josef: *Unsere Familiennachrichten*. Olmützer Blätter 1961, č. 6, s. 13-14.

- HLAWATSCH, Josef: *Unsere Familiennachrichten*. Olmützer Blätter 1961, č. 2, s. 14-15.
- HLAWATSCH, Josef: *Unsere Familiennachrichten*. Olmützer Blätter 1961, č. 3, s. 14-15.
- HLAWATSCH, Josef: *Unsere Familiennachrichten*. Olmützer Blätter 1961, č. 3, s. 14-15.
- HLAWATSCH, Josef: *Unsere Familiennachrichten*. Olmützer Blätter 1962, č. 5, s. 15.
- HORÁK, Josef: *Kostel sv. Filipa a Jakuba v Olomouci-Nových Sadech a kaple Neposkvrněného početí Panny Marie v Olomouci-Povelu*. Olomouc 2016.
- HONS, Johannes: *Ein Spaziergang nach Alt-Powel um die Jahrhundertwende*. Olmützer Blätter 1956, číslo 6, s. 4-5.
- KLUGER, Richard: *Nimlau. Schicksal eines deutschen Dorfes und seiner Bewohner*. Esslingen am Neckar 1979.
- KREUZER, Adolf: *Sibirien-Winter in Mähren*. Olmützer Blätter, ročník 40, 1992, s. 76.
- KOZENY, Adolf-GUTBERLET-ZERBE, Gerda: *Vetreibung aus dem Sudetenland. Ein Prozess ohne Richter*. Berlin-Münster 2008.
- KUX, Johann: *Die deutschen Siedlungen um Olmütz*. Olmütz 1943.
- KUX, Johann: *Geschichte von Olmütz*. Reichenberg und Olmütz 1937.
- KUX, Johann: *Nimlau. Dorf im Olmützer Ländchen*. Esslingen am Neckar 1973.
- LANGER, Franz: *A Spaziergong rund um Schnoblin*. Olmützer Blätter 1985, s. 57.
- LANGER, Franz: *Das Maibaumfest in Schnobolin*. Olmützer Blätter 1983, s. 36-37.
- LANGER, Franz: *Die Schnoboliner Sauerkrautfabrik*. Olmützer Blätter 1983, s. 152
- LANGER, Franz: *Saatreiten*. Olmützer Blätter 1986, s. 21.
- LANGER, Franz: *Schneet (Getreideernte) einst und heutzutage*. Olmützer Blätter 1984, s. 120.
- Malé dějiny Olomouce*. Ostrava, 1972.
- MASAŘÍK, Zdeněk: *Středobavorská enkláva u Olomouce*. IN: Slezský sborník. Opava: Slezské zemské muzeum, 1971.
- MEZIHORÁK, František a Alena NELEŠOVSKÁ. *Bibliografie německé krajanské literatury o Olomouci a Olomoučanech: Bibliographie der deutschen landmannschaftlichen Literatur über Olmütz und Olmützer*. Olomouc 2010.
- MEZIHORÁK, František: *Olomoučtí Němci po druhé světové válce*. Olmützer Deutsche nach dem zweiten Weltkrieg. Olomouc 2008.

MEZIHORÁK, František, HOŘÍNEK, Milan: *Padesát německých Olomoučanů. Fünfzig deutsche Olmützer*. Olomouc 2004.

MOLÁČEK, Jiří: *Deutsch-tschechisches Zusammenleben in Hněvotín in Aussagen der Zeitzeugen und Dokumente im Kontext des 19. und 20. Jahrhunderts*. Olomouc 2017, s. 13. Bakalářská práce obhájená na Pdf UP.

MOTYČKA, Lukáš a Veronika OPLETALOVÁ, ed: *Literární procházky německou Olomoucí: Literarische Wanderungen durch das deutsche Olmütz*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012.

NATHER, Friedrich: *Němec v Československu a v Protektorátu Čechy a Morava*. Olomouc 2008.

NEŠPOR, Václav: *Dějiny Olomouce*. Olomouc 1998.

PAPAJÍK, David a Lubomír NOVOTNÝ: *Dějiny Hněvotína*. Hněvotín 2018.

PŘÍVAL, V. *Kraj, jímž táhla válka: děje, události a dokumenty z let 1939 - 1945*. Olomouc 1945.

PUŠ, Ivan: *Olomoučtí Němci v letech 1880-1918*. Olomouc 2018. 230 S. Dizertační práce obhájená na katedře Historie UP.

PUŠ, Ivan: *Starosta Karl Brandhuber a národní život v Olomouci za jeho úřadu (1898-1919)*. Olomouc 2013. Magisterská diplomová práce obhájená na katedře Historie UP.

REZNICEK, Johann: *Nebotein. Geschichte eines deutschen Dorfes*. Esslingen am Neckar 1971.

ŘÍKOVSKÝ, František, F. ŘÍKOVSKÝ, Josef DOSTÁL a František ŠUJAN. *Vlastivěda moravská*. Brno 1935.

SCHULZ, Jindřich: *Nové Sady a Povel. Dějiny a přítomnost městských částí*. Olomouc 2012.

SÝKOROVÁ, Silvie: *Česká menšina v německé obci na příkladu Nové Ulice u Olomouce na konci 19. a počátku 20. století*. Olomouc 2015. Rigorózní práce obhájená na Katedře historie FF UP.

ŠVEC, Vilém: *Nová Ulice. Urbanisticko-historický vývoj olomoucké čtvrti vydaný u příležitosti Slavností Černého orla r. 2013*. Olomouc. 2013.

TICHÁK, Milan. *Vzpomínky na starou Olomouc a její předměstí*. Olomouc 2018.

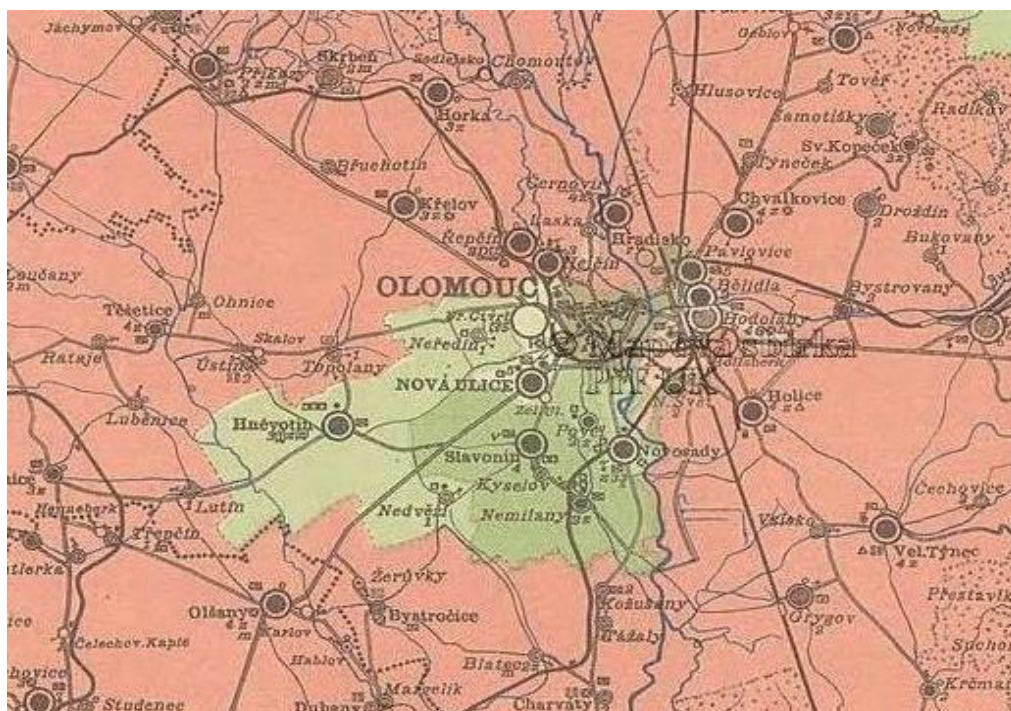
TÖGEL, Franz: *Der Schnoboliner Turnverein und der Turnhallenbau*. Olmützer Blätter 1958, číslo 12, s. 3-4.

VANĚK, Miroslav a kol.: *Orální historie. Metodické a „technické“ postupy*. Olomouc 2003.

VANĚK, Miroslav a Pavel MÜCKE. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. Praha 2011.

V archivu autora: Nahrávky rozhovorů s pamětníky, zápisy a písemná korespondence.

Obrazová příloha

Obrázek č. 1. Oblasti olomouckého jazykového ostrova vyznačeny zelenou barvou. Mapa z 30. let 20. století. [online] k dispozici na: www.chartae-antiquae.cz [cit. 27. 3. 2019].

Obrázek č. 2. Mapa z 2. poloviny 19. století s obcemi, v nichž převládalo německy mluvící obyvatelstvo. Do jazykového ostrova patřil: Nebotein (Hněvotín), Nedweis (Nedvězí), Nimlau (Nemilany), Schnobolin (Slavonín), Gishügel (Kyselov), Powel (Povel), Neustift (Novosady), Neretein (Něředín), Neugasse (Nová Ulice) ad. [online] k dispozici na: www.chartae-antiquae.cz [cit. 27. 3. 2020].

Fotogalerie-Hněvotín

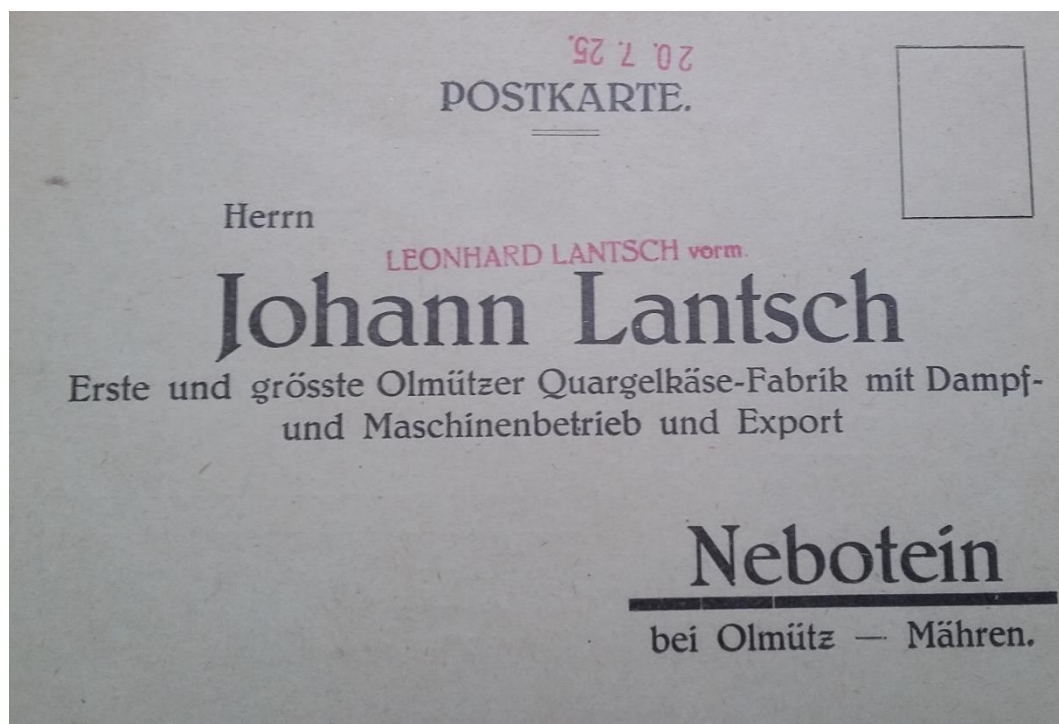
Obrázek č. 3. Hněvotín v 2. polovině 19. století. [online], k dispozici na:
<http://archivnimapy.cuzk.cz> [cit. 27. 3. 2020].

Obrázek č. 4. Hněvotín ve 20. letech 20. století. Soukromý archiv autora.

Obrázek č. 5. Obálka firmy Leonharda Lantsche zabývající se v Hněvotíně výrobou tvarůžků.
 Soukromý archiv autora.

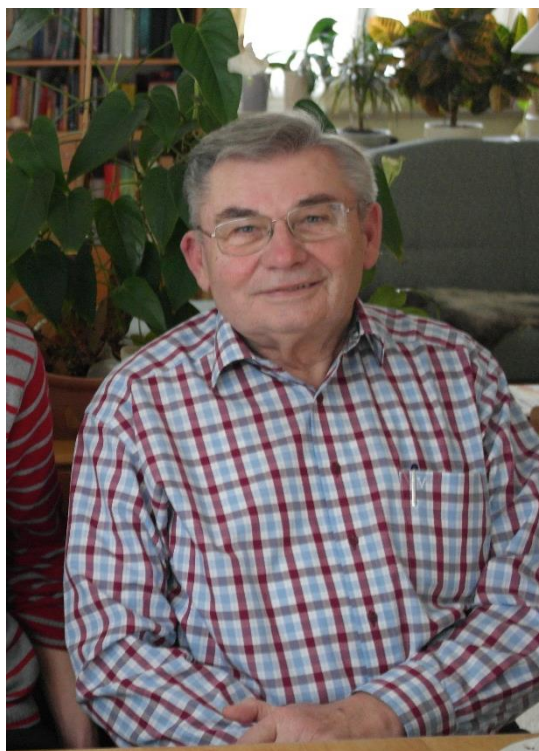
Obrázek č. 6. Reklamní lístek firmy Leonharda Lantsche, zabývající se v Hněvotíně výrobou tvarůžků. Soukromý archiv autora.

Obrázek č. 7. Bývalá továrna na tvarůžky rodiny Lantsch v Hněvotíně. Fotografie původní budovy před přestavbou. Soukromý archiv autora.

Obrázek č. 8. Jeden z mnoha německých hrobů, které se v Hněvotíně dodnes dochovaly. Na fotografii náhrobek rodiny Lantsch, která se živila výrobou tvarůžků. Soukromý archiv autora.

Obrázek č. 9. Pan Leonhard Kreuzer. Soukromý archiv autora.

Obrázek č. 10. Svatba rodičů pana Kreuzera v Hněvotíně ve 30. letech 20. století. Soukromý archiv autora.

Obrázek č. 11. Paní Erika Zahradnicek roz. Schindler v létě 2019 a při svatém přijímání v roce 1937. Soukromý archiv autora.

Obrázek č. 12. Rodný dům paní Eriky Zahradnicek č. 106 v Hněvotíně ve 30. letech 20. století. Soukromý archiv autora.

Obrázek č.13. Dvůr domu č. 106 v Hněvotíně. Soukromý archiv autora.

Obrázek č. 14. Paní Erika (vpravo) se svou rodinou. Soukromý archiv autora.

Fotogalerie-Slavonín

Obrázek č. 15. Slavonín v 2. polovině 19. století. [online], k dispozici na: <http://archivnimapy.cuzk.cz> [cit. 27. 3. 2020].

Obrázek č. 16. Dnes již zaniklá selská stavení ve Slavoníně. Fotografie z 30. let 20. století.
Zdroj: Anton Fillak: Schnobolin. S. 15.

Obrázek č. 17. Dnes již zaniklý hřbitov ve Slavoníně. Zdroj: Anton Fillak: Schnobolin. S. 36.

Obrázek č. 18. Pohlednice Slavonína kolem roku 1900. Vlevo kostel sv. Ondřeje. Nahoře náves s kaplí (Oberort) a dole škola. Soukromý archiv autora.

Obrázek č. 19. Slavnost Saatreiten ve Slavoníně na návsi u kaple. 20. léta 20. století. Zdroj: Olomoucké listy, 2011, s. 29.

Obrázek č. 20. Pomník J. W. Goetha na slavnínské návsi. 20. léta 20. století. Zdroj: Olomoucké listy, 2013, s. 93.

Obrázek č. 21. Dožínky ve Slavoníně ve 20. letech 20. století. Zdroj: Olomoucké listy, 2011, s. 84.

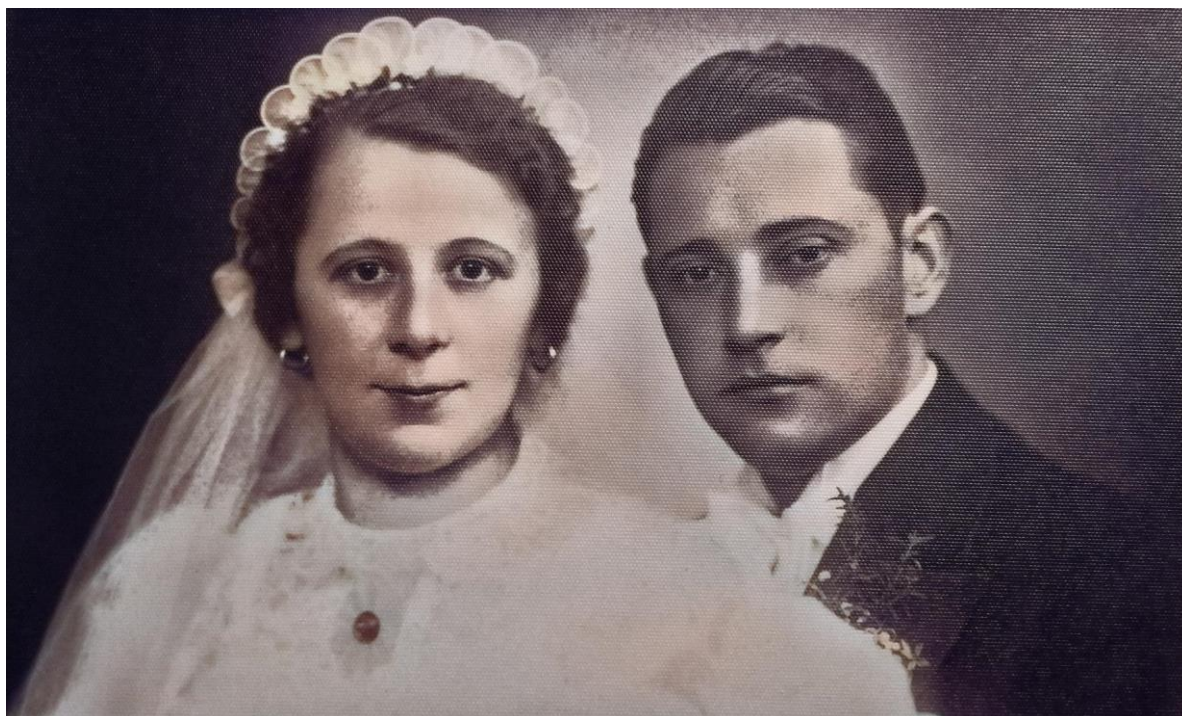

Obrázek č. 22. Dům rodiny pana Krätschmera ve 30. letech 20. století. Zdroj: Archiv pana Krätschmera.

Fotogalerie-Nemilany

Obrázek č. 23. Náves v Nemilanech ve 30. letech 20. století. Zdroj: Kluger, Nimlau s. 41.

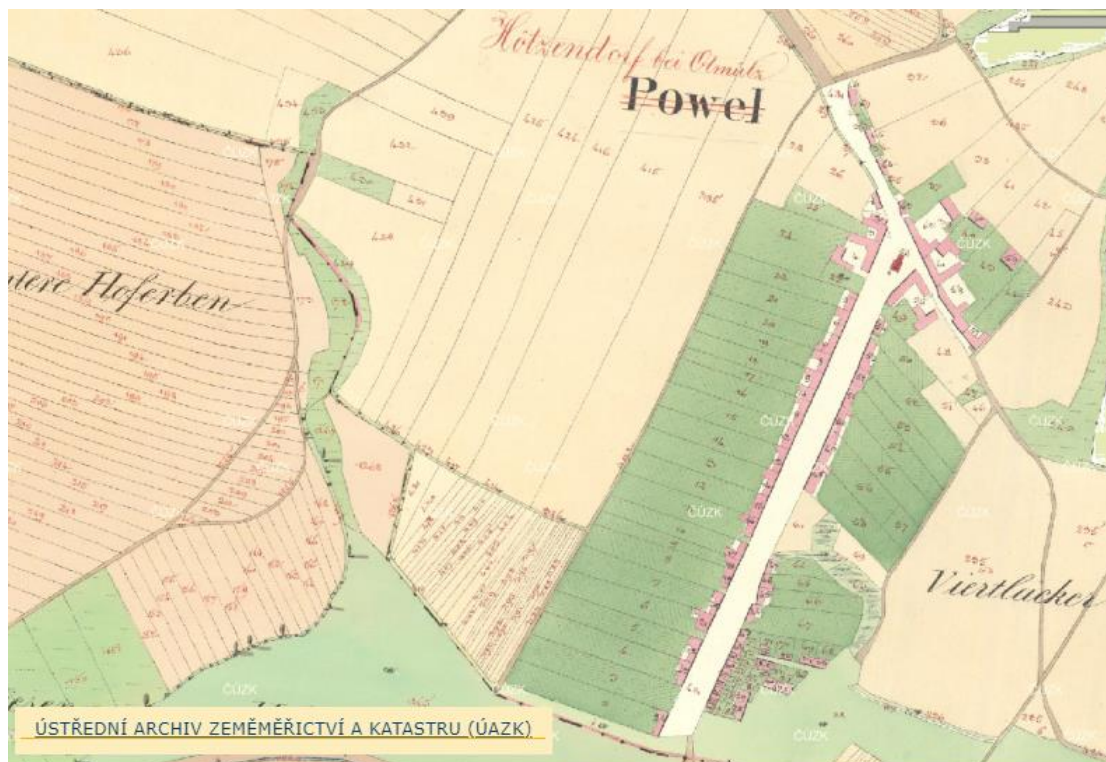

Obrázek č. 24. Svatební fotografie rodiny H. z Nemilan. Zdroj: Soukromý archiv autora.

Obrázek č. 25. Jeden z mnoha válečných dopisů od Johanna H. z východní fronty z roku 1942. Zdroj: Soukromý archiv autora.

Fotogalerie-Povel

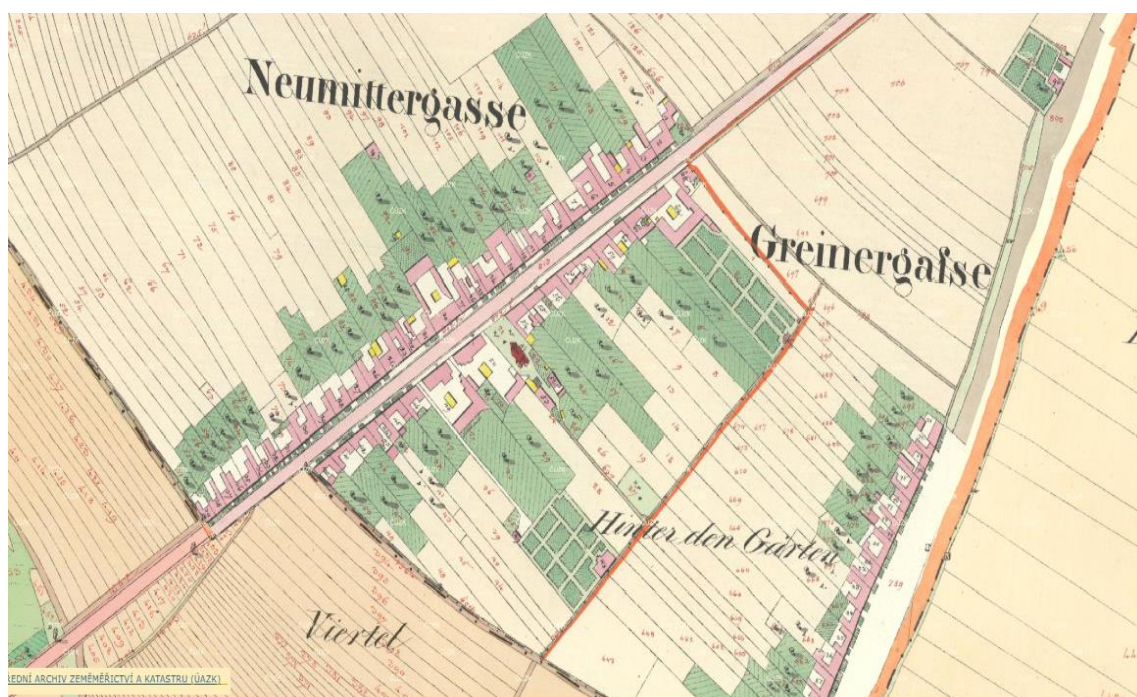

Obrázek č. 26. Povel v 2. polovině 19. století. [online], k dispozici na: <http://archivnimapy.cuzk.cz> [cit. 27. 3. 2020].

Obrázek č. 27. Pohled na náves v Povlu. Do dnešních doby se dochovala pouze kaple.
Nedatováno. Zdroj: Olomoucké listy, 2004, s. 29.

Fotogalerie-Nová Ulice

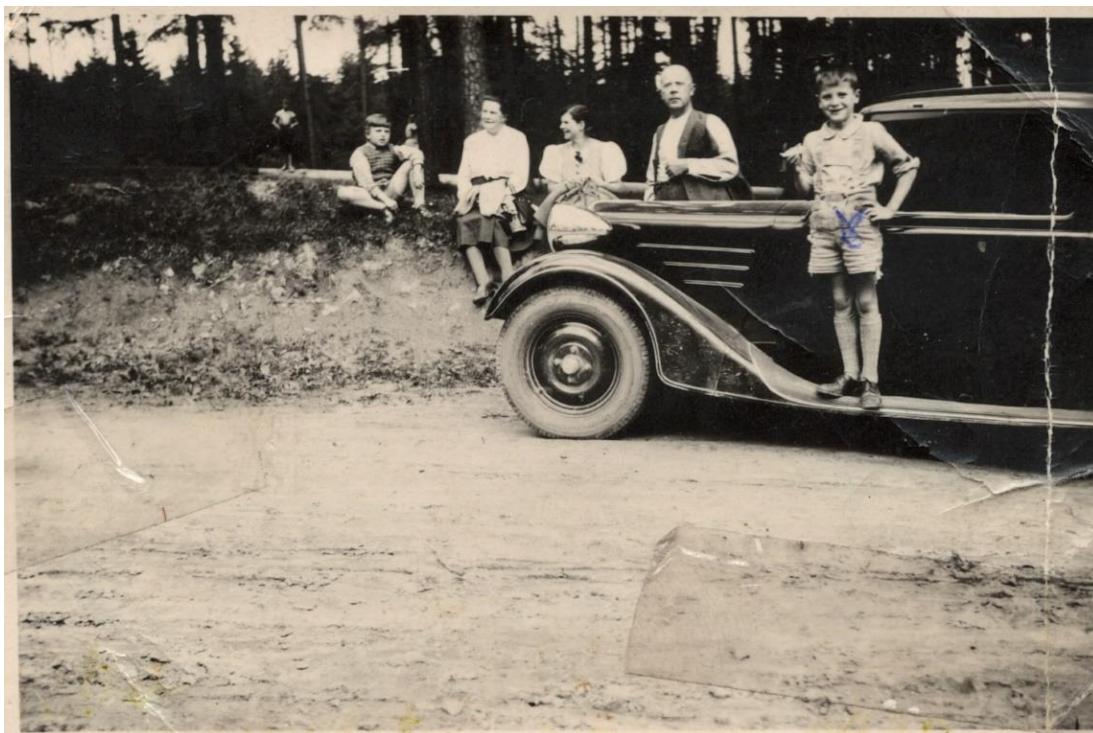
Obrázek č. 28. Nová Ulice v 2. polovině 19. století. [online], k dispozici na:
<http://archivnimapy.cuzk.cz> [cit. 27. 3. 2020].

Obrázek č. 29. Rodina Rostova z Nové Ulice. Pan Ernst Rost sedí mezi rodiči. Kolem roku 1940. Zdroj: Soukromý archiv pana Rosta.

Obrázek č. 30. Rodina Rostova na dvoře. Zdroj: Soukromý archiv pana Rosta.

Obrázek č. 31. Na rodinném výletě. Pan Ernst Rost na stupátku auta. Zdroj: Soukromý archiv pana Rosta.

Obrázek č. 32. Ve sborovně německého gymnázia. Pan Gustav Rost čtvrtý zleva u dveří. Zdroj: Olomoucké listy, 1961 s. 12.

Obrázek č. 33. Bývalý dům rodiny Rost na Nové Ulici (vlevo). Zdroj: Soukromý archiv pana Rosta.

Obrázek č. 34. Budova bývalé německé obecné školy na Nové Ulici. Dnes škola na Mozartově ulici. Zdroj: Olomoucké listy, 1992, s. 17.

Fotogalerie-Olomouc

Obrázek č. 35. Pan Jureczek s rodinou při návštěvě Olomouce v létě 2019. Zdroj: Soukromý archiv pana Jureczky.

Obrázek č. 36. Pan Jureczek při návštěvě Olomouce. Zdroj: Soukromý archiv pana Jureczky.

Obrázek č. 37. Paní Ilse Wille při psaní odpovědi pro účely této práce. Zdroj: Soukromý archiv autora.

Sčítací arch — Zählbogen

pro bytovou stranu (ústav) *Karl Gödrich, Uhrmacher Englischegasse 4/13*
für die Wohnpartei (Anstalt)

Radové číslo Fortlaufende Zahl	Příjmení (jméno rodinné) Zuname (Familienname)	Jméno (křestní) Vorname (Taufname)	Příbuzenský nebo jiný poměr k majiteli bytu (příp. podmíněný k přednostní domácnosti) Verwandschaft oder sonstiges Verhältnis zum Wohnungsinhaber (bei Abc. miete zum Haushal- tungsvorstande)	Pohlaví, zda mužské či ženské Geschlecht ob männlich oder weiblich	Rodinný stav, zda 1. svobodný -á, 2. ženatý, vdaná, 3. vdovčelý -á, 4. soudně rozved- lený -á, neb rozloučený -á Familienstand, ob 1. ledig, 2. verheiratet, 3. verwitwet, 4. gerichtlich ge- schieden oder getrennt	Rodný den, měsíc a rok (narozen -á) Geboren am			Rodičtě: a) Rodná obec b) Soudní okres c) Země Geburtsort: a) Geburts- gemeinde b) Gerichtsbezirk c) Land			Domovská příslušnost (a) Domovská obec b) Soudní okres c) Země) anož atální příslušnost Heimatszuständigkeit (a) Heimatsgemein- de b) Gerichtsbezirk c) Land) oder Staatsangehörigkeit
						den Tag	měsíc Monat	rok Jahr	a) číslo § 4 a 5 siehe Anl. § 4 und 5	b) číslo Anl. § 4 und 5	c) číslo Anl. § 4 und 5	
1	Gödrich	Karl	Uhrmacher Gödrich	Männlich	verheiratet	1875	12	1875	Landsteier Wien	Landsteier Wien	a) Landsteier b) Wien c) Österreich	
2	Gödrich	Luise	Gödrich	Weiblich	verheiratet	1875	12	1875	Hamburg	Hamburg	a) Hamburg b) Hamburg c) Preußen	

Obrázek č. 38. Výřez ze sčítacího operátu z roku 1921s údaji o prarodičích paní Ilse Wille. Majitel bytové jednotky: Karl Gödrich, Uhrmacher (hodinář), Englischegasse (Anglická ulice) Nr. 13. [online], k dispozici na:

<http://digi.archives.cz/da/permalink?xid=C7FAC9BA7B3F11E2B5DE446D571394C660180&scan=100#scan100> [cit. 27. 3. 2020].

Dokument s otázkami použitými při korespondenci a rozhovorech²²⁹

Ich habe für Sie einige Fragen vorbereitet. Ich bitte Sie, überlegen Sie alles langsam, eilen Sie nicht. Ich versuche hiermit das Alltagsleben in Nebotein vor dem Krieg und danach zu rekonstruieren.

1. HERKUNFT

Wann und wo sind Sie geboren? Woher kamen Ihre Eltern? Wie hießen sie und in welchem Jahr sind sie geboren? Lernten die Eltern einen Beruf? Hatten Sie tschechische Verwandte? Sprach jemand in der Familie tschechisch? War das Leben in Ihrer Familie sehr religiös? Wie viele Geschwister hatten Sie?

2. ALLTAG IN DER KINDHEIT

Lebten Sie in einem Haus, Hof? Wie sah es aus? Wurde das Haus nach den Ahnen vererbt? Züchteten Sie viele Tiere? Hatten Sie ein Feld? Was hatten Sie da so gewöhnlich angepflanzt? Wie lange lebten die Ahnen im Ort? Wie war die wirtschaftliche Situation Ihrer Familie (reich, arm...) Könnten Sie mir Ihr Haus samt beschreiben? Hatten Sie schöne Ausrüstung? Gab es bei Ihnen ein Radio? Mussten Sie zu Hause viel arbeiten? Hatten Sie tschechische Freunde? Wohin gingen Sie zur Schule? Spürten Sie einige Spannungen zwischen den Deutschen und Tschechen? Hatten Sie etwas Besonderes erlebt? Welche Feste wurden im Orte gefeiert? Wo haben sie als Jugendliche verschiedene Spiele gespielt? Wo haben Sie im Sommer die Freizeit verbracht? Wie würden Sie Nebotein beschreiben? Wo haben damals Menschen Geld verdient? War das Dorf schön? Wohin gingen Sie zur Kirche? Hat sich Nebotein von den anderen Dörfern irgendwie unterschieden? Gab es da Kneipen oder andere Geschäfte?

3. DEUTSCHE BESETZUNG UND KRIEGSJAHRE

Erinnern Sie an den Einmarsch der deutschen Truppen? Hat sich dann etwas verändert z. B. in der Schule (Propaganda)? Wie erinnern Sie an die Kriegsjahre? Mussten Sie auch Mitglied des Bundes der deutschen Mädel sein? (Können Sie es mir noch alles beschreiben, was sie da gemacht haben? Wurde jemand von Ihrer Familie an die Front geschickt? Gab es genug

²²⁹ Zde uveden dokument použitý pro příklad Hněvotína. Otázky sestaveny dle knihy VODIČKA, Jiří, Norbert KRUTSKÝ a Otto KOHLERT: *Getrennte Geschichte gemeinsam erzählt: drei Schulfreunde aus Teplitz erinnern sich = Rozdělení dějinami, spojení vzpomínkami: vzpomínky tří spolužáků z Teplíc*. Přeložil Veronika DUDKOVÁ, přeložil Petra KŘENKOVÁ, přeložil Marie SVAČINOVÁ. Praha 2015.

Lebensmittel? Mussten die Kinder etwas zur Kriegswirtschaft beitragen? Beschreiben Sie bitte alles, an Sie noch erinnern können. Z. B. Flugalarme, die Suche nach den Partisanen im Jahre 1944 (ob Sie damals davon hörten).

Wie erinnern Sie an die Kriegsende? Dachten Sie am Anfang 1945, dass der Krieg schon verloren ist? Waren Sie 1945 noch in der Schule? Hatten Sie damals große Angst? Waren Sie vor Russen versteckt? Wie erlebten Sie die Russen in den ersten Tagen nach dem Krieg? Beschreiben Sie bitte die Situation im April und Mai 1945 (Einmarsch der Russen usw.) Könnten Sie mir noch mal alles allmählich erzählen und beschreiben? Also wie es nach Monaten ging?

4. Können Sie die Verhältnisse nach Kriegsende beschreiben? Mussten Sie irgendwo arbeiten? Kamen Tschechen in Ihr Haus? Erlebten Sie Wut oder Gewalt? Waren einige Tschechen zu Ihrer Familie frech? Wie verlief es dann nach dem Krieg bis zur Ausweisung?

5. VERTREIBUNG

Wann hatten Sie zum ersten Mal gehört, dass Sie vertrieben werden? Wann kam es zur Vertreibung, von welchem Ort? Wie erinnern Sie an diese Tage? Versuchen Sie bitte an alles zu denken(Fahrt im Zug, usw.)

6. NEUER ANFANG IN DEUTSCHLAND

In welchen Ort sind Sie angekommen? Wo lebten Sie am Anfang? Wie waren die Bedingungen? Besuchten Sie in Deutschland wieder Schule? Wie benahmen sich zu Ihnen die Deutschen aus Deutschland? Beschreiben Sie bitte die ersten Jahre. Was waren Sie später von Beruf?

7. Wann haben Sie Ihre Heimat zum ersten Mal nach der Vertreibung gesehen? Haben Sie jemanden besucht? Hat sich Nebotein viel verändert? Was bedeutet heute für Sie Ihr Geburtsort?

Ich danke Ihnen nochmals für alles.